

Zeeuwse Deltadammen

Landschapsvisie Veerse Gatdam, Oosterscheldekering, Brouwersdam

CB&

‘De route over de dammen is van een ongeken- de schoonheid’

PROJECTDATA

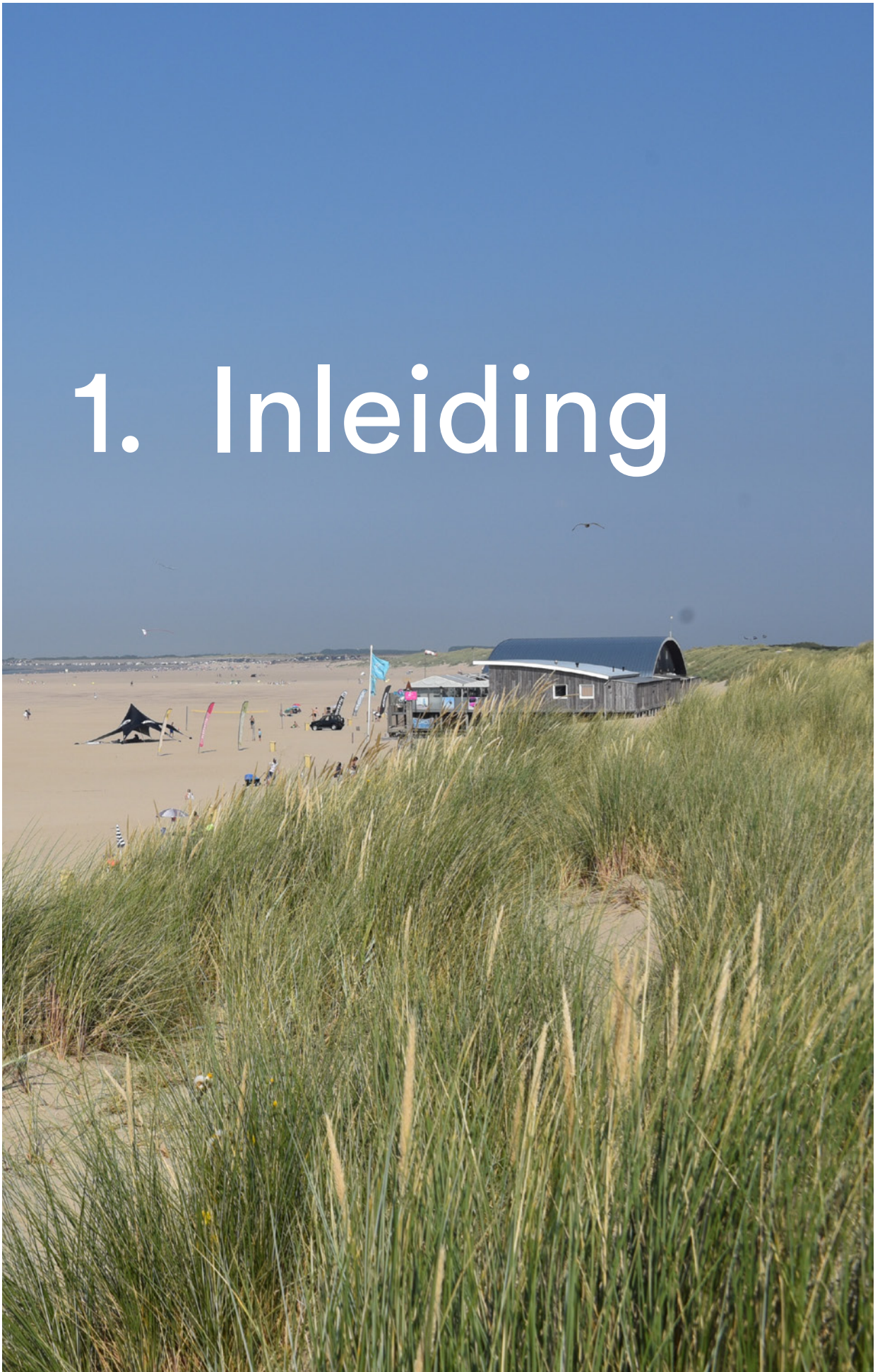
Projectnaam	Landschapsvisie Zeeuwse Deltadammen
Locatie	Zeeland
Opdrachtgever	Rijkswaterstaat Zee en Delta Joost Wijnekus
Opgesteld door	Bosch Slabbers landschapsarchitecten Steven Slabbers Mirthe Janssen Jan Willem Bosch Rosie Brader
Datum	mei 2020
Projectnummer	BS19-082

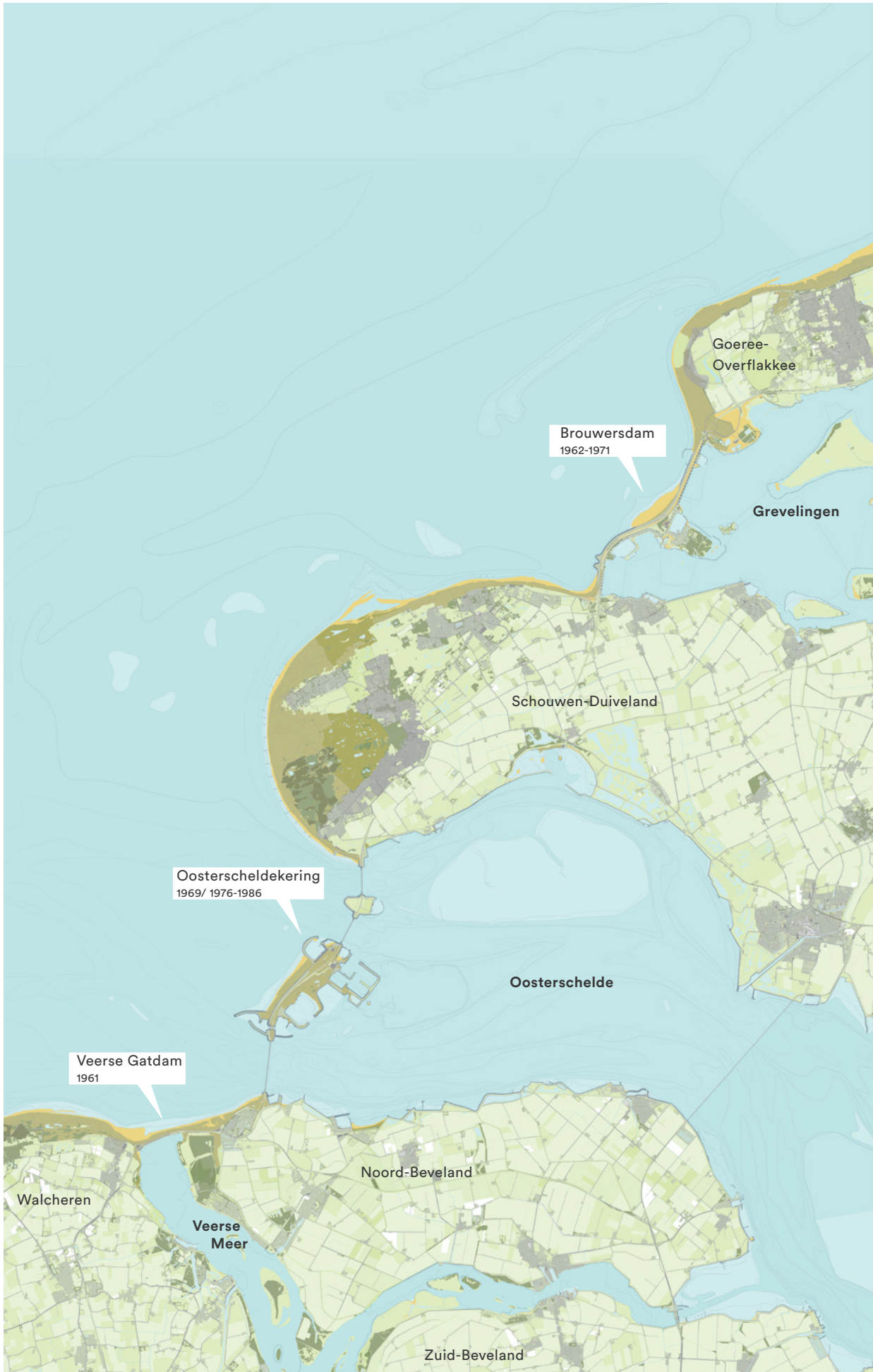
INHOUDSOPGAVE

1. Inleiding	7
2. Retrospectief	13
3. Kenschets per dam	21
3.1 Veerse Gatdam	25
3.2 Brouwersdam	37
3.3 Oosterscheldekering	47
4. Kernkwaliteiten en knelpunten	61
4.1 Algemene kwaliteiten	64
4.2 Algemene knelpunten	70
4.3 Veerse Gatdam kwaliteiten	77
4.4 Veerse Gatdam knelpunten	80
4.5 Brouwersdam kwaliteiten	77
4.6 Brouwersdam knelpunten	86
4.7 Oosterscheldekering kwaliteiten	89
4.8 Oosterscheldekering knelpunten	92
5. Opgaven tot 2040	96
6. Tien gouden regels	103
7. Vervolg	121

1. Inleiding

1. Inleiding

De landschapsvisie voor de primaire deltdammen langs de Zeeuwse kust (Brouwersdam, Oosterscheldekering, Veerse Gatdam) is opgesteld in opdracht van Rijkswaterstaat Zee en Delta, als uitwerking van de Zeeuwse Kustvisie. De landschapsvisie brengt de huidige kwaliteiten van de kunstwerken zo objectief mogelijk in beeld en biedt van daaruit een toetsingskader voor toekomstige ingrepen. Dit betreft niet alleen de toetsing van de (beheers)ingrepen door Rijkswaterstaat zelf, maar ook de beoordeling van initiatieven van derden.

Kenschets

De deltdammen worden internationaal geroemd om hun schoonheid. Als krachtig vormgegeven, klare lijnen doorklieven zij het water en verbinden zo eilanden met elkaar.

Zij zijn ontworpen vanuit de technische mogelijkheden van dat moment: robuust, stoer, wars van opsmuk. Gebouwd om het achterliggend land te beschermen tegen het geweld van de zee, om het water van de zee te keren.

De drie primaire Zeeuwse deltdammen (Veerse Gatdam, Oosterscheldekering, Brouwersdam) zijn, ieder op hun eigen wijze, kinderen van hun tijd en iconen van ingenieurskunst.

De aanleg van deze kunstwerken heeft de kustlijn van Zeeland essentieel veranderd. Deze is hiermee niet alleen veel korter geworden maar heeft ook een fundamenteel andere ruimtelijke kwaliteit verkregen. De route over de dammen is van een grote schoonheid en heeft andere vormen van kustgebruik en -ervaring mogelijk gemaakt.

De 'dammenroute' biedt de unieke beleving van de sequentie van eilandkoppen en delta-armen.

Aanleiding

De dammen vertegenwoordigen een uniek cultuurgood dat het Zeeuwse kustlandschap op een fantastische manier heeft ontsloten en beleefbaar heeft gemaakt. Ontworpen en aangelegd als kering en verbinding hebben zich nadien andere

functies aan, op en langs de dammen ontwikkeld. De dammen ontpoppen zich in toenemende mate ook als recreatieomgeving, energieboulevard en natuurpromenade.

Het toevoegen van nieuwe functies en elementen heeft, veelal sluipenderwijs, afbreuk gedaan aan de eenduidigheid waarmee deze keringen zijn ontwikkeld. Dit heeft geleid tot een verlies aan monumentaliteit, aan de klare lijnvoering, aan het stoere, robuuste karakter. Vaak is dit terug te voeren op onachtzaamheid, op een gebrek aan bewustzijn van de 'genius loci', de geest van de plek.

Ook deltdammen zijn geen statische objecten. Ook zij behoeven continu aanpassing aan zowel de veranderende fysieke omstandigheden als aan de veranderende maatschappelijke eisen en wensen. De toenemende recreatieve druk, de opdracht de energiehuishouding te verduurzamen en de hernieuwde aandacht voor de natuurkwaliteit leiden tot nieuwe vragen ten aanzien van inrichting en gebruik van de dammen en hun directe omgeving. Op termijn nopen ook de stijgende zeespiegel en de oplopende stormintensiteit tot aanpassingen aan de kunstwerken zelf, als ook aan het beheer en onderhoud hiervan. Deze aanpassingen hebben een direct effect (positief dan wel negatief) op de ruimtelijke kwaliteit van de dammen en hun omgeving.

Aanpassingen aan de deltawerken zijn zowel volstrekt natuurlijk als onvermijdelijk. De uitdaging is om de noodzakelijke aanpassingen zodanig in te voegen en vorm te geven dat de kernkwaliteiten behouden blijven, knelpunten worden opgelost en waar mogelijk nieuwe (ecologische, esthetische, functionele) kwaliteit wordt toegevoegd.

De deltadammen zijn vanuit een groter denken als grote lijnen ontwikkeld. Rijkswaterstaat, directie Zee en Delta, wil er voor waken dat nieuwe maatschappelijke wensen en/of technische eisen leiden tot ad-hoc matige aanpassingen aan de keringen en hun directe omgeving. Om een kader te bieden aan nieuwe ontwikkelingen heeft Rijkswaterstaat besloten een landschapsvisie op te stellen. Daarbij is het jaar 2040 als planhorizon gesteld. Daarmee richt de visie zich op de korte en middellange termijn en doet deze geen uitspraken over de veiligheidsopgaven voor de lange termijn.

Doel; aandacht op juiste moment

De deltadammen zijn aangelegd als zeewering, om de landgebieden in de Zuidwestelijke Delta tegen overstromingen vanuit zee te beschermen. Binnen de hoofdfunctie waterveiligheid zijn daar later tal van functies aan toegevoegd. Deze zijn ondergeschikt aan de hoofdfunctie, maar eveneens van groot maatschappelijk belang.

Rijkswaterstaat streeft er naar de keringen binnen de harde hoofdfunctie van waterveiligheid meer multifunctioneel te maken. Daarbij hecht zij aan een zorgvuldige omgang met de ruimtelijke kwaliteit.

Ruimtelijke kwaliteit gaat over meer dan beeld-kwaliteit, het gaat ook om gebruikswaarde (denk aan het recreatieve gebruik dat zich aan de dammen heeft ontwikkeld) en ecologische waarde. Zo herbergen de dammen vaak nog de meest luwe stukjes van de Zeeuwse kust. Verschillende trekvogels benutten de beschutting als ruiplaats. Tijdens de rui zijn zij extra kwetsbaar en daarmee zijn de luwteplekken voor hen essentieel om te kunnen overleven.

Voormalig Directeur Generaal Rijkswaterstaat, Jan Hendrik Dronkers, heeft ooit over ruimtelijke kwaliteit gezegd:

“Ruimtelijke kwaliteit draait niet om geld, ruimtelijke kwaliteit draait om de juiste aandacht op het juiste moment”.

Dat is wat deze landschapsvisie beoogt: het bewerkstelligen van de juiste aandacht op het juiste moment.

Status

De landschapsvisie 2040 is een uitwerking van de Zeeuwse kustvisie (die weer een uitwerking van het kustpact is), toegespitst op het wellicht meest onderscheidende deel van de Zeeuwse kust: de primaire deltakeringen en hun directe omgeving. *“Het Kustpact heeft tot doel het vastleggen en uitvoeren van afspraken tussen partijen voor het vinden van een goede balans tussen bescherming en behoud van de kernkwaliteiten en collectieve waarden van de kustzone enerzijds en de ontwikkeling van de kustzone anderzijds”* (citaat Kustpact). In het verlengde hiervan stelt de landschapsvisie 2040 de kenmerken en identiteit van de deltadammen en hun directe omgeving centraal en biedt van daaruit een overkoepelend denkkader van waaruit ontwikkelingen kunnen worden beargumenteerd en getoetst.

De visie beoogt enerzijds handvatten te bieden om bestaande kwaliteiten te behouden en/of te versterken en knelpunten weg te nemen, maar ook handvatten te bieden ten aanzien van de beoordeling van toekomstige ontwikkelingen op, aan of rond de dammen. Daarmee kan de visie hulpmiddel zijn in de afweging van dilemma's.

Spanningsveld

De landschapsvisie geeft aan hoe ontwikkelingen zodanig kunnen worden geleid dat de kernkwaliteiten van de dammen behouden blijven en tegelijkertijd nieuwe kwaliteit tot ontplooiing kan komen.

De dammen zijn spiegels van hun tijd. De deltaxwerken zijn in gedachte, technische uitwerking, vormgeving en landschappelijke inpassing 'kinderen van hun tijd'. De opgave is om de tijdgeest leesbaar te houden en tegelijkertijd de dammen 'bij de tijd' te houden. Het respect voor hetgeen in het verleden is gemaakt mag er niet toe leiden dat we door het verleden worden gegijzeld.

'Behoud' en 'ontwikkeling' moeten met elkaar verbonden worden in 'behoud door ontwikkeling'. Of, zoals de Nieuwe Omgevingswet (2020) het formuleert: er moet een balans worden aangebracht tussen benutten en beschermen.

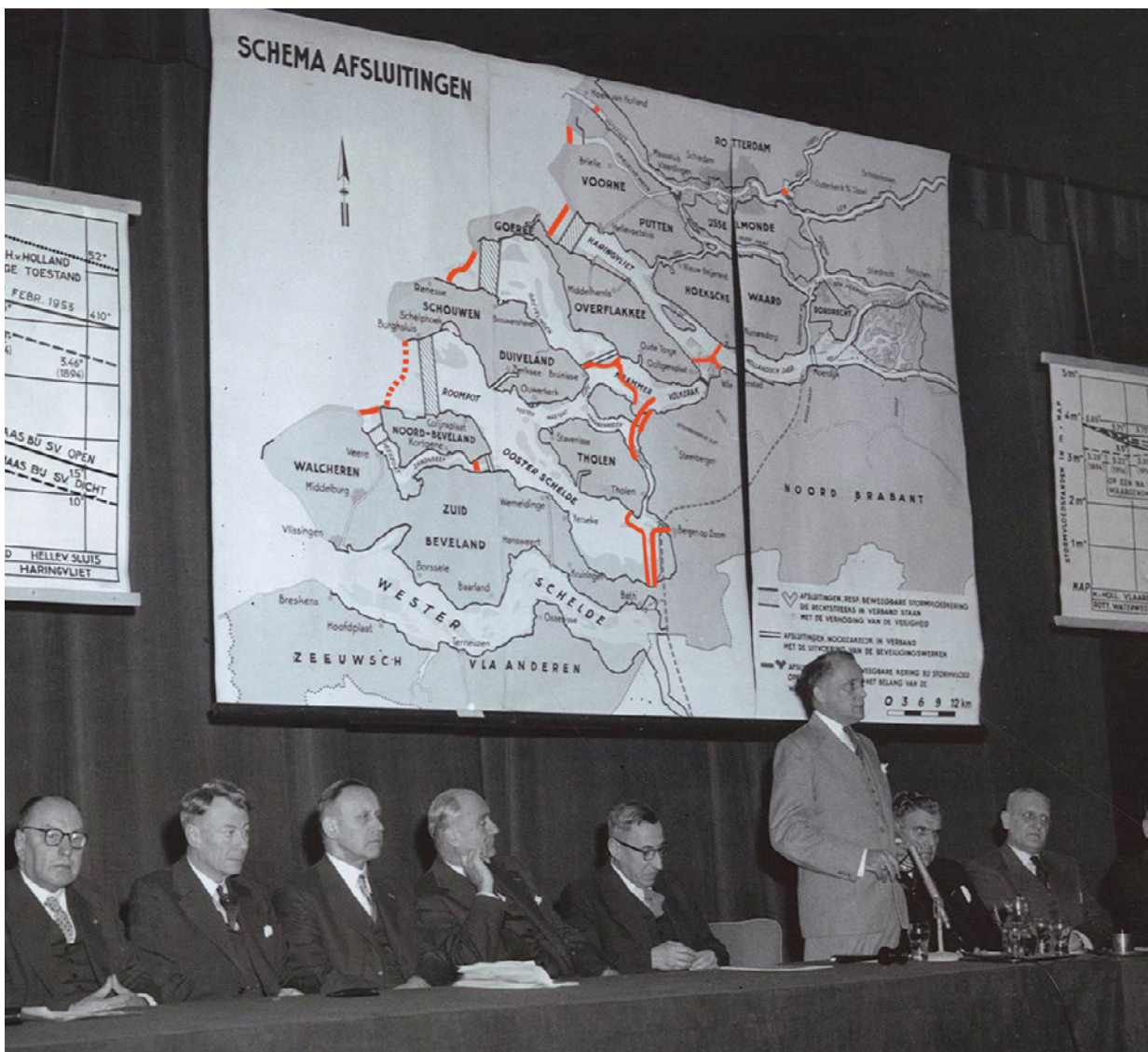
Workshops

Ten behoeve van de opstelling van dit document zijn drie workshops georganiseerd met medewerkers van Rijkswaterstaat, de provincies Zeeland en Zuid-Holland, Rijksdienst Cultureel Erfgoed, de betrokken gemeenten, Staatsbosbeheer, ZMF, Zeeuws Landschap, Recron/HISWA en de ondernemers op de Brouwersdam.

2. Retrospectief

Dit is de presentatie van het Deltaplan in het Kurhaus 1958. In oranje is door ons aangegeven wat er feitelijk is gerealiseerd.

2. Retrospectief

Gedurende de aanleg van de deltadammen heeft men het ontwerp voor de kunstwerken aan voortschrijdend inzicht aangepast. Steeds zijn de ervaringen die bij eerdere werken zijn opgedaan verwerkt in het ontwerp van de kering die op dat moment op de tekentafel lag. Toen bleek dat het Veerse Meer niet echt zoet zou worden is besloten om het Grevelingen als zout systeem te handhaven en is in de Brouwersdam een Spuisluis aangebracht.

Toen bleek dat het wegvallen van de getijdendynamiek desastreus uitpakte voor het ecosysteem van de Grevelingen is besloten de Oosterscheldekering deels als open stormvloedkering uit te voeren. Nog weer later is ook een doorlaatmiddel tussen het Veerse Meer en de Oosterschelde gerealiseerd (Katse Heule).

Deltaplan niet in beton gegoten, ruimte voor aanpassing ‘on the road’

Nadat in februari 1953 de Zuidwestelijke Delta was getroffen door de watersnoodramp, waarbij 1836 mensen omkwamen, ruim 150.000 ha land onder water kwam te staan en duizenden huishoudens ontredderd achterbleven, was één ding duidelijk: ‘dit mag nooit meer gebeuren’.

Vijf jaar later presenteert een commissie van wijze mannen het Deltaplan. Kern van dit plan was een aanzienlijke kustlijnverkorting. Door het Haringvliet, de Grevelingen, de Oosterschelde en het Veerse Gat van de Noordzee af te sluiten hoefde voortaan een veel kortere kustlijn te worden beschermd. Daarmee was de veiligheid beter te borgen en waren minder maatregelen aan de voormalige zeedijken achter de nieuwe deltadammen nodig.

Het plan uit 1958 gaf de hoofdlijnen op kaart weer, maar liet voor de uitwerking daarvan ruimte voor voortschrijdend inzicht en voortschrijdend kunnen. Het kader was helder, maar er was voldoende flexibiliteit om het plan gaandeweg aan te passen aan gewijzigde inzichten en/of technische mogelijkheden.

Dat maakt dat in de ontwikkeling van de dammen een evolutie heeft kunnen plaatsvinden. De eerste dammen waren nog volledig gesloten, later werden doorlaatmiddelen aangebracht en uiteindelijk werden keringen ontwikkeld die alleen bij de dreiging van extreem hoog water worden gesloten.

Acht jaar na de ramp (1961) werd als eerste het Veerse Gat, als kleinste zeearm, van de Noordzee afgesloten. De aanleg van de Veerse Gatdam betekende voor Veere, dat toen nog volledig van de visserij afhankelijk was, een enorme omslag. Met het verdwijnen van de dynamiek van eb en vloed uit de Veerse vissershaven verdween gelijktijdig de vissersvloot uit het stads- en landschapsbeeld. Ook bracht de afsluiting een enorme verandering in het ecosysteem teweeg. Na de afsluiting veranderde het Veerse Meer in een brak water gebied.

Tot eind vorige eeuw lag de Veerse Gatdam ‘open en bloot’ in het landschap. De kering was zowel aan de zee- als aan de landzijde voorzien van een asfaltglooing. Dit maakte de dam direct herkenbaar als civiel technisch kunstwerk. Sedert eind vorige eeuw is de dam aan beide zijden voorzien van een zandpakket, waardoor de asfaltglooingen nu overwegend schuil gaan onder een natuurlijk ogende duinbegroeiing.

Direct na de voltooiing van de Veerse Gatdam begon men met de aanleg van de Brouwersdam, die in 1971 het Grevelingen van de zee af zou sluiten. Aanvankelijk werd, net als bij het Veerse Gat, ook het Grevelingen geheel afgesloten. Al snel openbaarden zich echter problemen met betrekking tot de waterkwaliteit. Veel planten en dieren waren voor zuurstof of voedsel afhankelijk van het getij. Door de sluiting van de dammen

ontbrak het aan vers Noordzeewater, waardoor veel organismen dood gingen, met enorme rottingsprocessen als gevolg. Deze processen vergden eveneens zuurstof, zodat een vicieuze cirkel ontstond, waarbij met name in de diepere geulen steeds meer zuurstof aan het water werd onttrokken. Dit had ook directe gevolgen voor de visserij en oester- en mosselkweek. Zo werd de natuurramp van 1953 gevolgd door een ecologische ramp die zijn weerslag had op de economische en sociale kwaliteit van het gebied.

Op aandringen van de latere HID Henk Saeijs werd eind jaren zeventig een doorlaatmiddel in de Brouwersdam aangebracht waardoor het Noordzeewater het Grevelingenmeer weer kon bereiken. Hiermee verbeterde waterkwaliteit van het meer aanzienlijk, terwijl ook de vismigratie tussen de Noordzee en het Grevelingenmeer weer kon plaatsvinden.

Oorspronkelijk was het plan om ook het negen kilometer brede zeegat van de Oosterschelde volledig af te dammen, waarbij de Oosterschelde tot het Zeeuwse Meer zou transformeren. De dam had in 1978 gereed moeten zijn, maar dat liep anders. Eind jaren zestig van de vorige eeuw is de aanleg van de Oosterscheludedam gestart. Hiertoe zijn werkeilanden aangelegd: Roggenplaat (1969), Neeltje Jans (1970) en Noordland (1971). Direct daarna is begonnen met het dichteren van de geul tussen Neeltje Jans en Noordland. Eind 1973, wanneer de gevolgen van een volledige afsluiting voor de Grevelingen duidelijk worden, is al vijf van de negen kilometer dam aangelegd.

Bij natuurbeschermers (de milieubeweging maakt in die periode een explosieve groei door) en (schelpdier)visserij groeit het besef dat het bij de Oosterschelde anders moet dan bij de eerder afgesloten zeearmen. De afsluiting van de Oosterschelde wordt onderwerp van conflict tussen voorstanders van afsluiting (waaronder de waterschappen en het Zeeuwse provinciebestuur) en tegenstanders, waarbij de natuurbeschermers en de (schaaldier)visserij elkaar als partners vinden. In 'Slag om de Oosterschelde' beschrijft journalist Paul de Schipper de titanenstrijd tussen de voor- en tegenstanders van een open Oosterschelde. De actiegroep start een veelheid aan publicitaire acties, waarmee geleidelijk politiek draagvlak wordt verkregen.

Dit leidt er toe dat de aanleg van de dichte dam wordt stopgezet. Na twee jaar van diepgaand onderzoek wordt in 1976 besloten om over de resterende vier kilometer schuiven aan te brengen: zo ontstaat het principe van de pijlerdam. Deze schuiven staan normaliter open, maar worden bij een voorspelde waterstand van 3.00 meter +NAP gesloten. Zo werd de Oosterscheldekering van een vaste dam deels tot een flexibele kering. De instroom van zout water en de getijden in de Oosterschelde zijn daarmee behouden, maar wel aan banden gelegd. Of, zoals de dichtregel van Ed Leeflang op de gedenksteen op Neeltje Jans stelt:

“Hier gaan over het tij: de maan, de wind en wij”.

Het foutje van de koningin

In 1986, bij de opening van de Oosterscheldekering, sprak de toenmalige koningin Beatrix de fameuze woorden:

“De Deltawerken zijn af, Zeeland is veilig”.

Ook een koningin mag zich vergissen. De Deltawerken mogen dan af zijn, het werken aan de Delta is nooit af. Iedere generatie zal opnieuw moeten sleutelen aan de delta, dat is inherent aan wonen en werken in de delta.

Dat sleutelen betreft op de eerste plaats ook de keringen zelf, zeker nu de Deltacommissaris bij de presentatie van zijn Deltaprogramma 2019 heeft aangegeven dat de zeespiegelstijging aanzienlijk sneller verloopt dan waar tot die tijd mee werd gerekend. Ging men aanvankelijk uit van een zeespiegelstijging van maximaal 100 cm tot 2100, nu houdt men rekening met een stijging van meer dan 200 cm tot 2100 en mogelijk tot 400 cm tot 2200. Ongeacht hoe de stijging precies uit zal pakken staat vast dat dit een groot effect zal hebben op het sluitingsregime van de kering, waarbij ook aanpassingen aan de kering zelf niet uitgesloten zijn. De kering zal vaker en mogelijk ook langer gesloten moeten worden. Nu is dat ongeveer eenmaal per jaar, bij een zeespiegelstijging van 60 cm zal dit oplopen tot 10 keer per jaar en bij een stijging tot 125 cm loopt dit verder op tot bijna 100 keer per jaar. Wordt de stijging nog meer dan zal de kering dan vrijwel continu gesloten moet worden, waarmee deze goeddeels zijn functie als beschermer van het natuurlijk milieu verliest.

Bij een stijging vanaf 125 cm worden ook fysieke aanpassingen aan de kering en aan de dijken rond het Oosterscheldebekken noodzakelijk.

Het is niet alleen de waterveiligheid die aanleiding geeft tot sleutelen aan de keringen. Het zijn ook nieuwe maatschappelijke vragen en inzichten die hiertoe aanleiding geven. Zo wordt vanuit ecologie en energie onderzoek gedaan naar de haalbaarheid om in de Brouwersdam een doorlaatmiddel met een getijdencentrale te integreren.

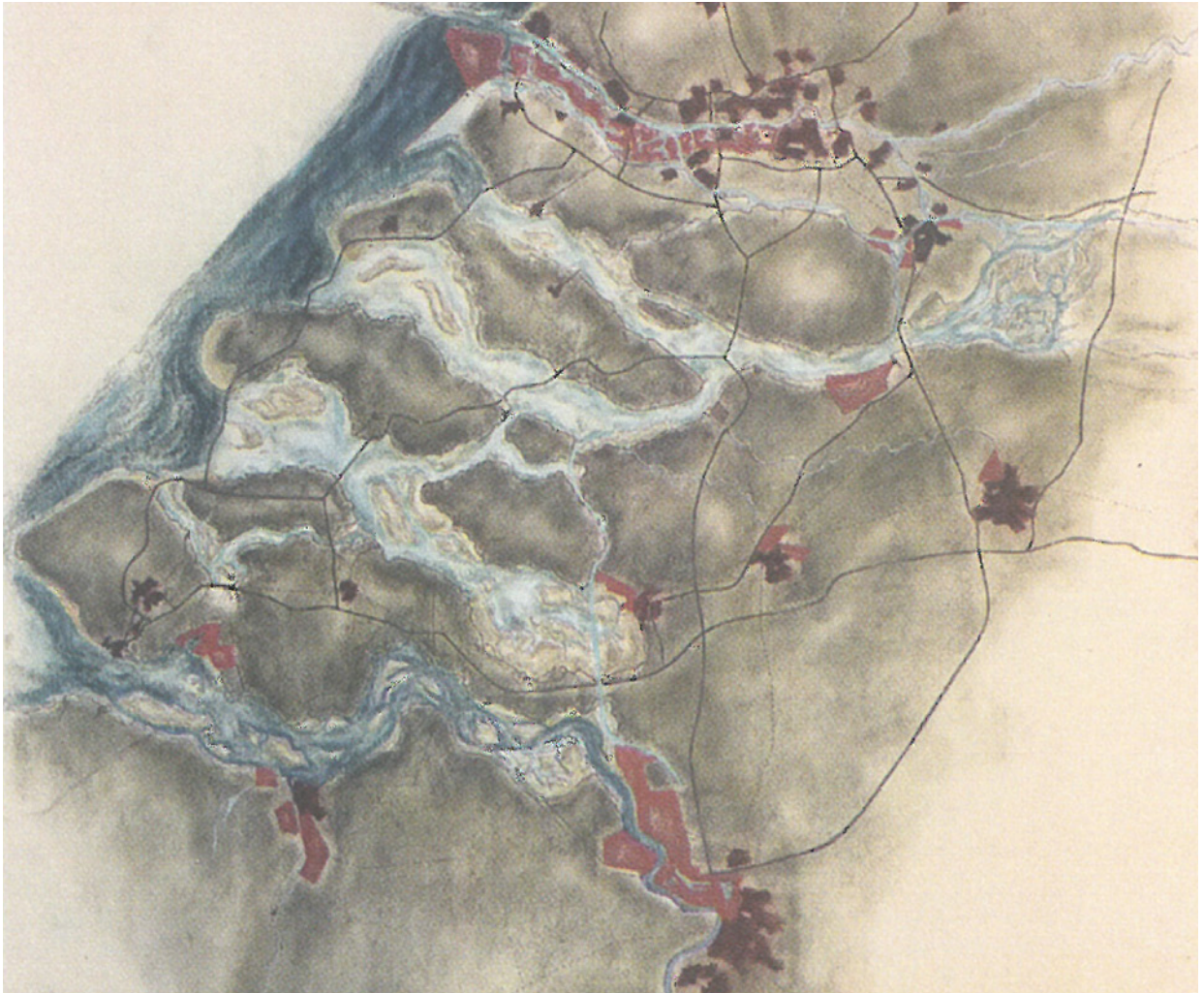
Gedenksteen op de Neeltje Jans - gedicht Ed Leeflang

De dammen en hun omgeving blijken dynamischer dan menigeeen veronderstelt

In de loop der tijd is ook de betekenis van de dammen zelf veranderd. De aanleg van de dammen heeft geleid tot kortere verbindingen, tot nieuwe routes en tot een verbeterde bereikbaarheid van de Deltawateren. Daarmee hebben de dammen zich tevens ontpopt tot een magneet voor nieuwe ontwikkelingen op het gebied van educatie (het Deltapark op Neeltje Jans, het inspiratiecentrum Grevelingen op de Brouwersdam), recreatie (stranden Brouwersdam, Port Zélande, Concert at sea) en energie (Windpark Oosterscheldekering). Ook zijn / waren er plannen voor de bouw van een hotel in het Veerse Meer nabij de Veerse Gatdam en de ontwikkeling van een 'Jachthaven van de toekomst', gevolgd door het plan 'Brouwerseiland' aan de Brouwersdam. Stuk voor stuk initiatieven die de ruimtelijke beleving van de kunstwerken en de aan de kunstwerken gekoppelde zichten op het omliggende landschap aanzienlijk veranderen. Daarmee zijn dit soort toevoegingen van grote invloed op de ruimtelijke kwaliteit van de dammen en hun directe omgeving.

Het is dan ook een misvatting om te denken dat de dammen een statisch geheel zijn. Niets is minder waar, de Brouwersdam anno 2020 is onvergelijkbaar met de Brouwersdam kort na aanleg. De recreatie op en aan de dam heeft een enorme vlucht genomen en bepaalt mede het beeld van de dam, waarbij vooral het hoge Inspiratiecentrum Grevelingen in het oog springt. Op en aan de Oosterscheldekering heeft zich een keur aan educatieve attracties ontwikkeld, terwijl de windturbines en de radartoren het beeld van de technologische, innovatieve en dynamische kering versterken, maar ook voor een onrustiger beeld zorgen.

De Veerse Gatdam is van de oorspronkelijke geasfalteerde dijk getransformeerd tot een natuurlijk ogend duin. Kortom, ook de keringen zijn in een continu proces van transformatie, ingegeven door gewijzigde maatschappelijke wensen en inzichten en deels ook door zich wijzigende condities.

Kustafsluiting 'recreatieve variant' schets van landschapsarchitecten Staatsbosbeheer, ca. 1968

Aandacht voor landschappelijke vormgeving en inpassing

Bij de uitwerking van de Deltawerken stond aanvankelijk het civieltechnisch ontwerp van de dam centraal. Geleidelijk aan ontstond meer aandacht voor de landschappelijke inpassing van de dammen, waarbij er tevens aandacht kwam voor het toevoegen van mogelijkheden voor recreatief medegebruik. Hierbij is geleerd van de ervaringen bij de aanleg van de Veerse Gatdam, waar deze aandacht nog grotendeels ontbrak.

De Veerse Gatdam bleek in de tijd van het bertoerisme al snel een magneet voor dagrecreatief gebruik. Hiertoe waren echter geen voorzieningen in het damontwerp opgenomen. In de weekenden stonden de bermen vol met auto's van mensen die in een bijzondere omgeving vooral genoten van de passerende auto's. De deltaxwerken bleken over een bijzondere aantrekkingskracht te beschikken.

Met dit gegeven ging men bij de bouw van de latere dammen steeds bewuster om. Mede hierdoor kwam er aandacht voor de landschappelijke inpassing van de dammen en het toevoegen van

mogelijkheden voor recreatief medegebruik. Daarbij was een cruciale rol weggelegd voor de afdeling Landschapsarchitectuur van het Staatsbosbeheer. In de jaren twintig van de vorige eeuw was formeel vastgelegd dat het Staatsbosbeheer een adviserende rol heeft bij *“de inpassing van rijkswegen, kanalen, dammen en hunebedden alsmede bij de uitwerking van ruilverkavelingen”*.

In die tijd was er een intensieve samenwerking tussen Rijkswaterstaat en de toenmalige inspecteur landschapsbouw, Roel Benthem. Onder leiding van Nico de Jonge werkte een team van landschapsarchitecten (Ellen Brandes, Lodewijk Wiegiersma) aan de ontwerpen voor de verschillende deltaxdammen. Daarbij werd bijzondere aandacht gegeven aan de vormgeving van de dammen zelf, aan de integratie van medegebruik en aan de aansluitingen van de dammen op de koppen van de eilanden.

An aerial photograph showing a coastal landscape. In the foreground, a dark blue body of water is visible. A multi-lane asphalt road with white dashed lines runs diagonally across the middle ground. To the right of the road is a sandy beach with some parked cars and a small structure. The sea extends to the horizon under a clear blue sky. The text '3. Kenschets per dam' is overlaid in white on the image.

3. Kenschets per dam

'Reis langs sferen'

De inviterende
recreatiedam

De educatieve en
innovatieve kering

De duindam

3. Kenschets per dam

De bouw van de Deltawerken was een civieltechnische prestatie van wereldformaat. Het is letterlijk een reuzenwerk. Nog tijdens de aanleg van de deltadammen werd geleerd van de ervaringen die men gedurende de uitvoering opdeed en wist men deze te gebruiken om gaandeweg aanpassingen in het damontwerp aan te brengen. Daardoor zien we ook hoe de deltadammen zich evolueren van gesloten dammen die het zoute water van het zoete water scheiden en het tij buitensluiten tot flexibele keringen die het zoutwatersysteem in standhouden en een gedempt getij mogelijk laten. Dit hoofdstuk gaat in op de geschiedenis van het ontwerp en de bouw van de deltadammen en de karakters waartoe dit heeft geleid:

De Veerse Gatdam - 'De duindam'

De Brouwersdam - 'De inviterende recreatiedam'

De Oosterscheldekering - 'De educatieve en innovatieve kering'

Sluiting Veerse Gat middels doorlaat caissons - beeldbank RWS

Veerse Gatdam 1983 - beeldbank RWS

Veerse Gatdam wordt bedekt - beeldbank RWS

De asfaltdam in 1993 - beeldbank RWS

Beeldbank Rijkswaterstaat

'De duindam'

3.1 VEERSE GATDAM (1958-1961)

Uitgangssituatie

De Veerse Gatdam, tussen Walcheren en Noord-Beveland, is met een lengte van 2.8 km de kortste Zeeuwse deltdadam. Onderscheidend aan de situatie bij het Veerse Gat is dat aan de Noord-Bevelandse zijde voor de oude zeedijk hoge platen waren opgeslibd: Onrust, Schotsman en Ruiterplaat. Deze stroomden bij hoog water onder, ze waren dan eens land, dan eens water.

Constructie

De Veerse Gatdam is samengesteld uit doorlaat-caissons. Bij de aanleg heeft men van buiten naar binnen gewerkt, ook om zo ervaring op te doen met het werken onder sterke stroming. Die sterke stroming maakte dat het niet ondenkbeeldig was dat gesloten caissons hier weg zouden spoelen. Daarom werd hier voor het eerst op grote schaal (na eerdere proeven bij de Braakman) met doorlaatcaissons gewerkt.

Een doorlaatcaisson is een holle betonnen bak, ter grootte van een flatgebouw. Deze is aan de zijkanten gesloten en heeft in de lange zijden grote doorlaatopeningen, waar het water er door kan stromen wanneer het caisson is afgezonken. Nadat het caisson is afgezonken, en op zijn definitieve plaats op de eerder aangebrachte drempel is

gelegd, worden op het kantelmoment (de overgang van eb naar vloed) de schuiven voor de doorstroomopeningen gesloten waardoor alsnog een gesloten bak ontstaat.

Direct na het sluiten hebben zandzuigers tegen de caissons grote hoeveelheden zand opgespoeld, waarmee de schuine taluds zijn ontstaan. Vervolgens zijn deze met asfalt afgewerkt. Bij de Onrust heeft Rijkswaterstaat (RWS) een werkhaven aangelegd voor de afbouw van de dam. Deze haven, die als het ware een 'hap' uit de plaat neemt, zou na afloop worden ingericht voor de schelpdierkweek. Maar zover is het nooit gekomen.

In de jaren negentig van de vorige eeuw bleek de asfalt dambekleding veel onderhoud te vergen. Er waaide voortdurend zand op de dam dat RWS vervolgens weer op moest ruimen. Ook bleek de kracht van de natuur sterker dan het asfalt. In het asfalt ontstonden diepe scheuren. In 1993 werd geadviseerd het zand niet langer op te ruimen maar daarentegen juist actief in te zetten voor de versterking van de dam. Daarop besloot RWS over te gaan tot het 'verduinen' van de voorheen harde kering. Nu toont de dam zich als een natuurlijk duin.

Ontwerp Nico de Jonge en Ellen Brandes voor boscomplexen op Schotsman en Ruiterslaan - boek 'De Deltawerken'

Veerse Gatdam nog als kale asfaltvlakte - beeldbank RWS

Landschapsplan Veerse Meer - collectie Wageningen Universiteit

Het landschapsplan Veerse Meer

In de jaren zeventig is het door de afdeling landschapsarchitectuur van Staatsbosbeheer ontworpen landschapsplan voor het Veerse Meer gerealiseerd (ontwerp Nico de Jonge en Ellen Brandes). Het landschapsplan Veerse Meer is hét schoolvoorbeeld van moderne naoorlogse landschapsarchitectuur.

Het plan is nagenoeg integraal uitgevoerd van Zandkreekdijk tot Veerse Gatdam (boerenverzet heeft er op het eiland Wolphaartsdijk en langs Noord-Beveland toe geleid dat buitendijkse gronden toch bij het landbouwgebied zijn getrokken en niet zijn bebost of omgezet naar natuur of recreatieoever). Het plan kenmerkt zich door strak aangelegde boscomplexen op delen van de permanent drooggevallen zandplaten en het bepaalt nog steeds in hoge mate de landschappelijke kwaliteit van het Veerse Meer.

Ook de Schotsman en Ruitersplaat, nabij de aanlanding van de Veerse Gatdam op de kustlijn van Noord-Beveland, maakten deel uit van het plan. Deze bossen markeren het intermediaire milieu tussen land en water. Bij het ontwerp van deze bosblokken waren zeer brede grasoevers aangebracht, deels om vanaf de dam het zicht op het water van het Veerse Meer te behouden, als ook om ruimte te bieden aan de dagrecreant en de natuurontwikkeling.

De kloeke bosblokken, van elkaar gescheiden door een brede zichtlijn op het meer, en de strakke lijnen verhieldden zich met de maat en schaal van de kering. De belijning van het bos ging een interactie aan met de eveneens strakke Veerse Gatdam

en creëerde vanaf de dam een ongerept zicht op het vijf kilometer zuidoostelijker gelegen Veere. Latere recreatieve toevoegingen zijn met name door Ellen Brandes en Lodewijk Wiegersma ontworpen.

Het plan ontleent zijn ruimtelijke kwaliteit aan een viertal vormgevingsprincipes die Nico de Jonge bewust inbouwde:

- De maat en de schaal van de ontworpen boscomplexen zijn robuust, waarbij werd ingespeeld op de grootsheid van het deltalandschap;
- Het bos reikt nergens tot aan de oever. De afstand tussen water en bos (soms enkele honderden meters) draagt bij aan de herkenbaarheid als voormalige zeearm;
- De boscontouren zijn strak en vormen zo een contrast met het meer grillige natuurlijke krekens- en platen landschap.
- Doordat het bos afstand tot de kering behield bleef de dam als een continue lijn herkenbaar en was ook helder waar deze op de oude kustlijn aantakt.

Herprofilering dam

De kruin van de dam is van meet af aan intensief gebruikt als wandel- en fietsverbinding tussen Walcheren en Noord-Beveland. Vanaf dit hoger gelegen standpunt genoot men in optima forma van vergezichten op zowel de ruwe zee als op het getemde Veerse Meer. Deze panoramaroute was een belangrijke bijvangst van de aanleg van de dam.

Het bermtoerisme en de opkomst van de surfsport leidde in de weekeinden tot een overvolle dam, waarbij zich op de hoofdrijbaan verkeersgevaarlijke situaties voordeden. In de jaren negentig is daarom aan de kant van het Veerse Meer een parallelweg met royale parkeervlakten voor de dagrecreatie aangelegd. Bij deze herinrichting is, net als op de Brouwersdam, gekozen voor een getrappt profiel, waarbij de ventweg en de parkeerterreinen lager kwamen te liggen dan de hoofdrijbaan. Om deze herinrichting mogelijk te maken heeft de dam destijds ook een geringe verbreding ondergaan. De parkeerterreinen zijn door drie betonnen voetgangersbruggen over de hoofdrijbaan met de dam en de Noordzeestranden verbonden. De bruggen kennen een vrij grove architectuur, met name de trappen zijn weinig subtiel vormgegeven, evenals de bijna als kooien uitgevoerde stalen relingen, die de oversteek van de N57 begeleiden.

Toename bebouwing

Het voormalige Resto Vrouwenpolder, de bruggen, een tweetal frietkotten (één aan de Walcheren kant en één aan de Beveland kant) en de semi-permanente containerbouw van de surfschool vormen aan de zijde van het Veerse Meer de enige bebouwing langs de Veerse Gatdam. In de zomermaanden staat er op Bevelands grondgebied een kleinschalig strandpaviljoen (View) op de dam.

Aan de Noordzeezijde zijn enkele jaren geleden nabij Breezand twee grootschalige strandpaviljoens gebouwd. Hier is recent ook een rij strand(slaap)huisjes ontwikkeld. Het buitendijkse gedeelte van de dam is hiermee relatief dicht bebouwd. Aan de binnenzijde zijn de omvang en het karakter van de bebouwing dusdanig beperkt dat de Veerse Gatdam nog steeds de indruk wekt grotendeels onbebouwd te zijn. Vergeleken bij de andere dammen vormt dit een opvallend verschil. Mede hierdoor is er vanaf de dam nog steeds een ongerept uitzicht op het middeleeuws aandoende stadssilhouet van Veere.

Zeeland recreatieland

*Het kleinste dorp, de grootste stad
Zij hebben allemaal wel wat
Een kanovijver, echoput
Een oude man, een oude hut
En aan het strand verdomd veel zand
Zeeland recreatieland*

*Veere recreatiestad
Een toren met een restaurant
Een walle - en een waterkant
Een havenkroeg, 1 havenmeid
En veel antiek uit de oude tijd
Het meterslange wandelpad
En tot besluit het Veerse - hee wat is dat?
Waar is het Veerse Gat?*

Refrein:

*Het gat is dicht, de haven ligt voor johoho, voor
johohoker
Als alle havens zonder gaten
Voor johoker, voor johoker
Und Fritz und Wilhelm komen nu wel schnell
Want Veere vreet hun bitte wel
Zoals wij vroeger vraten
Voor johoker, voor johoker, voor johoker*

*'t Was nacht, 't was nacht
't Was midden in de nacht
Toen heeft een man uit Delft dit bedacht
Dat was een hele knappe
Voor Delft een hele knappe
Hij had daar thuis wel 17 caissons
En daarbij nog een heleboel pontons
Die had hij van zijn ome
Om hogerop te komen
Hij dacht voor Delft heel diep en zei toen: wat
Heb ik nu aan die dingen zonder gat*

*Om kort te gaan dames en heren
Dit werd het Gat van Veere*

*Veere recreatiestad
Een toren met een kabelbaan
Een frietkraam met een vlag eraan
De havenkroeg wordt uitgebreid
Er komt een tweede havenmeid, aus Bremen
De vissers op het wandelpad
Zij krabben stug hun Veerse - ach nee*

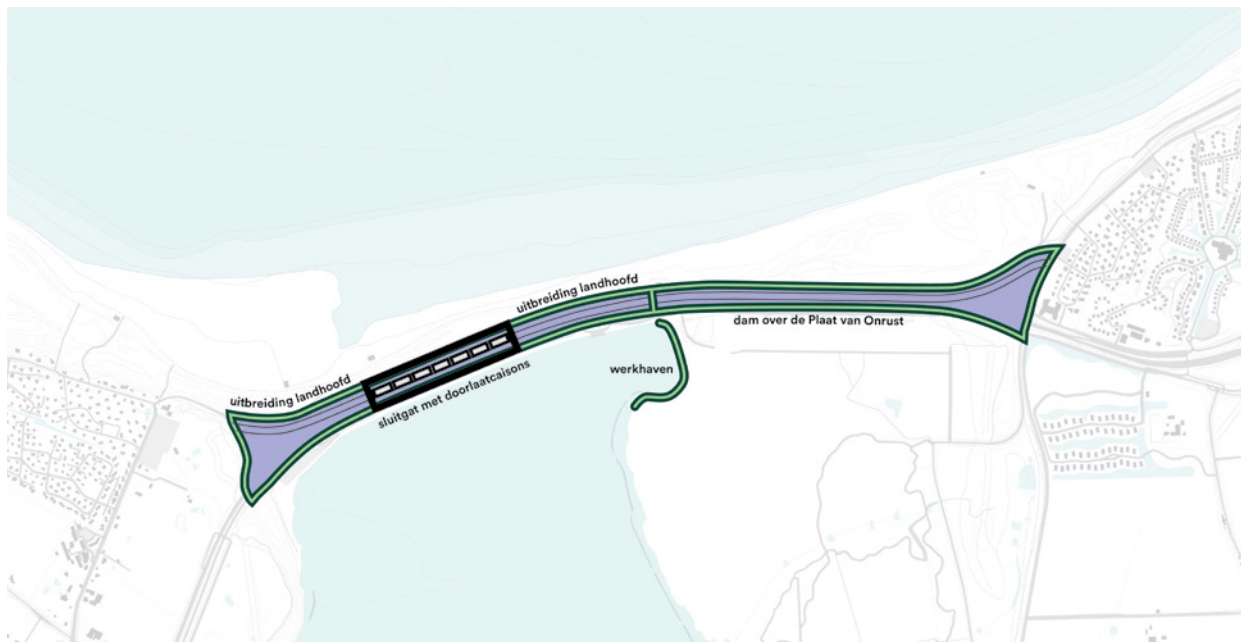
Refrein

Tekst en muziek Jaap Fischer, 1962

OPBOUW VAN DE VEERSE GATDAM

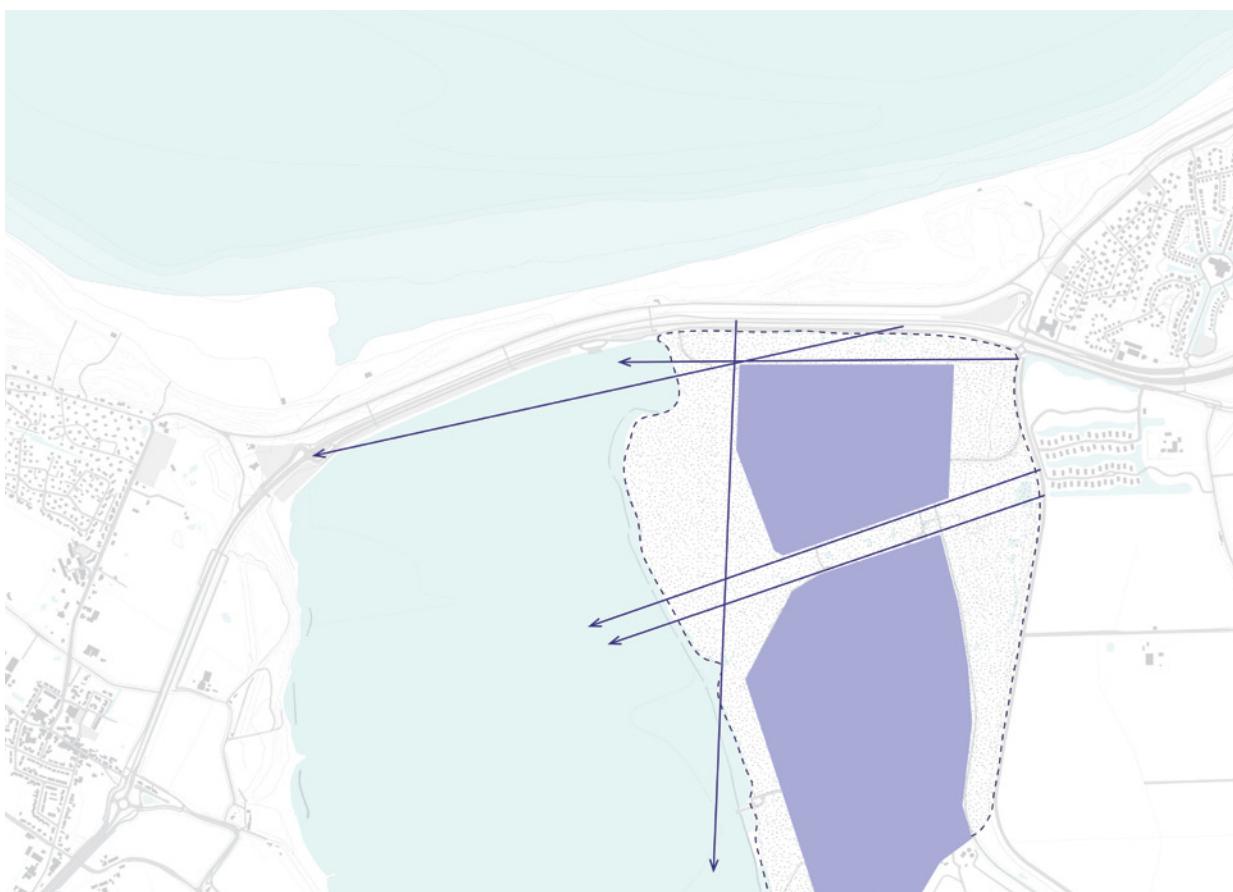
Uitgangssituatie, dam tussen twee oude kustlijnen en half op de Plaat van Onrust waarin de werkhaven wordt aangelegd

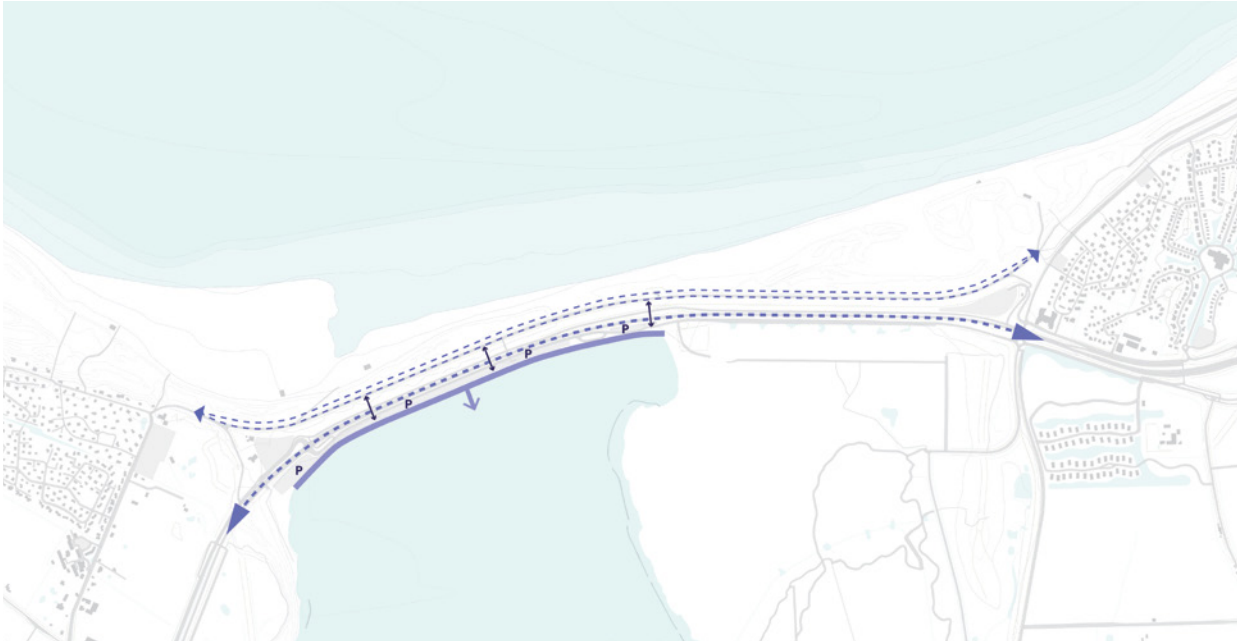
Constructie van de dam waarvan een deel bestaat uit doorlaatcaissons. Werkhaven had RWS oorspronkelijk bedoeld voor schelpdierkweek

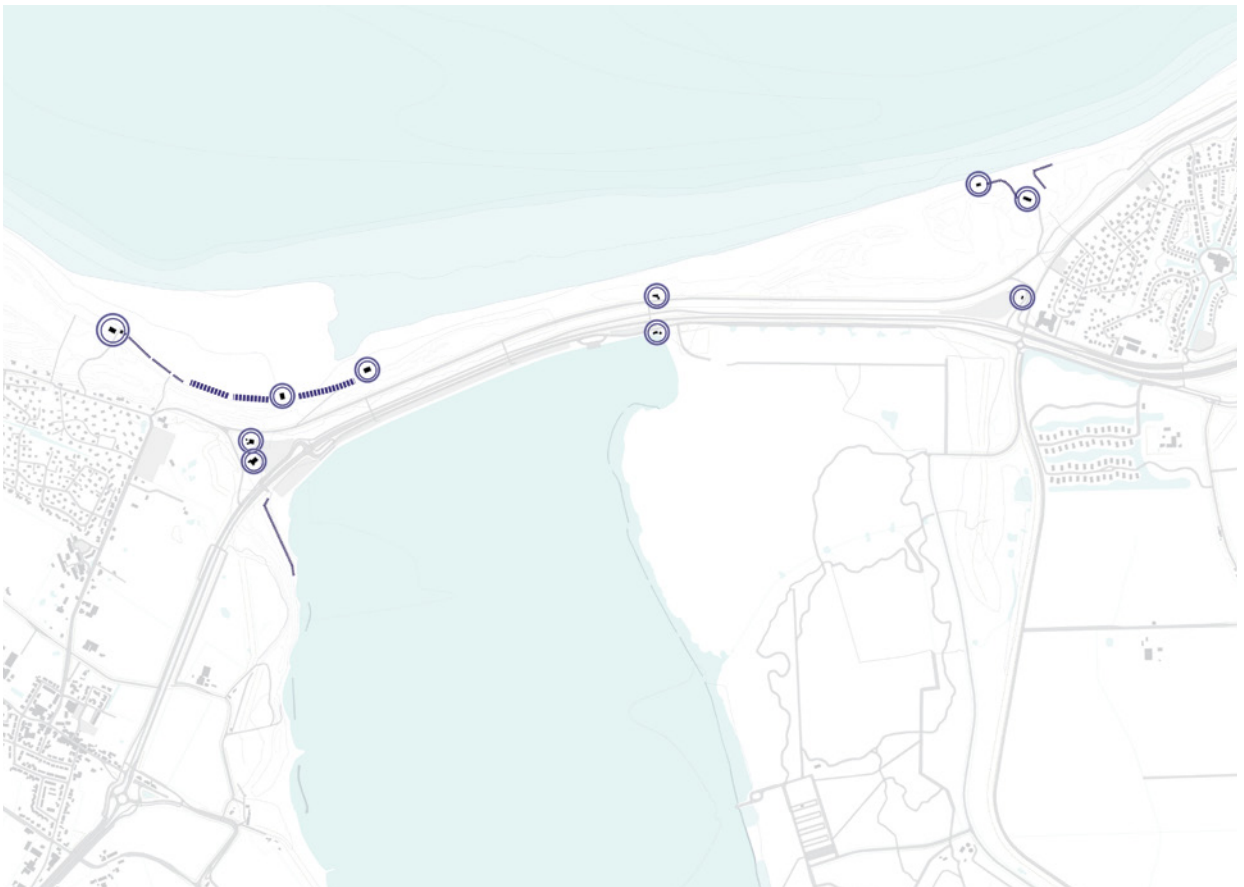
Verduining van de dam volgens natuurlijk proces, helpt tevens scheuren in het asfalt tegen te gaan

Landschapsplan Veerse Meer, ontwerp van Staatsbosbeheer met strak aangelegde boscomplexen t.b.v. landschappelijke kwaliteit

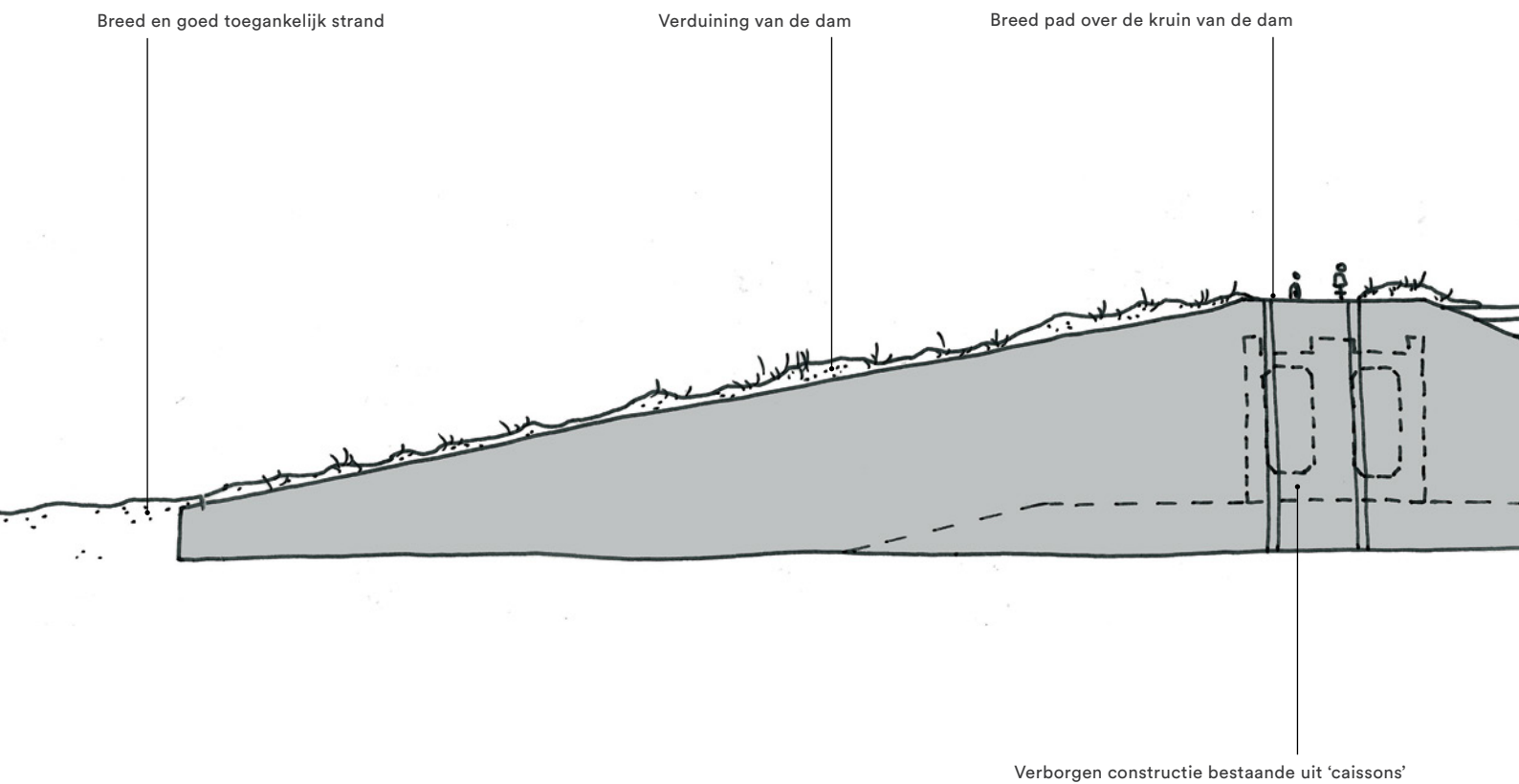

Herprofilering bestaande uit geringe verbreding van de dam t.b.v. inpassing parkeervakken aan de dam

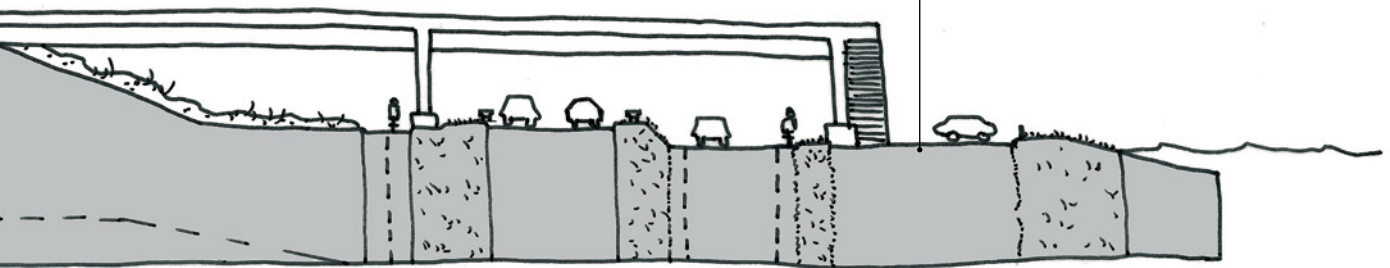

Toename bebouwing inspelend op recreatie en toerisme aan de dam

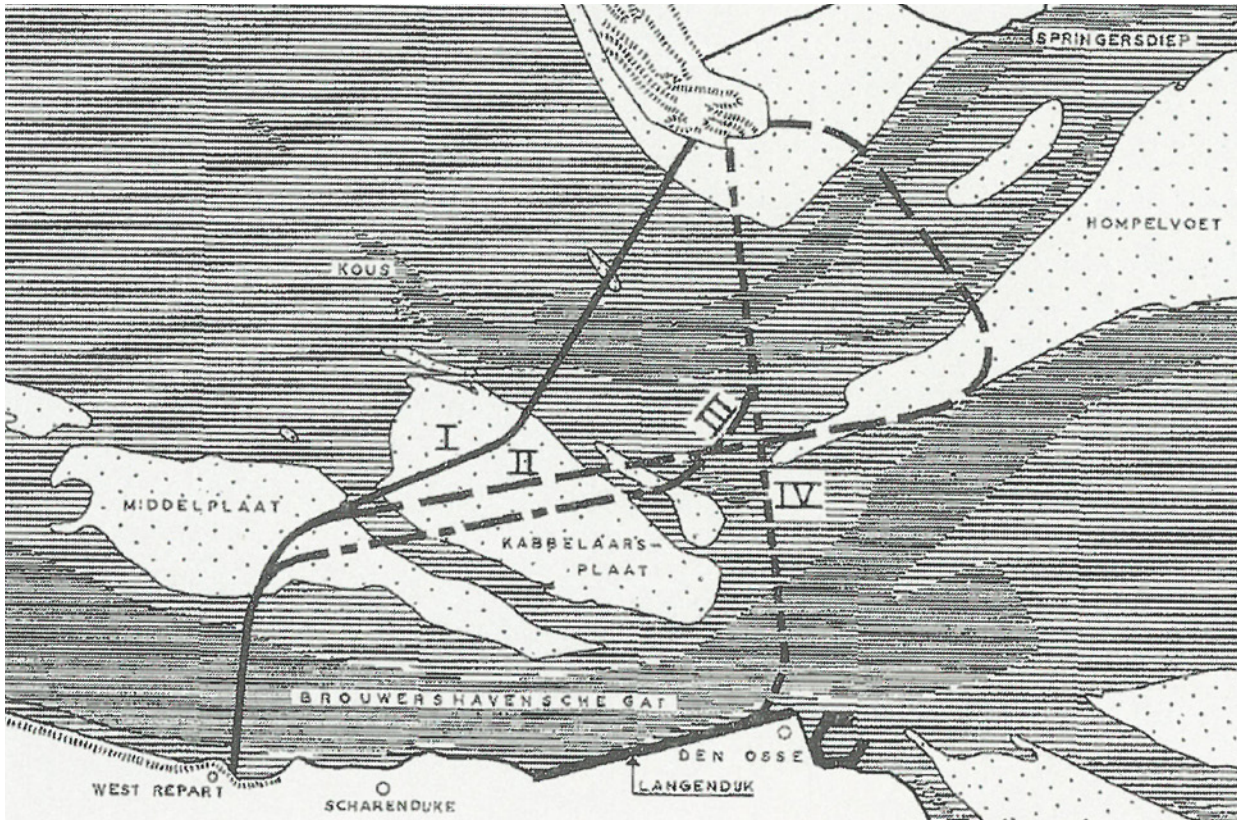
KARAKTERISTIEK - DOORSNEDE VEERSE GATDAM

Parkeren aan het Veerse Meer

0 5 10 15 20 25 m.

Mogelijke tracés Brouwersdam - boek 'De Deltawerken'

Bouw Brouwersdam - beeldbank RWS

‘De inviterende recreiedam’

beeldbank RWS

3.2 BROUWERSDAM (1963-1972)

De ontwikkeling van de Brouwersdam, die Schouwen met de Punt van Goeree verbindt, markeert een kentering in het denken over de deltawerken. Hier ontstond de ambitie om tot een werkelijk integraal plan te komen, waarbij voor het eerst landschapsarchitecten (van Staatsbosbeheer) waren betrokken. Vooral het recreatief medegebruik kreeg een plaats in de planontwikkeling. De versterking van de waterveiligheid ging hier voor het eerst hand in hand met het ontwikkelen van ruimtelijke kwaliteit en het benutten van de recreatieve potenties.

Constructie

Bij de aanleg van de 6.5 km lange Brouwersdam is gebruik gemaakt van de ervaringen die met de bouw van de veel kortere Veerse Gatdam waren opgedaan. Die ervaringen hadden zowel betrekking op bouwwijze als op de effecten van de dam op het natuurlijk systeem.

Anders dan bij de Veerse Gatdam (maar net als bij de latere Oosterscheldekering) kon de dam niet in één keer van ‘kust tot kust’ worden ontwikkeld. De lengte van de dam maakte de bouw van werkeilanden en -havens ‘op zee’ noodzakelijk. De uitvoering van de Brouwersdam startte dan ook midden op zee. Op de hogere platen (Middelplaat en Kabbelaarsbank) werden werkhavens gebouwd. De dam werd in een vloeiende lijn tussen de koppen van de eilanden en de werkeilanden aangelegd.

Om de waterkracht van deze brede zeearm te kunnen weerstaan werd gewerkt met twee sluitgaten die simultaan werden gedicht. Het sluitgat bij de Kous werd gesloten met doorlaatcaissons, waarmee bij de aanleg van de Veerse Gatdam ervaring was opgedaan. Voor het dichtstorten van het Brouwershavense gat werd gebruik gemaakt van een kabelbaan.

Ontwerp Grevelingenmeer - boek 'De Deltawerken'

Ontwerp voor De Punt - boek 'De Deltawerken'

Brouwersdam voor opening spuisluis - beeldbank RWS

Bouw spuisluis Brouwersdam - beeldbank RWS

Het landschapsplan

In 1967 maakten de ontwerpers van Staatsbosbeheer (Nico de Jonge, Ellen Brandes) de eerste ontwerpen voor de Brouwersdam. Zij ontwierpen 'een landschap in zee' met veel ruimte voor recreatie, ook op en aan de werkeilanden die na aanleg van de dam beschikbaar zouden komen. Dit 'landschap op zee' wordt gekenmerkt door een uitzonderlijk breed profiel en gescheiden netwerken voor langzaam en snel verkeer.

Het profiel was naast breed en flauw ook asymmetrisch, met een 'harde' buitenkant en een veel zachtere, 'groene' binnenkant. Het plan voor de dam maakte deel uit van het grotere landschapsplan dat De Jonge en Brandes voor het gehele Grevelingenmeer hadden ontwikkeld.

De buitenzijde was integraal verhard. Voor het eerst was ook een autoweg op de buitenberm aangelegd. Over de kruin van de dam werd een smal fietspad aangelegd. Zo werd de dam de ideale ontsluiting voor de zee- en strandrecreant. Vrijwel nergens in Nederland kon men met de auto zo direct aan het strand komen.

De binnenzijde kent een getrapte aanleg, met autowegen op verschillende niveaus. De doorgaande Dammenweg (N57) ligt op het hoogste niveau, aan de teen van de dijk. Een tweede route voor het lokale recreatieverkeer ligt een niveau lager. Door de toepassing van dit getrapte profiel heeft men vanaf alle niveaus zicht op het Grevelingenmeer. Op het talud tussen de lager gelegen ventweg en de hoofdrijbaan is een brede haag aangebracht. Deze wordt strak onderhouden, waardoor het

uitzicht vanaf de hoofdrijbaan behouden blijft. Tussen de route langs het meer en de waterkant liggen brede struwelen en weiden.

In 1977 bleek het inrichtingsplan dat De Jonge en Brandes voor het gehele Grevelingenmeer hadden gemaakt te kostbaar en mogelijk ook te zeer gericht op het benutten van de recreatieve potenties. Tegen de zin van Staatsbosbeheer wisselde Rijkswaterstaat van adviseur. De Rijksdienst voor IJsselmeerpolders (RIJP) kreeg de opdracht een nieuw plan te maken, dat zich meer moest richten op de ecologische mogelijkheden. Dit had gevolgen voor de inrichting van de Brouwersdam. De Kabbelaarsbank werd ingericht als natuurgebied en De Punt werd ingeplant met ruigte en struweel.

Spuisluis

In de loop van de jaren zeventig werd besloten om het Grevelingenmeer opnieuw zout te laten worden. Dit was noodzakelijk vanwege de eerder geschetste problemen met betrekking tot de waterkwaliteit (zie p.16). Hiertoe werd een spuisluis aan de Brouwersdam toegevoegd. Vooral Henk Saeijs, toenmalig hoofd van de afdeling Milieuonderzoek van de Deltadienst, heeft zich voor de bouw van de spuisluis ingezet. Deze Brouwerssluis kwam in 1978 gereed.

Opkomst verblijfsrecreatie

Eind jaren tachtig werd gezocht naar mogelijkheden het toeristisch seizoen te verlengen. Dat leidde er toe dat in de Zeeuwse delta ruimte werd geboden aan de ontwikkeling van verblijfsrecreatieparken. Projectontwikkelaar René Colthof, die eerder in Noord-Holland ervaring had opgedaan met de ontwikkeling van huisjesterreinen, en de lokale architect Mathijs Zeelenberg (Ouddorp) sloegen de handen ineen en ontwikkelden op de Kabbelaarsbank Port Zélande, geïnspireerd op de vissersplaatsen langs de zuidkust van Frankrijk. Het park met een grote jachthaven werd in 1990 geopend.

Aanvankelijk had men vanaf de N57 vrij zicht op de jachthaven. Later zijn tussen de Jachthaven en de N57 lange appartementencomplexen gebouwd. Hierdoor ligt Port Zélande nu dicht aan de weg, oogt het massaal en is het ruimtelijk dominant aanwezig. De lange gevelwanden hebben de doorzichten naar het meer en het zicht op de haven dichtgezet.

Ook in het tweede decennium van de 21e eeuw zijn er in het kustgebied van de zuidwestelijke delta tal van vakantieparken bijgekomen. Zo ook in de nabijheid van de Brouwersdam. In 2015 is op de Kop van Goeree het recreatieve villapark Punt West ontwikkeld. De 92 woningen in het luxe segment zijn in een kunstmatig duinlandschap gesitueerd. Het park biedt zowel uitzicht op het Grevelingenmeer als op de Brouwersdam. In 2020 opent Curios op korte afstand van Port Zélande een vakantiepark met 'tiny houses' in een natuurlijk ogend duinlandschap met zicht

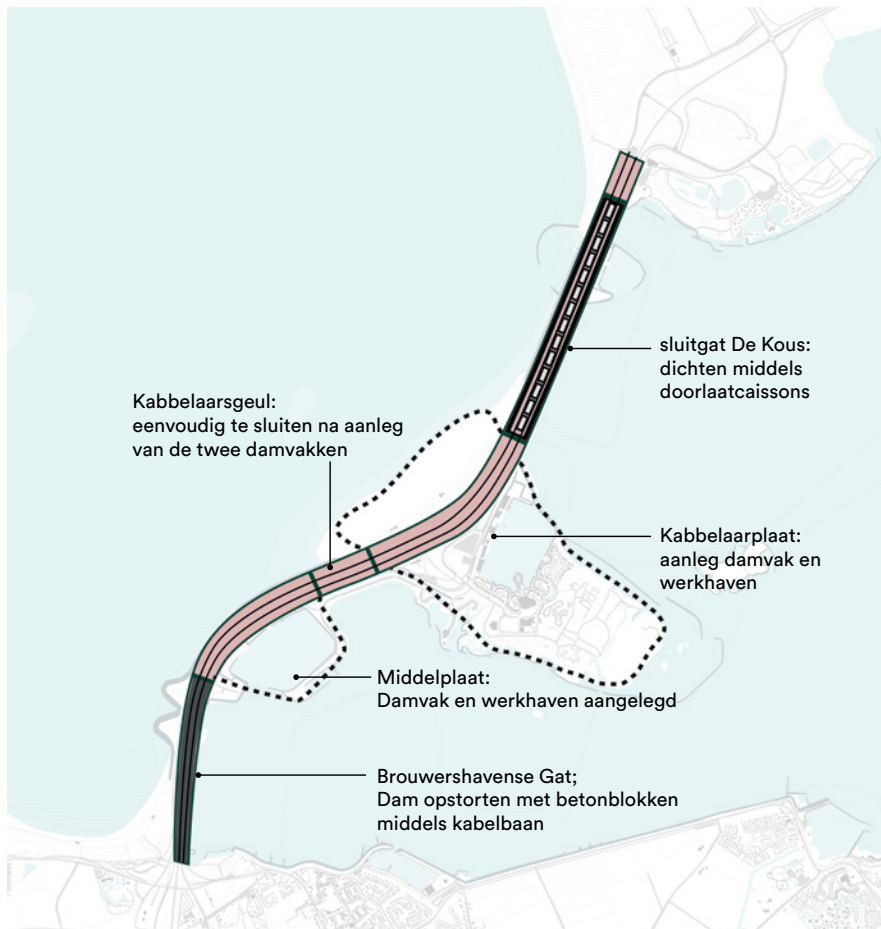
op het Grevelingenmeer. Met deze ontwikkelingen en de bouw van het surfcentrum raakt de Kabbelkaarsbank intensief bebouwd en zijn de oevers van de Kabbelaarsbank in toenemende mate geprivatiseerd.

Mogelijk dat nog een groot vakantiepark aan de Brouwersdam verrijst. Aanvankelijk was het de bedoeling om in 2016 ten zuiden van Port Zélande te beginnen met het opspuiten van een eilandentijk van in totaal 55 ha waarop 300 vakantievilla's zijn gedacht. Na een uitspraak van de Raad van State begin 2019 is deze ontwikkeling vooralsnog opgeschort.

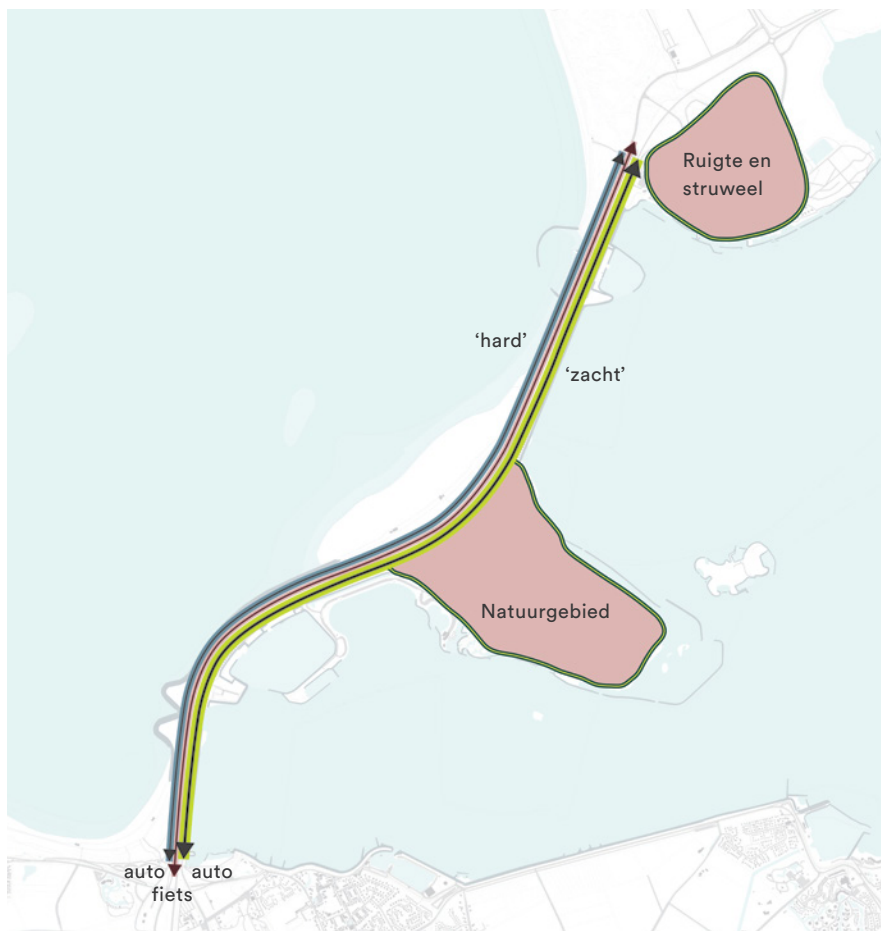
Stoomtram

Aan de noordkant van de Brouwersdam bevindt zich het trammuseum van de stichting RTM. De Rotterdamse Tramweg Maatschappij was tot aan de watersnood de belangrijkste vervoerder op de Zuid Hollandse eilanden en op Schouwen-Duiveland. De stichting exploiteert tussen De Punt en Port Zélande de stoomtram als museale dagattractie.

OPBOUW
BROUWERSDAM

Constructie bestaande uit damvakken op de platen en een deel met doorlaatcaissons

Landschapsplan van Brouwersdam als 'landschap op zee' met Kabellaarsbank en de Punt en verschillende routes en sferen

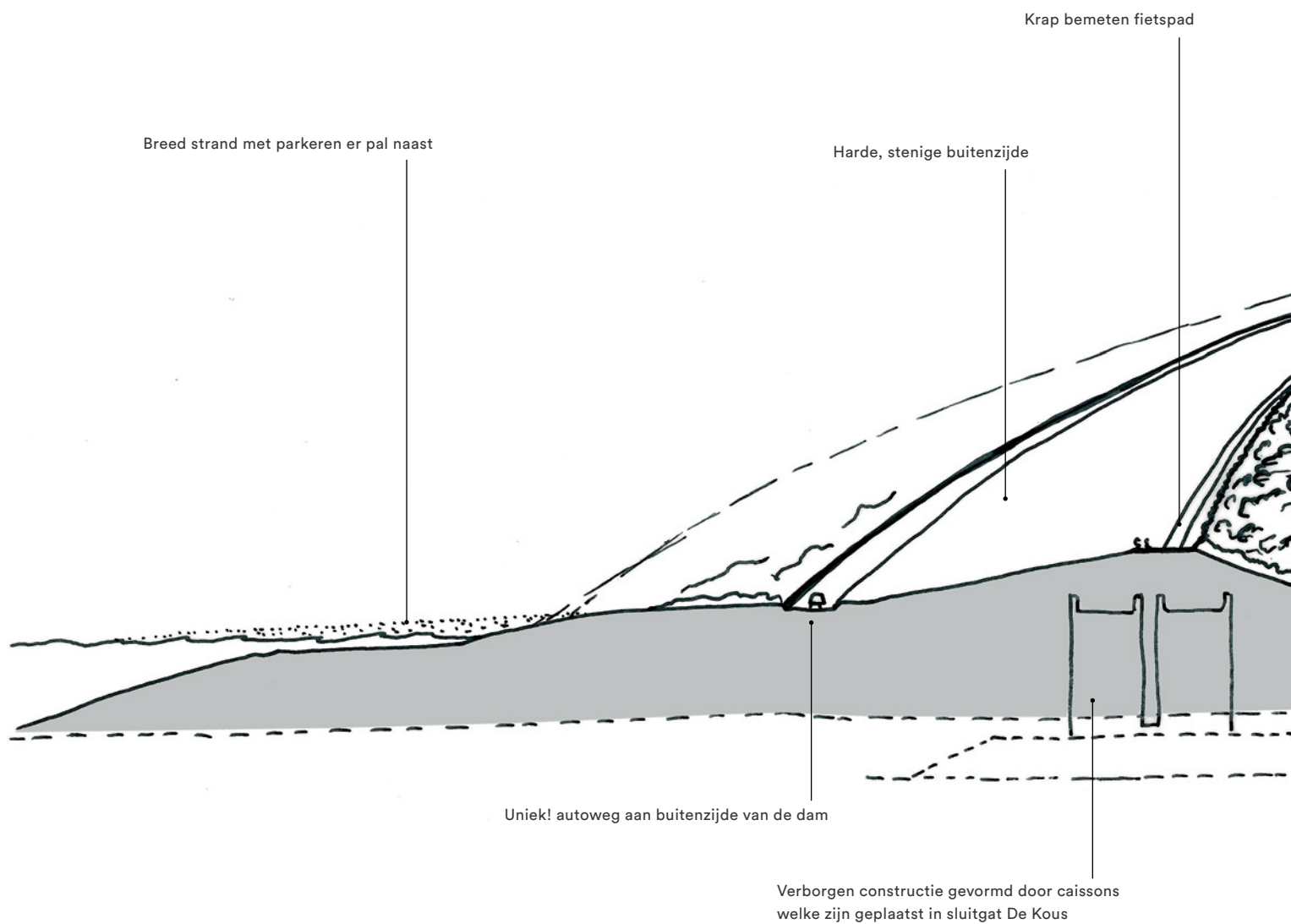

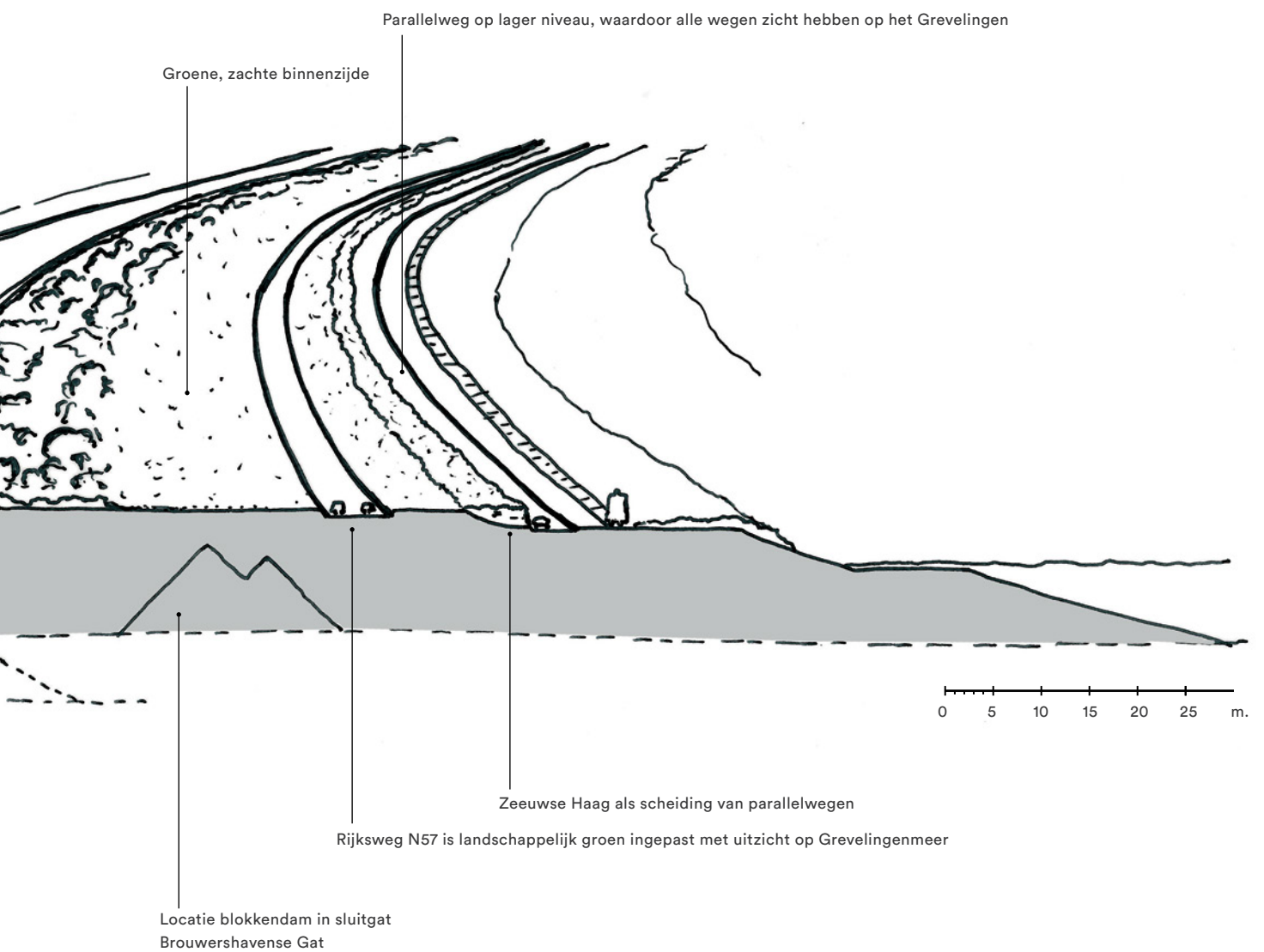
Brouwerssluis als doorlaatmiddel toegevoegd om het Grevelingen zout te laten worden

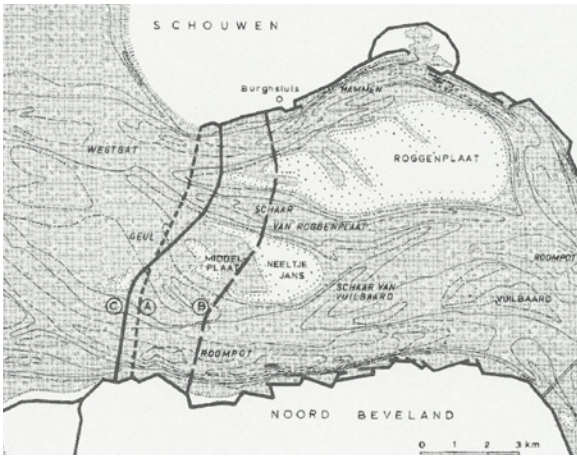

Verblijfsrecreatie en stoomtram spelen in op toename (verblijfs)recreatie

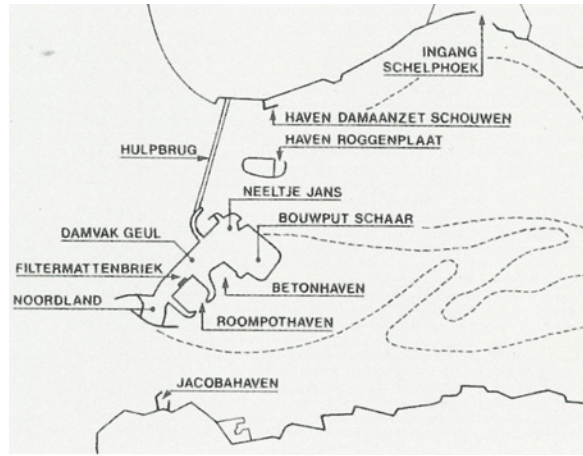
KARAKTERISTIEK - DOORSNEDE BROUWERSDAM

Mogelijke tracés Oosterscheldekering - 'De Deltawerken'

Onderdelen van de werkeilanden - 'De Deltawerken'

Protesten tegen sluiting Oosterschelde - foto Paul de Schipper

Bouw pijlers Oosterscheldekering - beeldbank RWS

3.3 OOSTERSCHELDEKERING (1967-1986)

Constructie

Toen men in 1967 met de aanleg van de 9 kilometer lange Oosterscheldekering begon was deze nog als een vaste dam tussen Noord-Beveland en Schouwen gedacht. Achter deze dam zou het Zeeuwse Meer ontstaan.

Men startte de aanleg met de bouw van drie werkeilanden. Deze lagen goeddeels op de zandplaten Roggeplaat, Neeltje Jans en Noordland. Op de zandplaten werden damvakken gebouwd. Aanvankelijk was het de bedoeling om de stroomgeulen tussen deze damvakken simultaan met de inzet van kabelbanen af te sluiten. Daarmee was met de bouw van de Brouwersdam al ervaring opgedaan. In 1974 was al 5 van 9 kilometer gerealiseerd toen de bouw onder druk van de visserij, de schelpdierkwekers en de milieubeweging stil kwam te liggen.

Om een ecologische catastrofe af te wenden werd besloten de mogelijkheden van een open variant te bestuderen. Twee jaar later nam de regering het besluit de vier resterende kilometer af te bouwen met een open constructie die alleen onder uitzonderlijke omstandigheden (een waterstand van +3.00 m NAP) wordt gesloten. Tussen 65 kolossale betonnen pijlers zijn 45 meter brede stalen schui-

ven aangebracht, die bij storm gesloten worden door hydraulische cilinders die boven de pijlers uitsteken.

Doordat de Oosterscheldekering deels uit een vaste dam bestaat en ook de pijlers van het beweegbare deel ruimte in beslag nemen, is de totale doorlaatopening voor het getij in het Oosterscheldebekken danig verkleind. Zonder aanvullende maatregelen zou er in het bekken sprake zijn van een aanzienlijk gedempt getij, waardoor de beoogde effecten van de kering voor het natuurlijk milieu maar ten dele konden worden gerealiseerd. Vandaar dat men tegelijk met het besluit voor de bouw van de kering ook heeft besloten het Oosterscheldebekken te verkleinen. Hiertoe zijn in het oostelijk deel van het bekken de Oesterdam en Philipsdam als 'compartimenteringsdammen' aangelegd. Met de bouw van deze dammen kon de reductie van het tij in het nu verkleinde Oosterscheldebekken deels worden gecompenseerd.

Opening ir. Topshuis 1986 - beeldbank RWS

De schaduwzijde van de aanleg

Niet geheel voorzien heeft de bouw van de pijlerdam toch ook negatieve gevolgen gehad voor het natuurlijk milieu van de Oosterschelde. Door het gedempte tij is de stroomsnelheid van het water met ca. 30 % afgenomen. Hierdoor wordt er minder zand vanuit de geulen naar de platen en slikken verplaatst. Ook het zand dat bij een storm van de platen wordt weggeslagen verdwijnt grotendeels in de geulen. Dit leidt tot erosie van de platen en slikken. Dit probleem wordt 'zandhonger' genoemd. De 'honger' van de geulen wordt gestild ten koste van de platen en de slikken. Daarnaast komt er nauwelijks sediment door de kering en met de bouw van de compartimenteringsdammen ook de aanvoer van sediment vanuit de rivieren geheel verdwenen. Dit heeft grote gevolgen voor de natuurwaarden van het intergetijdengebied. Om dit probleem het hoofd te bieden voert Rijkswaterstaat gerichte zandsuppleties op de platen uit.

Wim Quist als coördinerend architect

Wim Quist begeleidde de architectonische uitwerking van de kering. Hij streefde naar rust en eenheid in het ontwerp, maar ook naar leesbaarheid van de werking van de kering. Hoe dieper de geul was, hoe langer de schuiven en cilinders moesten zijn. Quist koos er voor alle schuiven en cilinders in het wit uit te voeren. Aan de hoogte

van de cilinder en de schuif kan men de diepte van de geul herkennen.

Het robuust vormgegeven bedieningscentrum (J.W. Topshuis) is eveneens van de hand van Quist. Hij plaatste het op een verhoogd plateau aan de buitenzijde van de dijk. De vierkanten waaruit het gebouw bestaat zijn 45 graden gedraaid ten opzichte van de hoofdrichting van de kering. Het gebouw vormt mede hierdoor een hecht ensemble met de kering. Het Topshuis is één van de grootste gebouwen van Zeeland en is in omvang te vergelijken met middeleeuwse kerken of kastelen. Eenvoud en een sober materiaalgebruik (het bestaat voornamelijk uit beton) kenmerken het robuuste gebouw.

Afgezien van de barakken die dienst deden als kantoorruimte tijdens de bouw van de kering was het Topshuis in de beginfase het enige gebouw op Neeltje Jans. Solitair domineerde het gebouw het eiland. Nog steeds is het Topshuis een belangrijk beeldmerk van de Oosterscheldekering. Naast bedieningsgebouw voor de kering (en inmiddels ook andere Zeeuwse sluisen) was in het Topshuis Delta Expo gevestigd. Delta Expo was gelieerd aan Rijkswaterstaat en verzorgde de publieksvoorlichting over de Deltawerken. De barakken uit de bouwperiode werden eveneens door Delta Expo gebruikt.

Waterpaviljoen Neeltje Jans, 1997

Deltapark Neeltje Jans

In 1997 is uit de Delta Expo het Waterland Neeltje Jans ontstaan, met aanvankelijk een sterk educatieve inslag. Blikvanger was het Waterpaviljoen (1997) dat uit een zout en een zoet gedeelte bestond. Lars Spuybroek ontwierp het zoete gedeelte in de vorm van een waterdruppel. Kas Oosterhuis was de architect van het zoute gedeelte, dat aan een walvis doet denken. Later kreeg het park (thans Deltapark Neeltje Jans) met het aanbieden van zeeleeuwen en zeehondenshows, de bouw van een waterspeeltuin en de ontwikkeling van de aqua splash een meer recreatieve, pretpark-achtige invulling.

Nadat de oude barakken door brand waren verwoest kreeg Deltapark in 2013 in de vorm van Delta Plaza Neeltje Jans een nieuw hoofdgebouw (ontwerp Jan-Paul Bron, Zeelenberg architectuur), dat net als de vroegere barakken aan de oostkant van de kering staat. Delta Plaza Neeltje Jans kenmerkt zich door een schuin oplopend sedumdak aan de westzijde en een hoge glasgevel aan de oostkant.

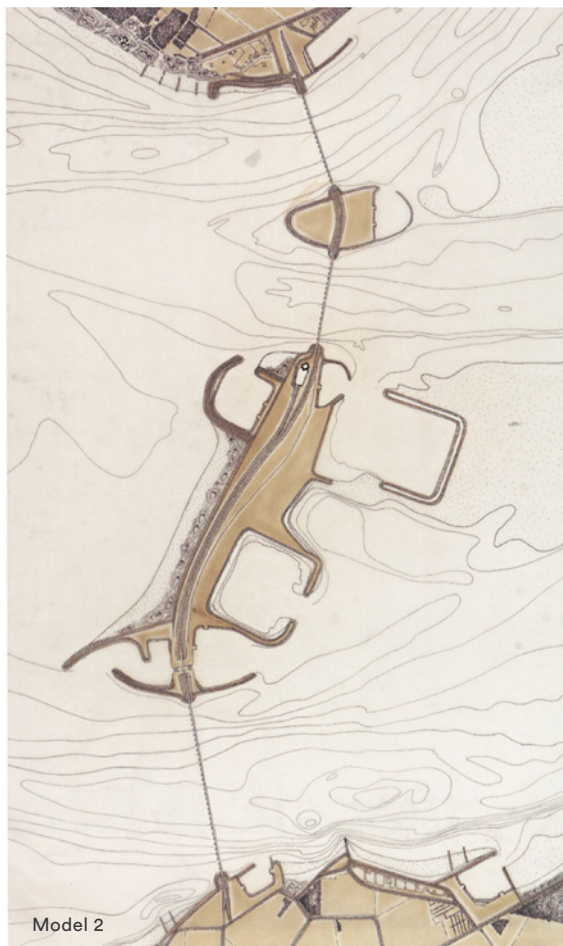
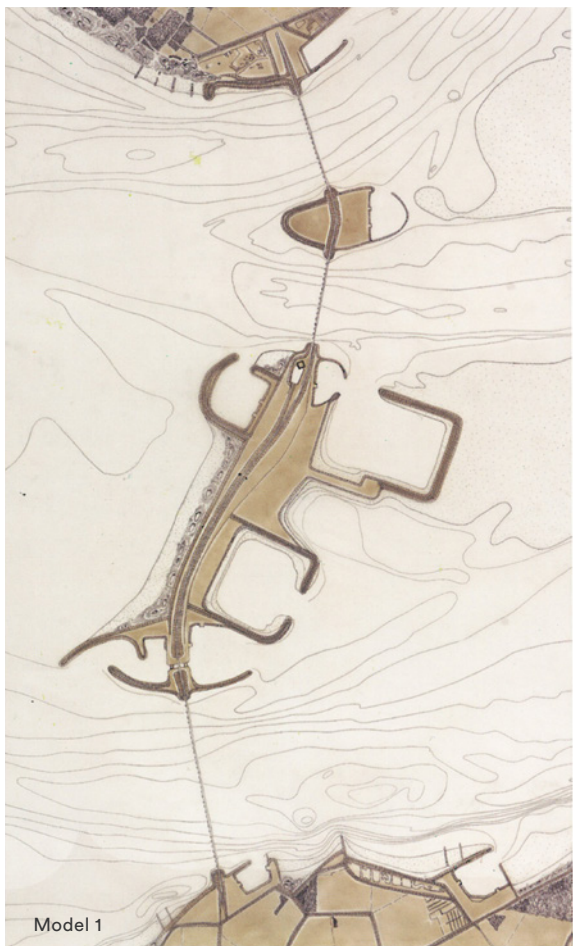
Doorontwikkeling en (her)inrichting werkeilanden

Over de inrichting van de voormalige werkeilanden is na oplevering van de Oosterscheldekering veel te doen geweest. Er zijn in de loop van de tijd tenminste zes min of meer integrale inrichtingsvisies gemaakt. Deze komen hier in chronologische volgorde aan de orde.

Voorstudie over de vormgeving, inrichting en landschappelijke inpassing van de Oosterscheldekering, Rijkswaterstaat 1981.

De projectgroep die de voorstudie verzorgde bestond uit mensen van de Deltadienst, ontwerpers van Staatsbosbeheer (Frans Halenbeek), van de Landbouwhogeschool (Klaas Kerkstra, Yvon Horsten) en van architectenbureau Quist (waaronder Wim Quist). In de voorstudie zijn vier modellen ontwikkeld op basis van drie overkoepelende uitgangspunten:

- Het zichtbaar maken van de kenmerkende tweeledigheid van de Stormvloedkering: die van de veiligheid en die van het behoud van het getijden milieu.
- In het landschap een beeld geven van de inspanningen die nodig zijn geweest om de bouw van de stormvloedkering te realiseren.
- Flexibel ruimte laten voor toekomstige gebruiksmogelijkheden.

De vier, door het Stilo gemaakte, alternatieven (1983) - Bron Landschapsatlas van de Oosterschelde

De vier modellen kennen drie overeenkomsten:

- De doorgaande weg wordt aangelegd op een hoogte van N.A.P. +12m. De automobilist krijgt daardoor vrij uitzicht naar twee zijden en daarmee het idee door de Oosterschelde te rijden en niet erlangs. De achterliggende gedachte is om daarmee ook de blijvende ecologische relatie tussen Noordzee en Oosterschelde visueel te ondersteunen.
- De Noordzeezijde van het damvak tussen de buitenhavens Noordland en Neeltje Jans wordt met vrijkomend zand opgespoten tot een kunstmatig strand ter verdediging van de noordelijke havendam van de buitenhaven Noordland. Door verstuiving zouden tegen het damvak lage duintjes tot ontwikkeling kunnen komen.
- Het bedienings- en dienstengebouw wordt gelokaliseerd aan de buitenzijde van de kering, ter hoogte van Neeltje Jans.

De vier modellen verschillen in de mate waarin de Stormvloedkering wordt bevrijd van oppervlakken en objecten die met de feitelijke kering niets te maken hebben. In het eerste model blijft vrijwel alles liggen en worden alleen resterende dijken in het bouwdok van de pijlers opgeruimd. Het tweede en derde model werken verder toe naar het ideaalbeeld van het vierde en laatste model waarin alle oppervlakken en objecten worden verwijderd. In dit model is bij laag water aan de Oosterscheldezijde de globale contour van alle voormalige vlakken en objecten in de vorm van slikken en schorren zichtbaar. Bij hoog water staat het geheel aan de zijde van de Oosterschelde onder water. Het vierde model gaat het verst in het herstel van het intergetijdenlandschap. Het was echter ook het duurste alternatief. De kosten liepen op van 5,5 miljoen tot 25 miljoen gulden voor het vierde alternatief.

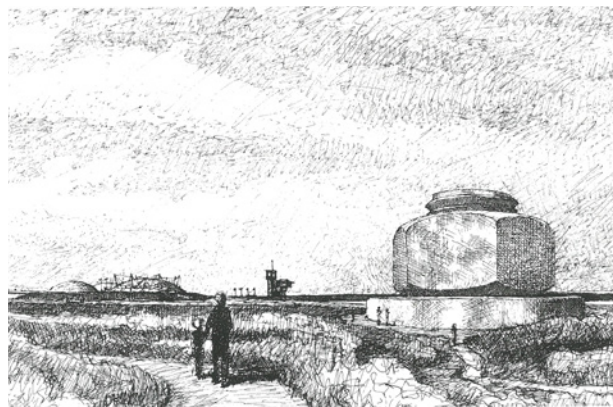
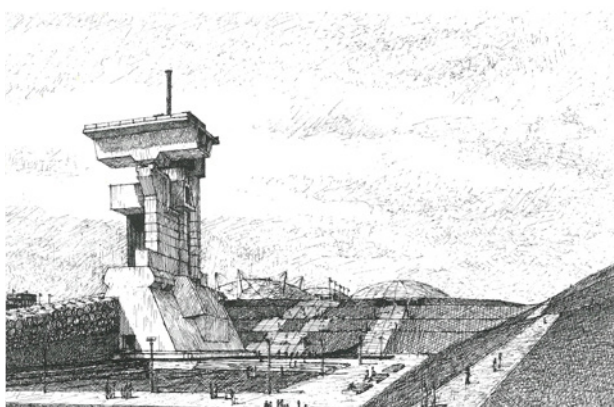
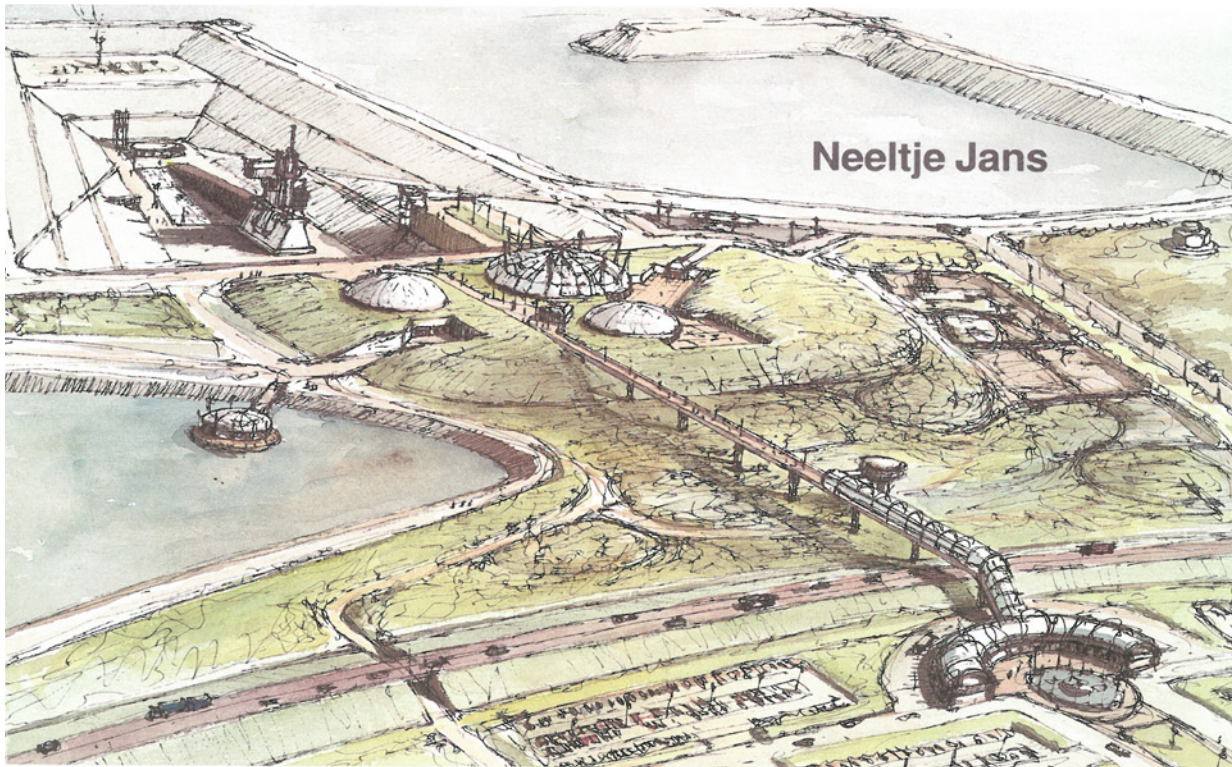
Landschapsvormgeving van de Oosterscheldering en de werklocaties langs de kusten van Schouwen en Noord-Beveland, Stilo 1983.

Het Stilo (Stichting Landschapsplanning en ontwerp, in juni 1980 opgericht door de Wageningse hoogleraren Nico de Jonge en Meto Vroom) kreeg in 1983 opdracht de voorstudie uit 1981 uit te werken. Klaas Kerkstra (de latere hoogleraar landschapsarchitectuur) die al bij de voorstudie was betrokken, was verantwoordelijk voor de uitvoering van de studie. Hij werd terzijde gestaan door landschapsarchitecte Yvon Horsten en later Greet Bierema.

De basisgedachte van de uitwerking was om het feitelijke waterstaatwerk – de primaire Oosterscheldering – zo puur mogelijk in het landschap zichtbaar te maken. De kering moest worden ontdaan van alle onnodige oppervlakken en objecten. De kering zou, zonder franje, zichtbaar worden als een waterstaatkundig kunstwerk, met aan de ene kant de Noordzee en aan de andere kant het intergetijdengebied van de Oosterschelde. De kering zou rank en slank zijn en de Oosterschelde zou in pure vorm met slikken en schorren beleefbaar blijven. Deze hoofdbenadering is vanwege bezuinigingen nauwelijks in praktijk gebracht. Daarmee belandden de bevingingen van het Stilo overwegend in de kast.

Een aantal detailontwerpen van het Stilo is wel gerealiseerd, waaronder het ontwerp voor het parkeerterrein bij het Topshuis van Greet Bierema. Zij legde het parkeerterrein in een verdiepte kuil in een verder vlak en open terrein. Net als het gebouw werd het sober uitgevoerd in beton. Het terrein is omgeven door steile taluds waardoor toch een zekere mate van intimiteit ontstaat. Het beplantingsplan rond het Topshuis is opgesteld door Frans Halenbeek. Hij hanteerde een minimalistische beplantingssamenstelling bestaande uit slechts twee soorten, wilde liguster en kruipwilg. Deze beplanting bleef mede door de felle zoute zeewind laag en vormde zo een groene plint rond het Topshuis. Later is deze beplanting verder uitgebreid waardoor het plinteffect verloren ging.

Het Stilo maakte ook plannen voor de damaanzetten, zowel aan de Schouwse als aan de Bevelandse kant. Naar analogie van het advies voor de stormvloedkering werd er ook naar gestreefd om de twee haaks op elkaar staande landschapspatronen zo puur mogelijk zichtbaar te maken. Geadviseerd werd om de damaanzet met toeleidende weg aan de Schouwse kant zo smal mogelijk uit te voeren, om de doorsneden inlagen zo goed mogelijk uit te laten komen. Aan de Bevelandse kant wilde men de aanwezige duintjes versterken en kunstmatig uitbreiden in het aangrenzende poldergebied, zodat de entree van Noord-Beveland door een aaneengesloten duingebied zou voeren. Ook deze adviezen zijn maar beperkt ten uitvoering gebracht.

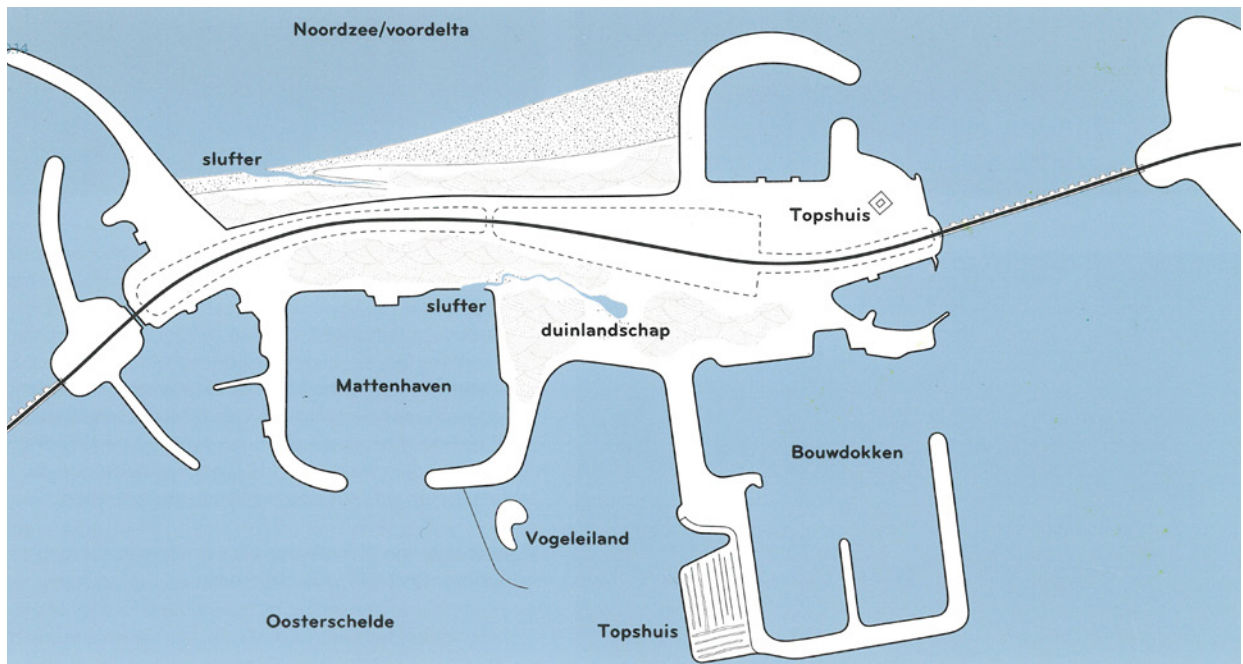

Het Plan-Van Gasteren - Landschapatlas van de Oosterschelde

Het Plan van Gasteren (1985)

Cineast en kunstenaar Louis van Gasteren kreeg in 1985 van de provincie Zeeland, het Ministerie van economische zaken, de gemeente Veere en pensioenorganisatie PGGM de opdracht ideeën te ontwikkelen voor een totale herinrichting van Neeltje Jans. Van Gasteren moest hiermee inhoud geven aan 'educatieve, culturele en recreatieve voorzieningen van internationale allure'. Hij verzamelde een gezelschap met grote namen om zich heen op het gebied van kunst, cultuur en wetenschap, waaronder de architecten Willem Holzbauer, Cees van Dam, Otto Frei en Ove Arup, de biologen Dick Helenius en Victor Westhoff en Lo de Ruiter (voormalig dijkgraaf van het Hoogheemraadschap van de uitwaterende sluizen in Kennemerland en West-Friesland).

Van Gasteren stelde zich bij een eerste bezoek voor 'dat een grote paraplu het eiland zou bedekken, of drie paraplu's in de kleuren rood, wit en blauw'. Deze gedachtegang vertaalt zich in voorstellen voor de bouw van drie koepelgebouwen voor permanente en wisselende tentoonstellingen over de Nederlandse waterhuishouding, over energie en water en over ecologie en visserij. De koepels moesten onderdak bieden aan congressen en manifestaties. Daarnaast moest het kunstmatig karakter van het werkeiland worden 'vastgeschroefd' met een aantal enorme moeren. Inpoldering van een der de bouwdokken zou de reservepijler weer in zijn volle omvang zichtbaar maken.

Het uitgewerkte natuurontwikkelingsplan van Natuurmonumenten en het Zeeuwse Landschap voor Neeltje Jans

Dit omvangrijk en ambitieus plan voorzag ook in een gedeeltelijke ondertunneling van de N57 om zo van het natuurgebied meer één geheel te maken. De verwachting was dat de attractie 'Neeltje Jans' na voltooiing zo'n 800.000 bezoekers per jaar zou trekken (het huidige Deltapark heeft jaarlijks ca. 300.000 bezoekers). Alle ambities ten spijt is niets van het plan gerealiseerd. Mede door het theatrale karakter bleek het plan controversieel. De voorgestelde architectuur was erg manifest en uitbundig en daarmee in groot contrast met het ingetogen Topshuis. Was het plan wel gerealiseerd dan zou het nu ongetwijfeld als zeer gedateerd worden ervaren.

Het landschapsplan van de natuurorganisaties

Toen duidelijk werd dat het plan Van Gasteren niet zou worden opgepakt achtte de particuliere natuurbescherming de tijd rijp om zelf initiatieven voor de invulling van Neeltje Jans als natuurgebied te ontwikkelen. In 1987 verscheen de notitie 'Het karwei afmaken', een gezamenlijke uitgave van Natuurmonumenten en Stichting Het Zeeuwse Landschap.

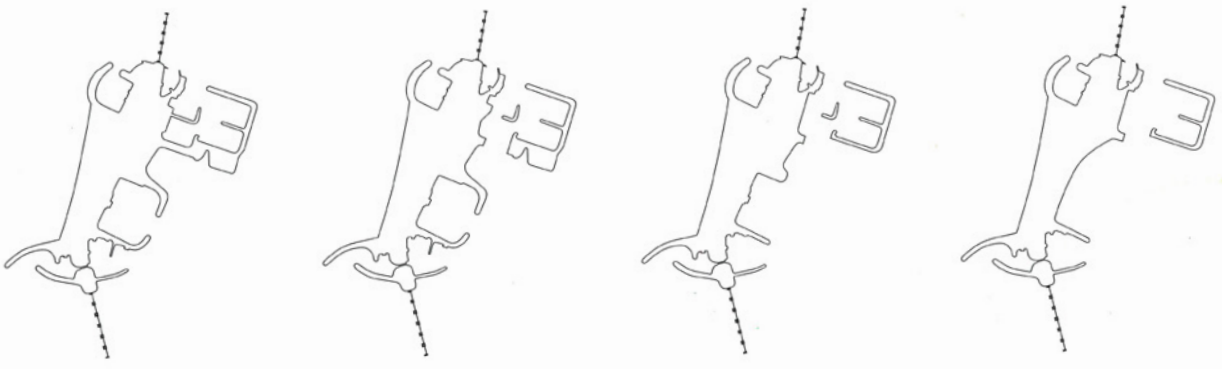
Voorgesteld werd het werkeiland door natuurbouw verder af te werken, waarbij een staalkaart aan Nederlandse kustlandschappen werd aangelegd. Naast een duinlandschap werden, zowel aan de Noordzezijde als aan de Oosterscheldekant, een tweetal sluffers, een inlaag (op de plaats van het

gronddepot) en een vogeleiland voorgesteld. Het duinlandschap aan de Oosterscheldekant omvatte, op een oppervlak van ongeveer 50 hectare, hoge duinen, lage kopjesduinen, grote en kleine duinvalleien, paraboolduinen, kamduinen en streepduinen. Dit plan werd bestuurlijk omarmd en is in zijn geheel gerealiseerd.

Dit landschapsplan van de natuurorganisaties is te beschouwen als een heemtuin van het Nederlandse/Zeeuwse kustlandschap. Daarmee werd sterk afgeweken van de eerder door Rijkswaterstaat en het Stilo opgestelde visies. De realisatie hiervan stond op gespannen voet met de gedachte om de kering als kunstwerk zo autonoom mogelijk tot uiting te doen komen en nam afscheid van het voornemen om aan de oostzijde van de kering het intergetijdengebied zo veel mogelijk te herstellen.

‘De leesbaarheid van de kering als functionerend kunstwerk’

- West 8

De contouren van Neeltje Jans volgens de visie van West8

Visie West 8

In 1994 werd de noodzaak gevoeld om nog één keer tot een samenhangende visie op het voormalige werkeiland te komen. Een jaar na de realisatie van het plan van Natuurmonumenten / Het Zeeuwse landschap gaf Rijkswaterstaat hiertoe de opdracht aan West 8. In het rapport ‘Landschappelijke afwerking van de Oosterscheldekering’ constateert Adriaan Geuze dat door afgedwongen bezuinigingen de beoogde afwerking van Neeltje Jans achterwege is gebleven.

‘En dat is zichtbaar.... Het heeft nog steeds de vorm van de constructieplek, zoals de aannemers het hebben verlaten. Neeltje Jans is de feitelijke ruïne van de reconstructieplek. De restanten van de bouwdokken, beton- en mattenhaven en de vele zanddepots bepalen het beeld. Vanaf de meeste delen van het eiland kan men de Zee en de Oosterschelde niet zien. Het zicht wordt geblokkeerd door zandheuvelds en dijken. In de loop van de tijd heeft zich hier wel een veel kleinschaliger, op deelgebieden gerichte afwerking voltrokken. Een slufster is gemaakt en er zijn kunstmatige duinen gevormd, er ligt een klein vogeleilandje. Deze ingrepen hebben niet geleid tot een meer

afgewogen landschapsbeeld van het eiland in de Oosterschelde’.

West 8 constateert daarop dat het nog steeds noodzakelijk is om de beoogde landschappelijke kwaliteit van het primaire kunstwerk veilig te stellen en komt met het voorstel om toekomstige ingrepen te beoordelen aan de hand van drie criteria:

- De leesbaarheid van de kering als functionerend kunstwerk;
- De kering in dialoog met de zee, de stroomgaten en het getij;
- De kering als deel van een dynamisch landschap.

In haar aanbevelingen voor het eiland grijpt West 8 terug op de plannen van het Stilo, waarbij het ideaalbeeld uitging van het verwijderen van het duin aan de Oosterscheldezijde, dat nog geen jaar eerder was aangelegd. Daarnaast werd een meer reëel model opgenomen waarin het duingebied wel bleef liggen, de bouwdokken werden losgeknipt van de Neeltje Jans en een duinlandschap rond het Topshuis werd aangelegd.

Masterplan Delta-Expo van Kuiper Compagnons (Ashok Bhalotra)

'Tempel in de natuur', anno 2017

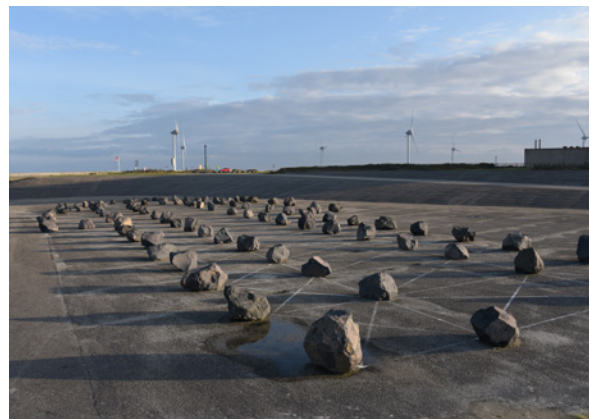

'Tempel in de natuur' informatiecentrum in het duin van Kuiper Compagnons (Ashok Bhalotra)

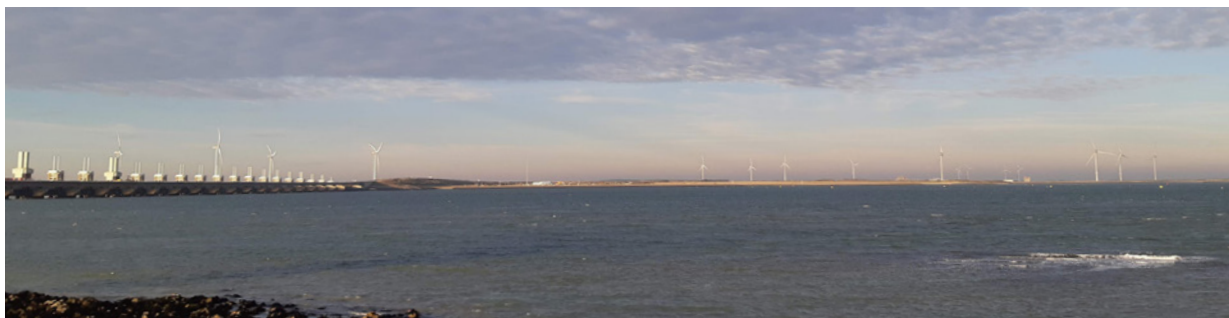
Plan Kuiper Compagnons

Ongeveer gelijktijdig met de studie van West 8 gaf Delta-Expo opdracht aan Kuiper Compagnons een plan te ontwikkelen voor de verdere uitbouw van de dagattractie. Ashok Balotra kwam met een wederom ambitieus plan voor de uitbreiding van de attractie aan beide zijden van de kering in een parkachtig vormgegeven duinlandschap. Het gehele noordelijke deel van het eiland werd er door in beslag genomen. Het plan omvatte diverse paviljoens (waaronder het Waterpaviljoen) en uitgebreide, mariene cultures en horecavoorzieningen. De organisatie van de attractie verliep langs een loodrecht op de kering staande boulevard.

Slechts delen van het plan zijn uitgevoerd, waaronder het waterpaviljoen, de 'tempel in de natuur' en de 'stenen kathedraal', een monumentaal kunstwerk van Marinus Boezem. Dit werk bevindt zich op een asfaltglooiing aan de voet van het Topshuis, nabij de kering. Het verbeeldt (in verkleinde schaal) de plattegrond van de kathedraal van Reims uitgelegd in basaltblokken. De 'stenen kathedraal' is de pendant van een werk dat Marinus Boezem 7 jaar eerder (1987) in Almere realiseerde. Daar heeft hij dezelfde plattegrond uitgezet met Italiaanse populieren, en op die manier een groene kathedraal gerealiseerd.

'stenen kathedraal' - Marinus Boezem

De Stormvloedkering als energielandschap

Windenergie

Op de strekdammen van de Vluchthaven ten westen van het Topshuis en rond de Roggenplaat werden al snel na het gereedkomen van de Stormvloedkering de eerste windturbines geplaatst. Het waren lage turbines van de eerste generatie (tweewiekers met een hoogte ca. 40 meter).

In 2000 kreeg het Atelier Rijksbouwmeester opdracht voor het ontwerp van een grootschalig windpark op de Stormvloedkering. Het Atelier had de voorkeur voor een lineaire opstelling die de belijning van de N57 en daarmee van de dammen volgde. Dit model bleek onhaalbaar vanwege de verwachting dat hierdoor significant veel vogel-slachtoffers zouden vallen.

In 2004 is gekozen voor de plaatsing van zich langs de kering repeterende vierkanten van windturbines (ontwerp BoschSlabbers). Vanwege het repeterend effect langs de kering werd hierdoor ook de lengtewerking en de grootsheid van de kering benadrukt. Elk carré bestaat uit vier turbines met een ashoogte van 80 meter. Het ontwerp van dit windpark is mede gebaseerd op de beleving vanaf de dammenroute. De turbines zijn in clusters geplaatst en door het licht slingerend verloop van weg en kering ervaart men gedurende de tocht over de dam verschuivende silhouetten.

In 2017 is als aanvulling op het blokkenmodel het windpark Bouwdokken gerealiseerd (ontwerp BoschSlabbers). Het ontwerp voor dit carré bestond uit negen turbines met een ashoogte van 99 meter, te plaatsen in zuivere vierkanten. Het carré is er echter niet gekomen. Twee van de negen turbines zijn niet gerealiseerd en de overige zeven turbines zijn niet op regelmatige afstanden en in een zuivere belijning geplaatst. Dit is in de praktijk goed zichtbaar en is in landschappelijk opzicht storend.

Windenergie ontworpen als blokkenmodel op de kering

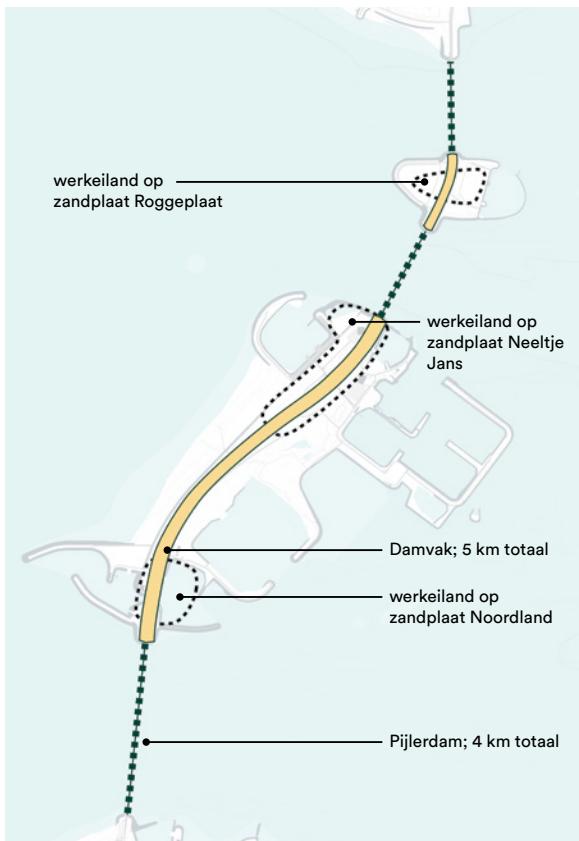

Getijdenenergie als proef opstelling tussen pijler 8 en 9

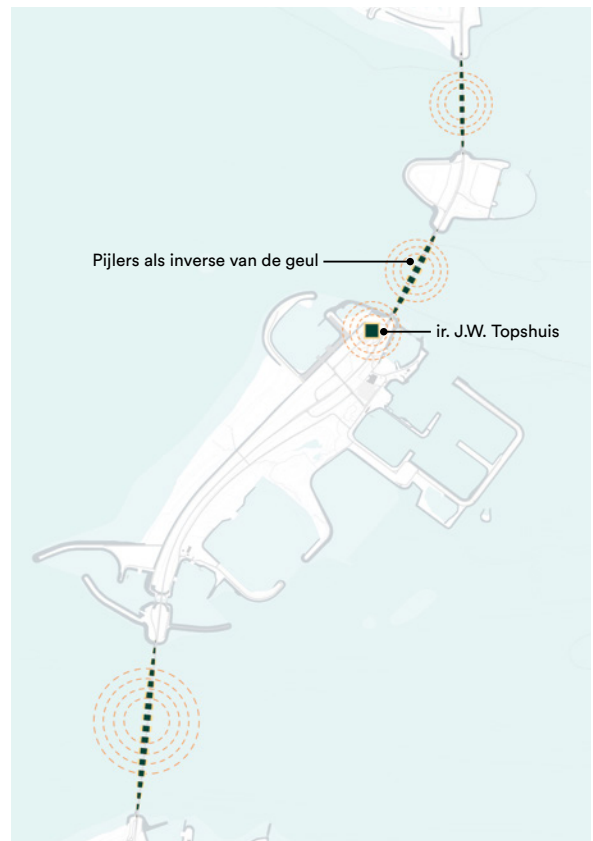
Getijde-energie

Sinds 2015 beschikt de Stormvloedkering over een experimentele getijdencentrale. Tussen de achtste en de negende pijler zijn er vijf turbines opgehangen. Deze kleine centrale is vooral bedoeld voor kennisontwikkeling.

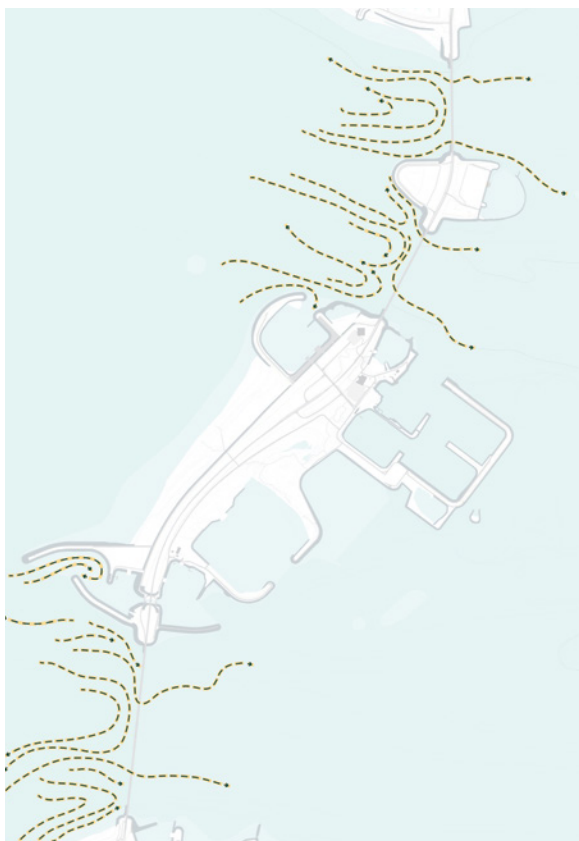
OPBOUW VAN DE OOSTERSCHELDEKERING

Constructie bestaande uit damvakken en 4 km aan pijlerdam (stormvloedkering)

Wim Quist architect van de pijlers en het ir. J.W. Topshuis

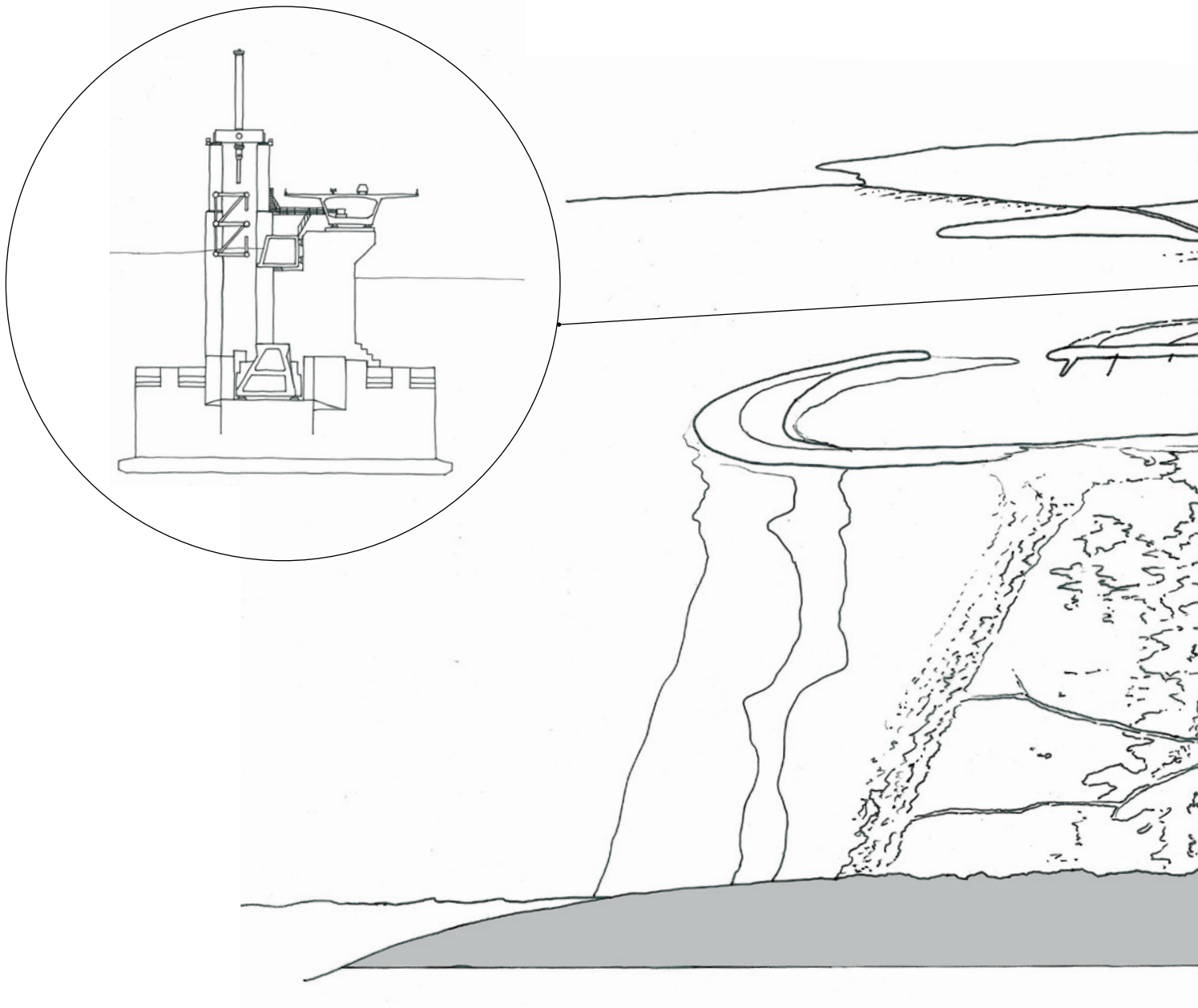

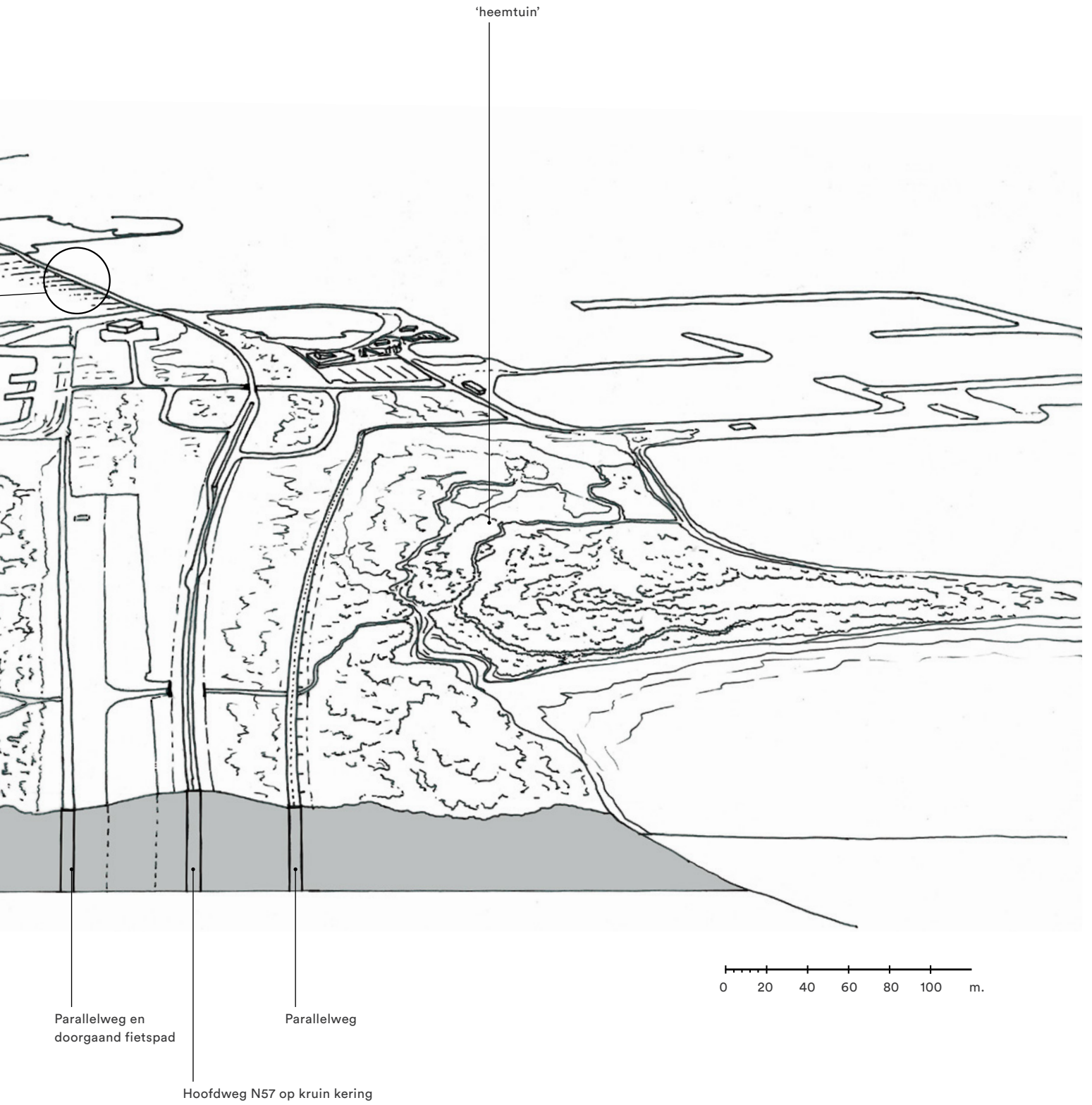
Zandhonger; door semi-doorlaatbaarheid van pijlerdam komt er te weinig zand in de Oosterschelde

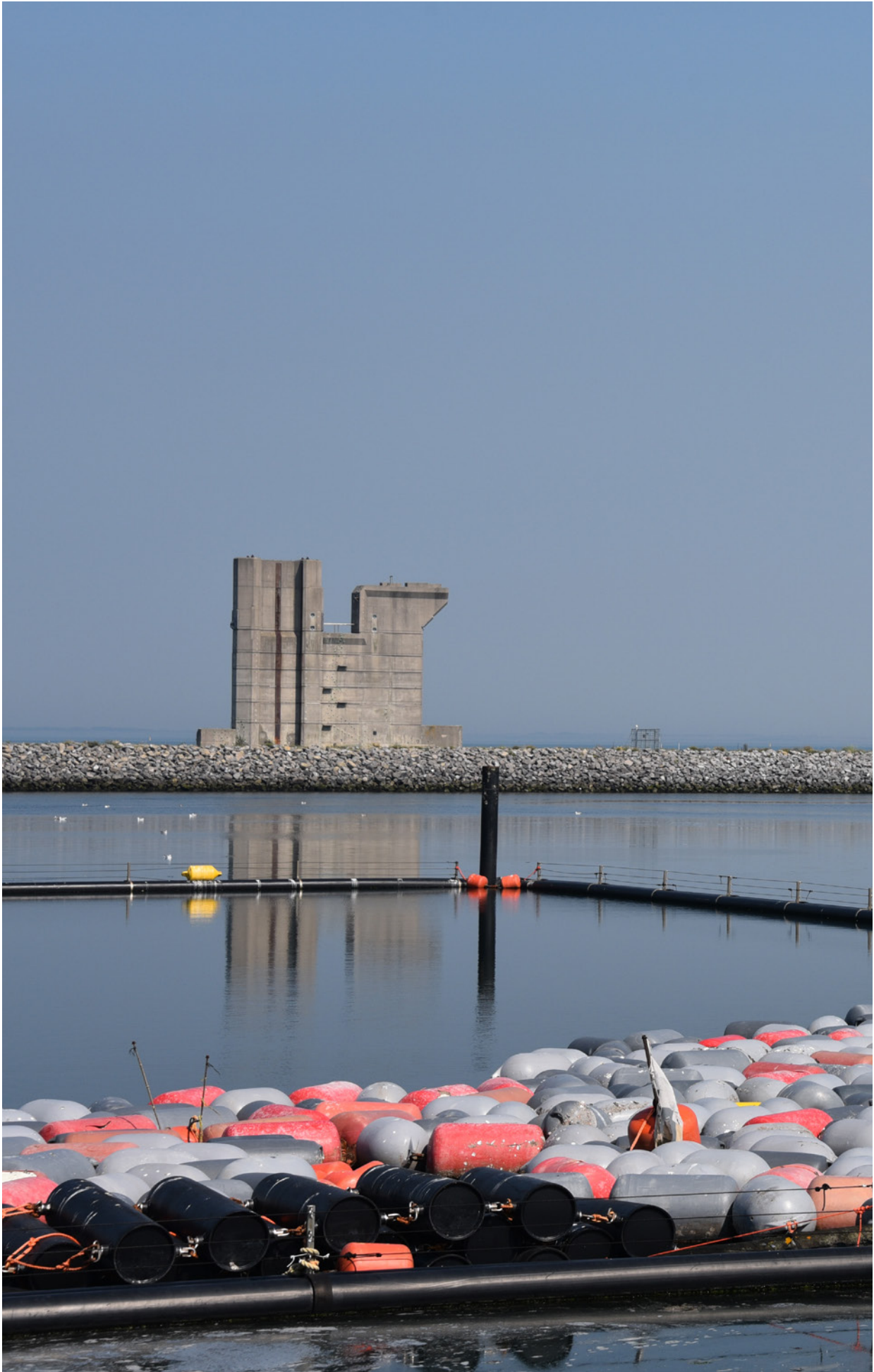

Delta Park speelt in op educatieve en recreatieve behoefte

KARAKTERISTIEK - DOORSNEDE OOSTERSCHELDEKERING

A photograph of a wind turbine on a dam. The turbine is white and stands on a concrete dam structure. In the foreground, there is a floating barrier made of many grey and red buoys connected by black pipes. The water is calm and reflects the sky and the turbine. The sky is clear and blue.

4. Kwaliteiten en knelpunten

4. Kwaliteiten en knelpunten

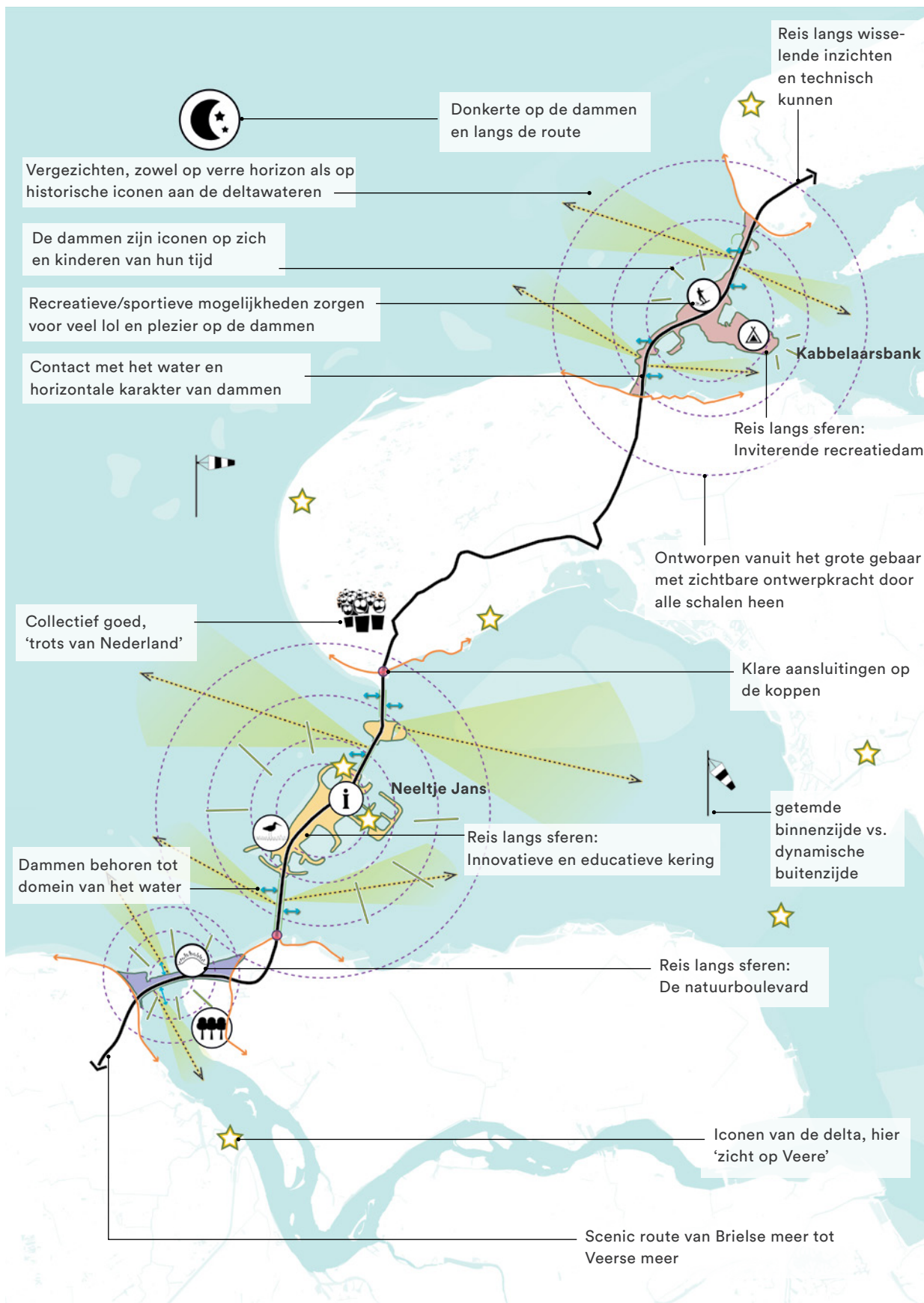
Hier is een reuzenwerk verricht

In de periode na de Watersnoodramp is in de Zuidwestelijke Delta een 'reuzenwerk' tot stand gebracht. Men heeft voor het probleem van de ontoereikende waterveiligheid een oplossing weten te ontwikkelen die niet alleen 'werkte' maar ook 'waarde' aan zijn grotere omgeving heeft toegevoegd. Met de aanleg van de Deltadammen en flankerende kunstwerken is men er in geslaagd de waterveiligheid in het achterland weer aan de (hoge) normen te laten voldoen en tegelijkertijd de zuidwestelijke delta tot een veel aantrekkelijker gebied te maken om te wonen, te werken en te vertoeven. Gedurende het proces heeft men geleerd van fouten en daarop de nog te nemen maatregelen aangepast. Hierbij is een grote hoeveelheid innovaties ontwikkeld waarnaar tot op de dag van vandaag met bewondering en ontzag wordt gekeken.

De aanleg van de Deltadammen heeft de waterveiligheid verbeterd, maar zoveel meer dan dat bereikt. De aanleg van de Deltadammen heeft ook geleid tot een sterk verbeterde bereikbaarheid van Zeeland, tot een versterkte recreatieve ontwikkeling, mede door het ontstaan van goed bevaarbare grote wateren en niet in de laatste plaats tot totaal nieuwe ruimtelijke kwaliteiten. Er zijn nieuwe landschappen op zee ontstaan en meer dan voorheen beleeft men met de tocht over de dammen de ritmiek van land en water.

Bijzonder hierbij is dat vrijwel vanaf het eerste begin techniek en ontwerp met elkaar zijn verenigd: het versterken van de waterveiligheid werd niet alleen als een technische opgave, maar ook als een ruimtelijke ontwerp-opgave beschouwd.

4.1 ALGEMENE KWALITEITEN

Ontworpen vanuit het grote gebaar

De keringen zijn vanuit een grotere, regio overstijgende gedachte ontwikkeld en als grote gebaren trots en zelfbewust vormgegeven. Zij zijn ontworpen als doorgaande, artificiële lijnen door het water, met klare aansluitingen op de koppen van de eilanden.

Ontwerpkracht

De ontwerpkracht van waaruit de deltakeringen zijn ontwikkeld is op alle schalen herkenbaar, op het hoogste schaalniveau in het regionaal ontwerp van de keringen als samenhangend stelsel, op het regionaal niveau onder meer in het inrichtingsplan voor het Veerse Meer, op het lokale niveau onder meer in de aansluitingen van de koppen en op het detailniveau bijvoorbeeld in de wijze waarop het J.W. Topshuis aan de dam is gesitueerd of in de kleurstelling van de cilinders.

Collectief goed

De Deltawerken zijn van een nationale betekenis, zij maken deel uit van het nationaal DNA, van een collectief bewustzijn dat we mét het water moeten leven en alleen in gezamenlijkheid aan dat 'leven met water' invulling kunnen geven.

De Deltadammen, en de Oosterscheldekering in het bijzonder, zijn iconen van het naoorlogs Nederland, staan voor een vernuftig leven met water.

Het gegeven dat er in de vorige eeuw zoveel postzegels over de keringen zijn uitgegeven illustreert wellicht het beste hoezeer de deltawerken deel uitmaken van onze nationale trots en identiteit. De keringen worden ervaren als een collectief goed, ze zijn 'van iedereen' en 'voor iedereen'.

Scenic route

De weg over de dammen vormt in potentie de enige echte 'scenic route' van de lage landen, van Brielse Meer tot Veerse Meer, op het snijvlak van deltamonding naar volle zee. Hier heeft men ruim zicht op het water, ervaart men zowel de ritmische opeenvolging van zee-armen en eilanden als de spanning tussen de ruwe zee aan de ene zijde en het getemde water aan gene zijde van de dammen.

De dammen behoren tot het domein van het water

Door hun lage ligging, hun horizontaliteit en het relatief weinig voorkomen van bebouwing op en aan de dam, behoren de dammen tot het domein van het water. Ook het ontbreken van verlichting draagt daar in de nachtelijke uren belangrijk aan bij.

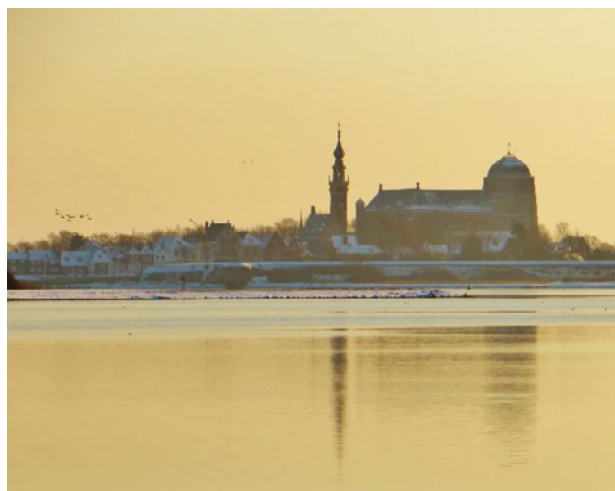
Contact met het water

De dammen verheffen zich maar weinig boven het water. Daarin verschillen ze van bruggen, die relatief 'hoog over' gaan om ruimte te geven aan het verkeer dat onderlangs kruist. Daarmee kennen de dammen een horizontaliteit passend bij het kustlandschap. Dankzij de lage ligging behoudt men vanaf de dam het contact met het water, weet men zich met het water verbonden. De openbaarheid van de oevers draagt hier zeker aan bij.

Vergezichten

Door het open karakter van de dammen en hun omgeving ervaart men vanaf de dammen een grootse weidsheid met fantastische vergezichten, ook op de historische iconen aan de deltawateren als het stadje Veere, Plompe Toren, de vuurtorens van Westerschouwe en Goeree.

Reis langs wisselende inzichten en technisch kunnen

De Veerse Gatdam is een deltdam in de meest pure vorm, die doet wat hij moet doen; het water keren. Aanvankelijk voorzien van een asfaltglooiing is hij meegegaan met zijn tijd, nu voorzien van een duinbegroeiing en aangepast aan het hedendaags dagrecreatief gebruik.

De Brouwersdam is een milieukundig verbeterde versie van de volledig gesloten dam, voorzien van een doorlaatmiddel die maakt dat het achtergelegen Grevelingenmeer zout water blijft. Aanvankelijk puur landschappelijk vormgegeven met oog voor dagrecreatief medegebruik. Later aangevuld met grootschalige verblijfsrecreatie.

De Oosterscheldekering is een milieukundig verder doorgewerkte versie van de traditionele dam. Deze hightech, deels flexibele kering laat een zekere mate van getijdewerking mogelijk.

Reis langs sferen

De reis over de dammen is ook een reis langs verschillende sferen:

- De duindam (*Veerse Gatdam*)
- De innovatieve en educatieve kering (*Oosterscheldekering*)
- De inviterende recreatiedam (*Brouwersdam*)

Dynamische buitenzijde, getemde binnenzijde

De dammen bieden zicht op een dynamische buitenzijde en een getemde binnenzijde, dat onderscheid is ook in de dammen herkenbaar, met een meer robuuste buitenkant en een luwe binnenzijde.

Meervoudigheid

De dammen zijn zoveel meer dan alleen een waterkering, ze zijn ook verbinding, recreatieomgeving, energieleverancier, habitat voor flora en fauna van de delta.

Onderscheid tussen zomer- en winterbeeld.

Kennen de keringen in de zomerperiode een overwegend recreatief gebruik, in de wintermaanden is het stil aan de dammen. Het temporele gebruik van de keringen is als vloed en eb, het komt en gaat.

Natuurkwaliteit

De dammen met de bijbehorende werkeilanden, havenarmen en strandjes zijn hotspots voor vogels, waaronder veel Natura 2000 soorten. Deze landdelen liggen dicht bij voedsel (vis) en er is weinig dreiging van predatoren als kat of vos. Hierdoor zijn deze gebieden vaak een laatste refugium voor soorten die al onder druk staan. Tal van vogelsoorten die in de kust broeden (scholekster, kluut, tureluur, bontbekplevier, dwergstern, visdief, eidereend) vinden hier een rust-, -foerageer en ruipelek.

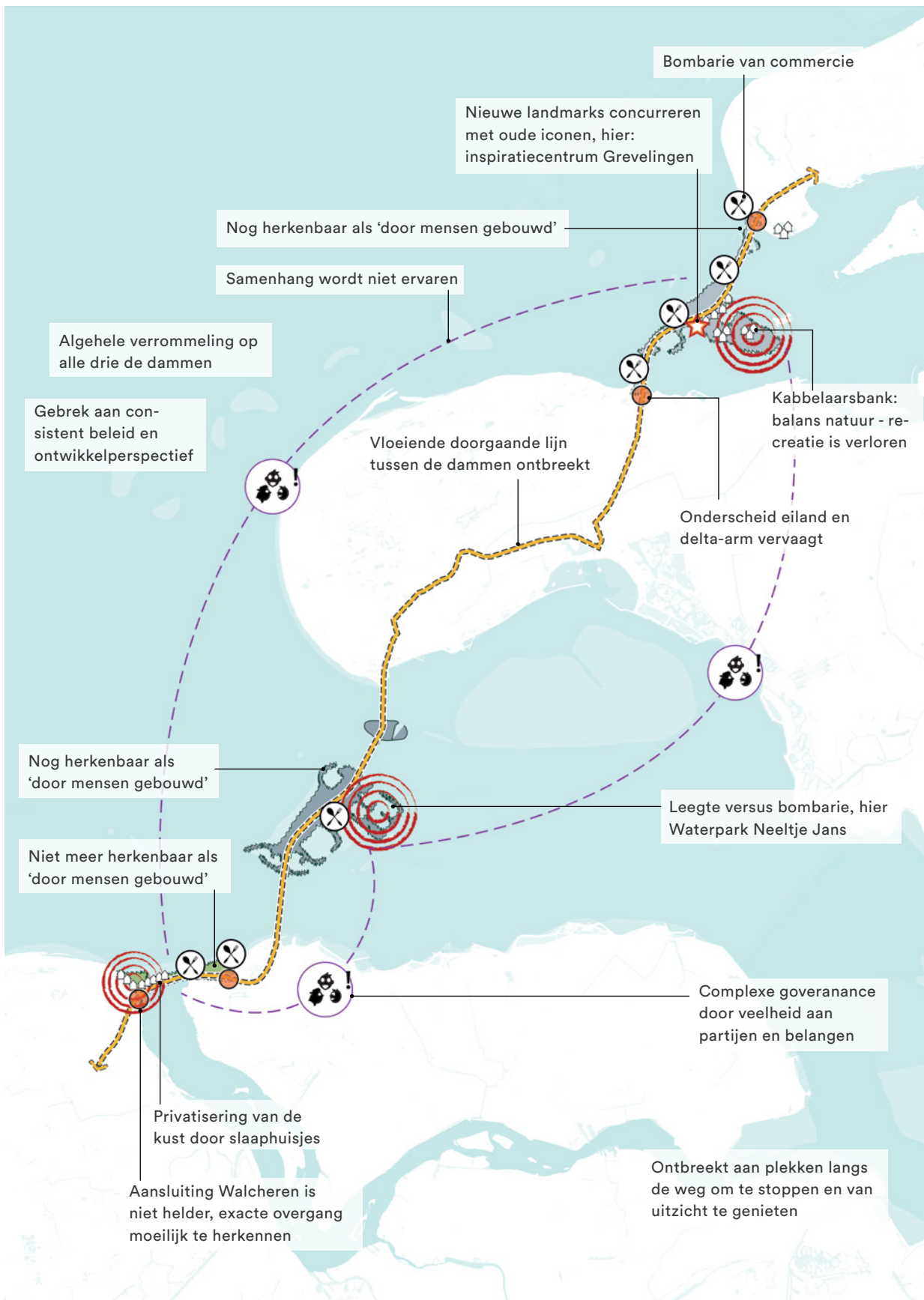
Cultuurkwaliteit

Recreatie en toerisme zijn deel van de cultuur van de dammen. Dat gaat om meer dan alleen de watersportcultuur in brede zin, dat betreft ook evenementen als 'Concert at Sea', het 'NK tegenwind fietsen' of de kustmarathon.

De kites en surfers op het water bepalen mede de attractiviteit van het uitzicht vanaf de dammen.

4.2 ALGEMENE KNELPUNTEN

Gebrekkig bewustzijn

De huidige generatie is met de Deltadammen opgegroeid. Ze maken als vanzelfsprekend deel uit van de dagelijkse leefomgeving. Velen van ons zijn er zo vertrouwd mee geraakt dat hun grootsheid, schoonheid en innovatieve kracht niet meer herkennen. 'Adel verplicht', iedereen zal de topstukken uit zijn collectie met de grootst mogelijke zorg omgeven. Maar wanneer je de Deltadammen niet meer als 'adel' herkent, ga je ze als vanzelf als alledaagse gebruiksvoorwerpen benaderen, in plaats van ze als topstukken uit het recent cultureel erfgoed te behandelen. Het grootste en wellicht meest moeilijk te vatten knelpunt is het gebrek aan bewustzijn.

Ontwerpkracht in de vergetelheid

De Deltakeringen zijn vanuit een grote ontwerpkracht ontwikkeld. Dit betreft niet alleen het civieltechnisch kunstwerk zelf, maar ook de landschappelijke uitwerking en de landschappelijke inpassing daarvan. Daarbij heeft men voortdurend door de schalen heen gekeken: van de schaal van het regionaal ontwerp tot de schaal van de kering tot de schaal van de elementen op en aan de kering.

Wie vandaag de dag naar de keringen kijkt kan niet anders concluderen dan dat de zorgvuldige ontwerpbenadering van weleer heeft plaatsgemaakt voor een 'laissez faire' houding, voor onverschilligheid en onachtzaamheid. Op, aan en langs de keringen heeft zich een parade aan elementen genesteld die op geen enkele wijze aansluiting vindt op de ontwerpkracht waarmee deze keringen in den beginne zijn uitgewerkt. Nieuwe ontwikkelingen lijken eerst en vooral vanuit een programmatische insteek te zijn ontwikkeld en gaan daarbij voorbij aan de esthetische opgave.

Algehele verrommeling

Aan de keringen is in de loop der tijd een breed en onsamenhangend palet aan inrichtingselementen toegepast. De toegepaste inrichtingselementen hebben met elkaar gemeen dat zij niet zijn afgestemd op de maat en schaal, op het robuuste karakter van de keringen. Op een aantal situaties is dit verval aan kwaliteit nijpend. De aansluiting van de Veerse Gatdam op Walcheren of de recente waterspeeltuin op de Neeltje Jans zijn hiervan voorbeelden.

Samenhang wordt niet ervaren

Ofschoon de Deltakeringen vanuit een groter, regionaal ontwerp als een samenhangend systeem zijn ontwikkeld worden zij nauwelijks als een samenhangend systeem ervaren. Wie over de A57 van de Brouwersdam via de Oosterscheldekering naar de Veerse Gatdam gaat zal niet herkennen dat de drie keringen van één en hetzelfde systeem deel uitmaken.

Van dit parelsnoer herkent men wel de parels, maar niet het snoer dat de parels aaneen rijgt. Dat komt deels doordat de verbinding tussen de dammen niet wordt gevormd door een logische vloeiende en doorgaande lijn, maar door een complexe optelling van individuele wegtrajecten.

Dit komt ook doordat de verscheidenheid in sferen in de loop van de tijd dermate groot is geworden dat de keringen niet meer worden herkend als behorend tot dezelfde familie. Met de toevoeging van de cilinders en schuiven aan de Oosterscheldedam en het verduinen van de Veerse Gatdam zijn er zeer uiteenlopende 'handschriften' ontstaan. In het geval van Brouwersdam en Oosterscheldekering is de menselijke hand nog direct herkenbaar, maar de Veerse Gatdam kan al snel worden geïnterpreteerd als van natuurlijke origine.

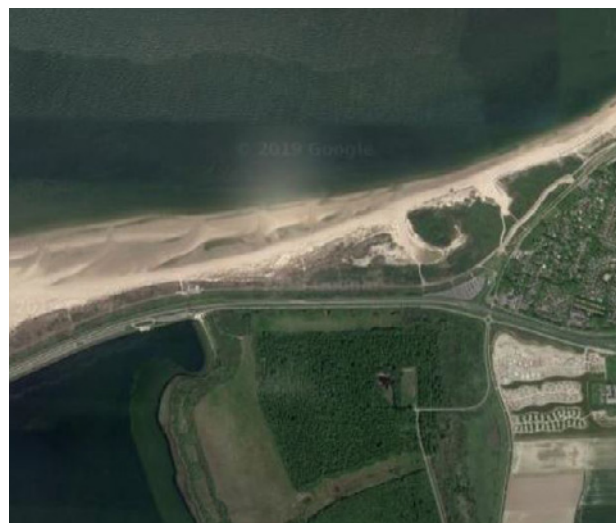

Dammen gaan steeds meer op land lijken

De deltadammen verbinden de koppen van de eilanden met elkaar, zij vormen een verbinding tussén de eilanden en dóór het water. In de loop der tijd is het onderscheid tussen (ei)land en delta-arm geleidelijk aan vervaagd.

Hierdoor is het nu vaak onduidelijk waar het eiland eindigt en het water begint. De dammen, en in het bijzonder de werkeilanden, nemen geleidelijk het idioom van het land aan, met duinen, bos, bebouwing, (vakantie)dorpen en de introductie van verticale elementen als waterglijbanen en uitzichtplatforms.

Voormalige werkeilanden manifesteren zich steeds meer als 'land op zee' dan als 'eiland in water'.

Leegte versus drukte

Aan de dammen hebben zich voorzieningen ontwikkeld die weinig met de kering van doen hebben, maar uitsluitend profiteren van de goede bereikbaarheid. Zo verwordt een reis door de leegte van de Delta-arm tot een tocht langs de bombarie van de commercie.

Te veel licht in de duisternis

In de kustzone is donkerste een belangrijke kwaliteit, niet alleen vanuit de beleving maar ook vanuit de aanwezige natuurwaarden. Geleidelijk aan is er een cultuur ontstaan waarin men alles wil aanlichten of wil verlichten, denk aan de routes / duinpaden naar de strandpaviljoens. Verlichting kan ook tot een verrommeling van het nachtbeeld leiden.

Privatisering

Langzaamaan zijn aanzienlijke delen van het gebied geprivatiseerd, vaak door de ontwikkeling van verblijfsrecreatieve complexen en/of dagrecreatieve voorzieningen. De terugloop in openbaarheid van de oevers die hiervan het gevolg is betekent een verlies aan publieke kwaliteit.

Nieuwe landmarks concurreren met oude iconen

De oude iconen bevonden zich aan de oevers van de Delta-armen.

Inmiddels blijkt er een roep om ook op en aan de dammen nieuwe landmarks te ontwikkelen. Het Inspiratiecentrum Grevelingen is daarvan een voorbeeld. Naast dit gerealiseerde voorbeeld zijn er verschillende (niet gerealiseerde) planvoorstellen ontwikkeld om nieuwe landmarks aan de dammen toe te voegen.

Landmarks aan de dammen doen afbreuk aan de horizontaliteit van de dammen en al hetgeen daarmee verbonden is en maken daarmee ook het onderscheid tussen delta-arm en eiland minder leesbaar.

Verstoring

De recreatieve druk op de landdelen van de dammen leidt tot verstoring van de aanwezige natuur. De impact van de verstoring is dermate groot dat zij het voortbestaan van populaties in gevaar brengt.

Verstoring in combinatie met windenergie versterkt het negatieve effect. Door verstoring vliegen de vogels op waarna zij in aanraking komen met de wieken van de windmolens

Complexe governance

Bij de Deltakeringen zijn veel partijen, vanuit verschillende verantwoordelijkheden of belangen, betrokken. Dat kan leiden tot een complexe afstemming. Een voorbeeld is de Kabbelaarsbank, dat deels grondgebied van de gemeente Schouwen Duiveland en deels van Goeree Overflakkee is. Daarmee is het zowel onderdeel van de provincie Zeeland als de Provincie Zuid-Holland. Het beheer is deels in handen van Rijkswaterstaat en ligt deels bij het Staatsbosbeheer.

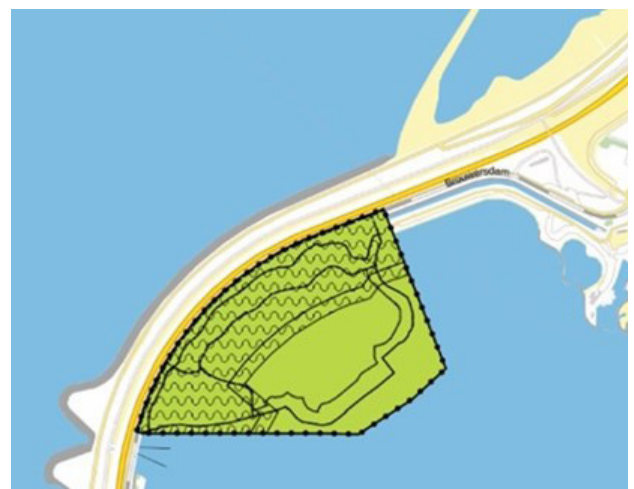
En dan is er nog een veelheid aan exploitanten actief, Center Parcs (Port Zélande), Curios en de surfschool.

Dat maakt de vraag wie waar voor verantwoordelijk is en bij wie je moet zijn wanneer je iets wilt niet eenvoudig te beantwoorden. De onduidelijkheid over welke instantie een bepaalde ontwikkeling wel of niet moet toestaan, wel of niet moet opruimen of verbeteren, leidt tot een schemergebied. Juist in schemergebieden kan een geleidelijke verrommeling het best gedijen.

Gebrek aan consistent beleid

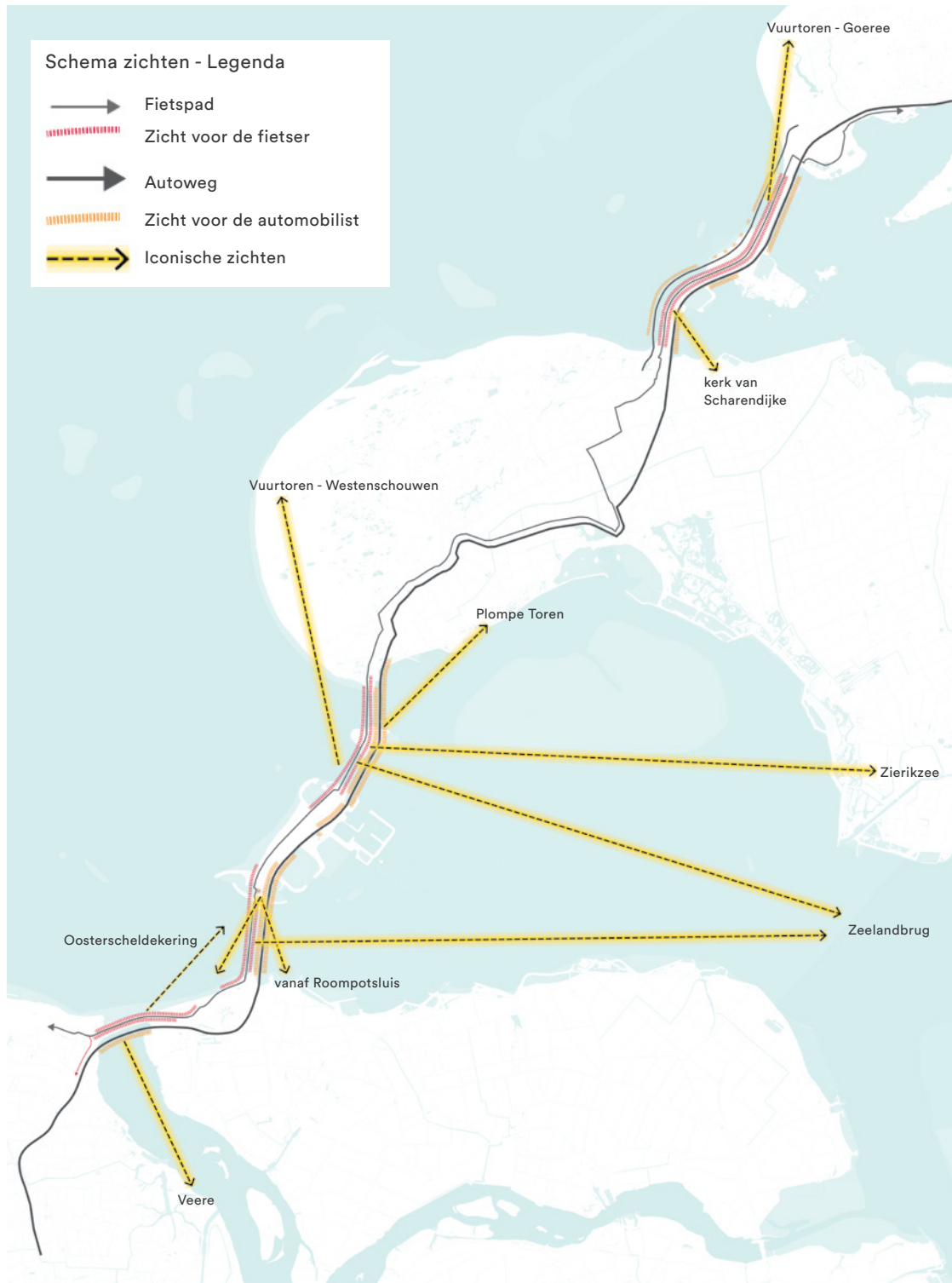
Eén van de achterliggende oorzaken van de hier geconstateerde knelpunten is het ontbreken van een consistent ruimtelijk beleid met betrekking tot de deltidammen. Dit knelpunt heeft enerzijds betrekking op in het verleden opgestelde visies die niet of onvolledig ten uitvoering zijn gebracht en anderzijds op een gebrekkig planologisch beleidskader. Keer op keer proberen ontwikkelaars met uiteenlopende plannen posities op de dammen te verwerven. Steeds is onduidelijk of deze plannen een kans van slagen maken. Ook wordt de ruimtelijke impact van de plannen dikwijls onderschat. Er is sterk behoefte aan meer planologische duidelijkheid omtrent het ontwikkelperspectief.

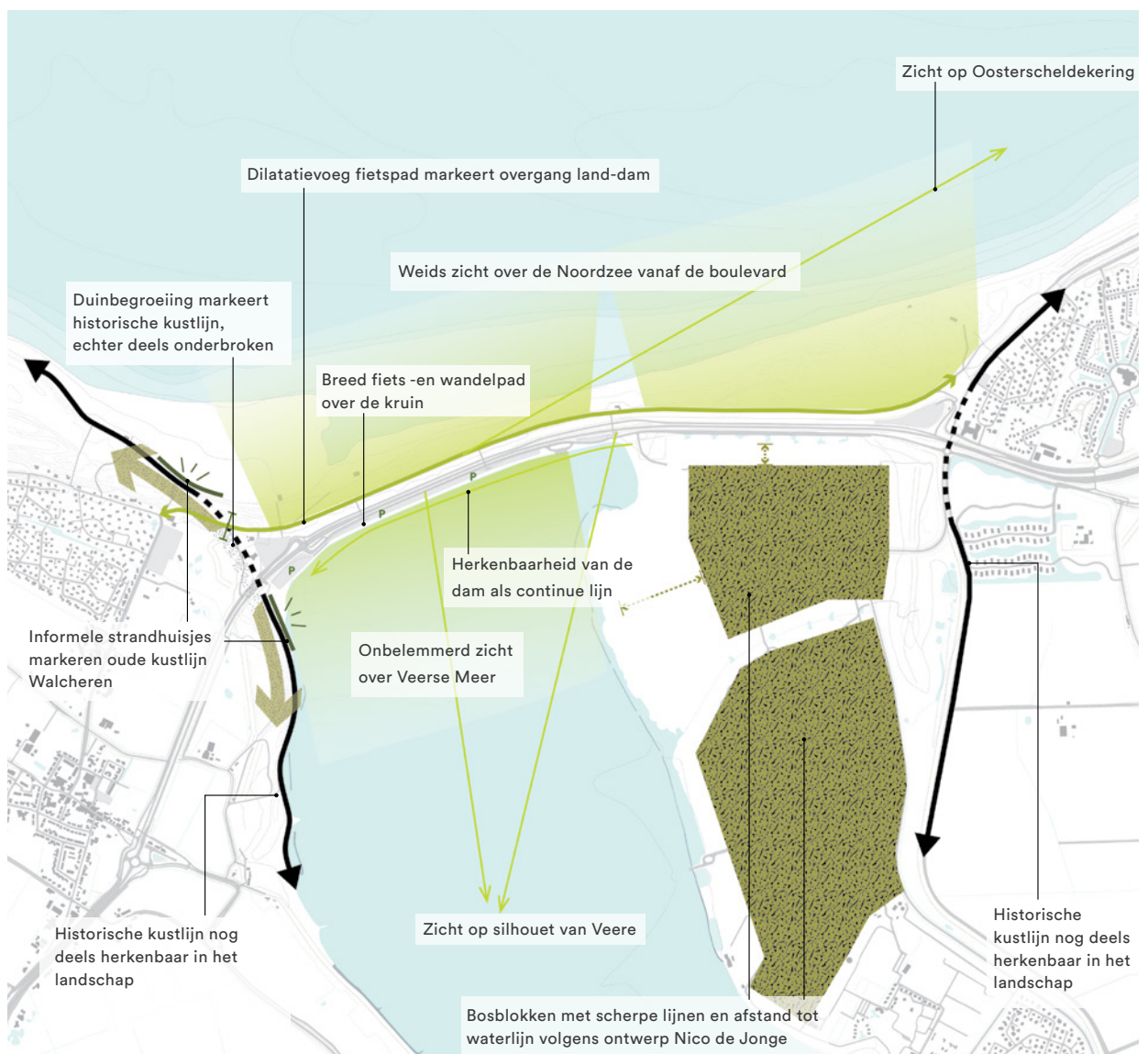
Zicht op het water en op iconen aan het water is geen vanzelfsprekendheid

In het schema hiernaast is het zicht op het water geïnventariseerd, waarbij onderscheid is tussen de ervaring van de fietser/wandelaar en die van de automobilist. Dan blijkt het zicht op het water geen vanzelfsprekendheid en daarbij een ervaring die in de loop der tijd aan kracht heeft ingeboet. Dat komt deels door de toegenomen hoeveelheid begroeiing, deels door de toename aan bebouwing.

Vooraf ter plaatse van de werkeilanden en voormalige zandplaten wordt het zicht op het water onderbroken. Bosschages en (duin)begroeiing hebben soms een dusdanige hoogte bereikt dat hier niet meer overheen te kijken is.

4.3 VEERSE GATDAM KWALITEITEN

Wisselende panorama's

De Veerse Gatdam is licht gekromd, buigt naar de Noordzee weinig uit. Dit leidt tot wisselende zichten op de omgeving.

Wie over de Veerse Gatdam van Noord-Beveland naar Walcheren gaat heeft een prachtig zicht op het historisch stadssilhouet van Veere. In omgekeerde richting geniet men vanaf de kruin van de dam een magnifiek zicht op de Oosterscheldekering. Dit is eigenlijk de enige situatie waarin men Deltadammen in hun onderlinge samenhang kan ervaren.

Brede boulevard

Voor fietser en wandelaar voert een breed en uitnodigend pad over de kruin van de dijk, vanwaar men zicht heeft over zowel de Noordzee als het Veerse Meer.

Ontwerp Nico de Jonge

De inpassing van de Veerse Gatdam maakt deel uit van het regionale landschapsontwerp dat Nico De Jonge voor het Veerse Meer heeft ontwikkeld en dat als één van de weinige regionale landschapsontwerpen nagenoeg in zijn geheel is uitgevoerd. De aansluiting op Noord-Beveland maakte oorspronkelijk het onderscheid tussen de aansluiting op de zandplaten die voor de oude kustlijn waren gelegen en de aansluiting op de oude kust zelf leesbaar. De bosblokken op de Schotsman en Ruitersplaat maken als een intermediair milieu tussen deltawater en eiland het oorspronkelijke drieluik van 'eilandkop-platen-open water' nog krachtig herkenbaar.

Natuurlijk en onbebouwd

De dam heeft een sterk natuurlijke uitstraling en is als enige van de Zeeuwse dammen vrijwel onbebouwd. Zowel de automobilist, de wandelaar als de fietser genieten hierdoor een vrijwel ongeschonden zicht op het Veerse Meer en het stadssilhouet van Veere.

Parkeren aan het water

Voor de automobilist biedt de verlaagde ventweg toegang tot het Veerse Meer. Hier parkeert men direct aan het water. Dat maakte het Veerse Meer lange tijd tot de meest ideale surfspot.

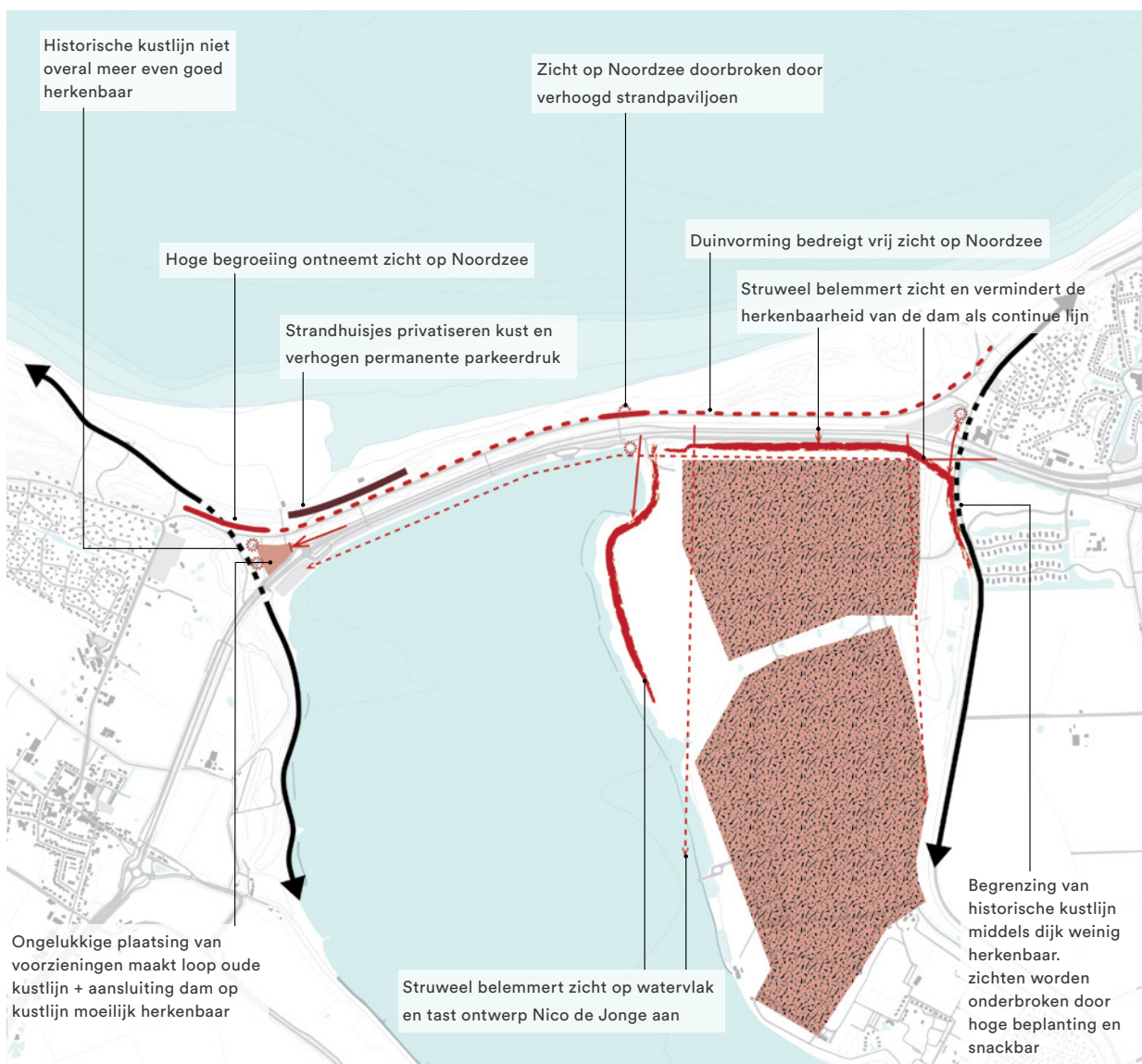

Basic strandhuisjes

Aan de Walcherse kant wordt de kustlijn van het Veerse Meer gemarkeerd door een rij van eenvoudige, informele strandhuisjes. Deze staan er al sinds mensenheugenis en dateren nog van de periode van voor de afsluiting, toen zij nog 'aan zee' stonden. Zij dragen bij aan de herkenbaarheid van de oude kustlijn van Walcheren.

4.4 VEERSE GATDAM KNELPUNTEN

Aansluitingen van de dam op de eilandkoppen

De leesbaarheid van de kering als 'route door zee' staat onder druk. Dat komt met name doordat de aansluitingen van de dam op de eilandkoppen zowel aan de zijde van Noord-Beveland als aan de zijde van Walcheren slecht leesbaar zijn geworden.

Aan de Bevelandse zijde is door de opslag van struweel in het grasland tussen de kering en de naastgelegen bosblokken de aansluiting van de kering op het oude land minder sprekend geworden. Dam en land hebben hierdoor de neiging in beeld aaneen te groeien, samen te smelten in plaats van het contrast aan te gaan. Daarmee neemt de leesbaarheid van de dam als een continu en vrij liggend dijklichaam af.

Aan de kant van Walcheren maakt de situering van de horeca gelegenheden met bijbehorende parkeervoorzieningen de loop van de oude kustlijn minder goed zichtbaar en minder goed beleefbaar. Dat maakt ook de aansluiting van de Veerse Gatdam op die historische kustlijn moeilijk herkenbaar.

Dat komt met name doordat N57 en Dam hier niet langer parallel verlopen, de N57 buigt hier van de dam af om zijn weg richting Middelburg te vervolgen. In de splitsing is een driehoek ontstaan die feitelijk noch tot de dam noch tot de weg behoort maar die zich niet als een afzonderlijk milieu laat herkennen.

De horecavoorziening ontnemt het zicht op het moment dat de dam aansluit op de kust van Walcheren. Het parkeerterrein tussen N57 en dam, dat met de komst van de slaapstrandhuisjes intensiever en ook gedurende de nacht wordt gebruikt, draagt bij aan deze ruimtelijke onduidelijkheid.

Verrommeling

Het meubilair aan en op de kering is een 'at random' ontwikkeld palet aan bankjes, fietsen-klemmen, sanitaire voorzieningen, borden, vlaggen en bewegwijzering. Het ontbreekt aan een huisstijl passend bij de maat, schaal en uitstraling van de deltawerken.

Op regelmatige afstanden staan aan de oever van het Veerse Meer toiletunits; 'dixies' die achter rondhouten palissaden min of meer zijn verstopt. Deze voorzieningen, die zomer en winter aanwezig zijn, maken een armetierige indruk.

Rond de horeca gelegenheden 'Berelekker' en 'De Lekkerbek' treft de passant / bezoeker een onsamenhangende verzameling van voorzieningen en elementen die geen recht doet aan de robuustheid van de dam.

De gekooide bruggen over de N57 worden als nogal grof ervaren, ook de trappen zijn weinig subtiel.

Strandhuisjes en parkeerdruk

De ontwikkeling van de slaaphuisjes op het strand leidt tot privatisering en domeinvorming.

Die ontwikkeling maakt ook dat het aan de zeezijde van de dam ruimtelijk voller wordt en de sfeer minder informeel en ontspannen wordt. De toename aan buitendijkse bebouwing heeft ook geleid tot een toegenomen en meer permanente parkeerdruk binnendijks. Anders dan voorheen staan de auto's, wanneer de huisjes in gebruik zijn, er ook gedurende de nacht.

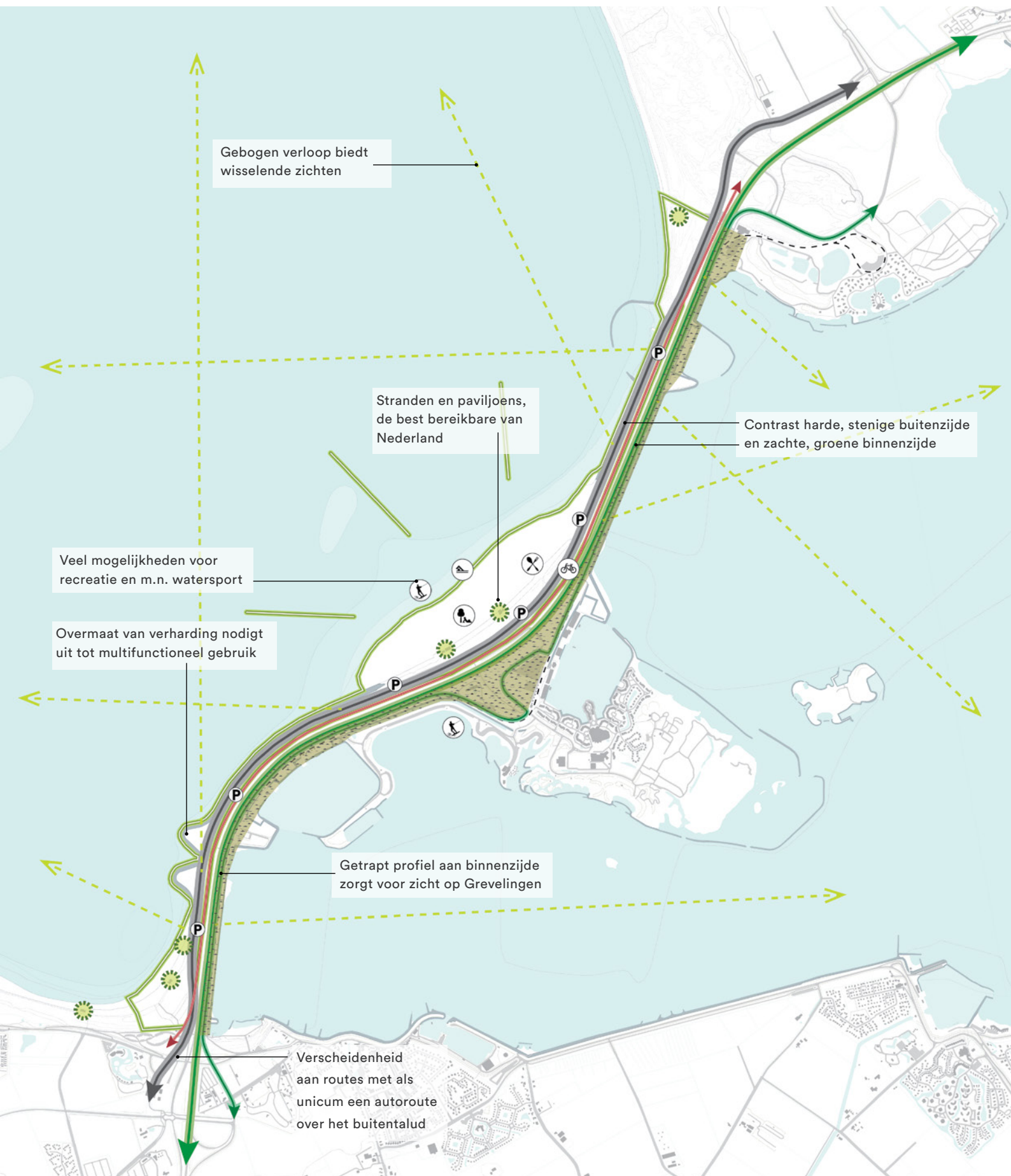

Verhoogde ligging strandpaviljoen View

Strandpaviljoen View ligt op een verhoogd plateau direct aan het fiets- en wandelpad dat over de kruin voert. Hierdoor ligt het dominant in het zicht en doorbreekt het het onbebouwde en horizontale karakter van de Veerse Gatdam. Het plateau heeft in zijn uitwerking niets van de taal van het omliggend duinlandschap overgenomen, het verrijst als een geometrische zandtafel uit het duin. Daarmee ligt het als een wezensvreemd element in zijn context.

4.5 BROUWERSDAM KWALITEITEN

Contrast harde buitenzijde, zachte binnenzijde

De Brouwersdam kent een harde, stenige buitenzijde en een opvallend zachte en groene binnenzijde. Het groene beeld van de binnenzijde wordt gevormd door de brede grasbermen, de aanwezigheid van de strak geschoren haag en de bosschages aan de oever. De harde geasfalteerde buitenzijde is een van de weinige harde zeeveringen waar de zee nog echt tegenaan kan klotsen.

Gebogen verloop biedt wisselende zichten

Ook het gekromde verloop van de dam ondersteunt de landschappelijke sfeer. Het licht slingerende verloop van de dam, gecombineerd met de routes op verschillende hoogtes, maakt dat de weggebruiker telkens een ander zicht geniet op het Grevelingenmeer als wel de Noordzee.

Getrapt profiel

Het ontworpen profiel en de typologie van de aangebrachte beplanting ondersteunen de landschappelijke sfeer.

Dankzij het getrapte profiel aan de binnenzijde is er vrijwel altijd zicht op het Grevelingen. Door de aanwezigheid van de brede haag waant men zich op de weg langs het meer in een eigen, groene wereld van rust en luwte.

Verscheidenheid aan routes

Er is een verscheidenheid aan routes. Uniek is dat men met de auto over het buitentalud mag rijden, waarbij men direct langs zee rijdt.

Aan de binnenzijde zijn er verschillende routes voor doorgaand verkeer, bestemmingsverkeer en recreatief-toeristisch verkeer (fietsen en wandelen, stoomtram). De verschillende routes begeven zich over de verschillende niveaus van het getrapte binnentalud.

Overmaat van verharding nodigt uit tot multifunctioneel gebruik

Het buitentalud is zacht glooiend en over de volle breedte verhard. Dit nodigt uit tot een multifunctioneel gebruik, hier kan men fietsen, toeren, parkeren en dagkamperen en is er ruimte voor evenementen als Concert at Sea.

Camperen aan zee

Nergens in Nederland kun je zo dicht aan zee je camper of caravan neerzetten. Hier stap je vanuit de camper of caravan zo het strand op.

Watersport en recreatie

Een belangrijke kwaliteit van de Brouwersdam is de grootschalige mogelijkheid tot recreatie, in het bijzonder de strandrecreatie en watersport. Aan de buitenzijde van de dijk liggen de best bereikbare stranden van Nederland, nergens elders kan men dicht aan het strand parkeren. Daarbij heeft de recreant de keuze uit een breed aanbod aan paviljoens.

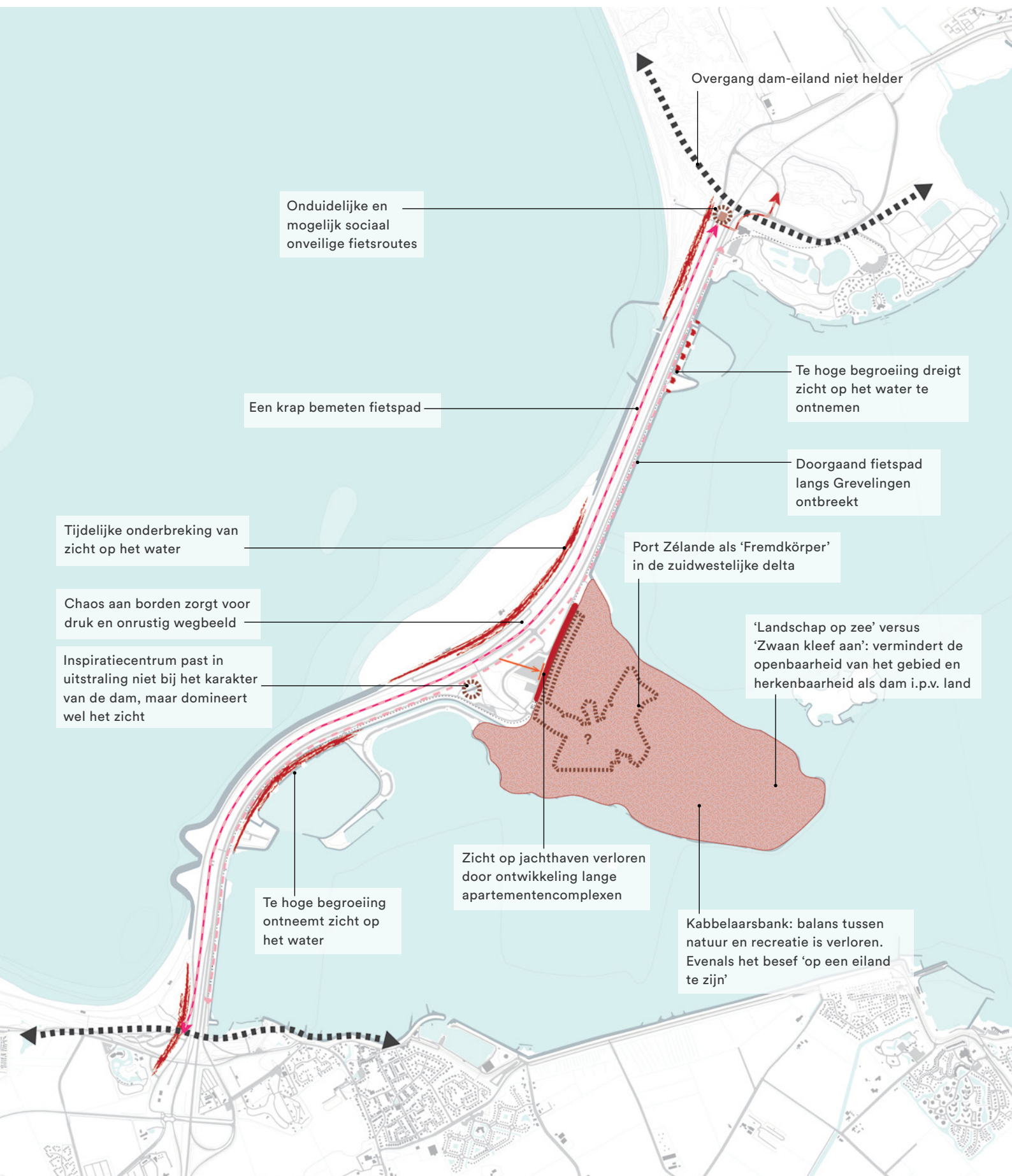

Voorzieningenniveau

Aan de Brouwersdam heeft de recreant alles bij de hand. De ondernemers aan de Brouwersdam bieden een hoog en gedifferentieerd voorzieningenniveau.

4.6 BROUWERSDAM KNELPUNTEN

‘Landschap op zee’ versus ‘zwaan kleef aan’

De brede dimensionering maakt dat er veel ruimte aan de Brouwersdam voorhanden was. De (vermeende) beschikbaarheid van ruimte maakt dat de Brouwersdam een grote aantrekkingskracht uitoefent op recreatieve ontwikkelingen.

Het voormalig werkeiland is deels ontwikkeld voor de verblijfsrecreatie. Met de ontwikkeling van de lange appartementencomplexen aan de jachthaven is Port Zélande vanaf de Dammenweg nadrukkelijk aanwezig en is het zicht op de jachthaven verloren. Vlak naast Port Zélande opent binnenkort het vakantiepark van Curios de poorten. Even verderop is recent het surfcentrum geopend. Ook De Punt heeft een verblijfsrecreatieve ontwikkeling doorlopen. Met deze ontwikkelingen:

- is de openbaarheid van het gebied sterk afgenomen;
- neemt de Brouwersdam steeds meer de kenmerken van het land aan waarmee deze als ‘route door zee’ aan kracht inboet;
- ervaart men op de Kabellaarsbank nauwelijks meer dat men zich op een ‘eiland in zee’ bevindt;
- raakt de verhouding tussen collectieve waarden en private ontwikkeling uit balans.

‘Fremdkörper’ in de zuidwestelijke delta

De ontwikkeling van een huisjesterrein in de sfeer van een mediterraan vissersdorp geeft weinig blijk van trots en zelfbewustzijn. In plaats van de eigen kwaliteiten als uitgangspunt te nemen en deze uitvergroot voor het voetlicht te brengen leent men de identiteit van een Frans vissersdorp. Daarmee is Port Zélande tot een fremdkörper in de delta geworden.

Overgang dam-(ei)land niet helder

Door de landschappelijke inpassing van met name de noordelijke damaanzet, is het voor de weggebruiker niet helder wanneer hij of zij de dam verlaat of juist betreedt.

Weinig kwaliteit voor de fietser

In vergelijking tot de overmaat die er voor het autoverkeer is, oogt de ruimte die aan fietsers is toebedeeld krap bemeten. De automobilist ervaart hier vrijheid en ruimte in overvloed. Maar voor de fietser worden vrijheid en ruimte letterlijk ingeperkt. Het rood gemarkeerde fietspad over de kruin van de dijk wordt met varkensruggen van het autoverkeer afgesloten en is niet overdreven breed, zeker wanneer blijkt dat de recreatieve fietser het fietspad moet delen met wandelaars, hardlopers en wielrenners. Bij de aansluiting op Goeree raakt de fietser het spoor bijster. Deze raakt verstrikt in een wereld van naargeestige (en mogelijk sociaal onveilige) tunneltjes en het depot bij de tramremise. Langs het Grevelingenmeer ontbreekt een doorgaand fietspad.

Inspiratiecentrum

Een recente toevoeging op de Brouwersdam met een aanzienlijke ruimtelijke impact is de bouw van het Inspiratiecentrum Grevelingen (ontwerp Paul de Ruiter). Het gebouw bestaat uit een langgerekt lager deel en een forse, wat plumpe toren die een landmark aan de dam toevoegt. Het centrum bepaalt sinds 2017 voor een belangrijk deel het zicht op de Brouwersdam. Omvang en verticaliteit maken dat het gebouw in hoge mate tot een wezensvreemd element op de vooral landschappelijk bedoelde Brouwersdam.

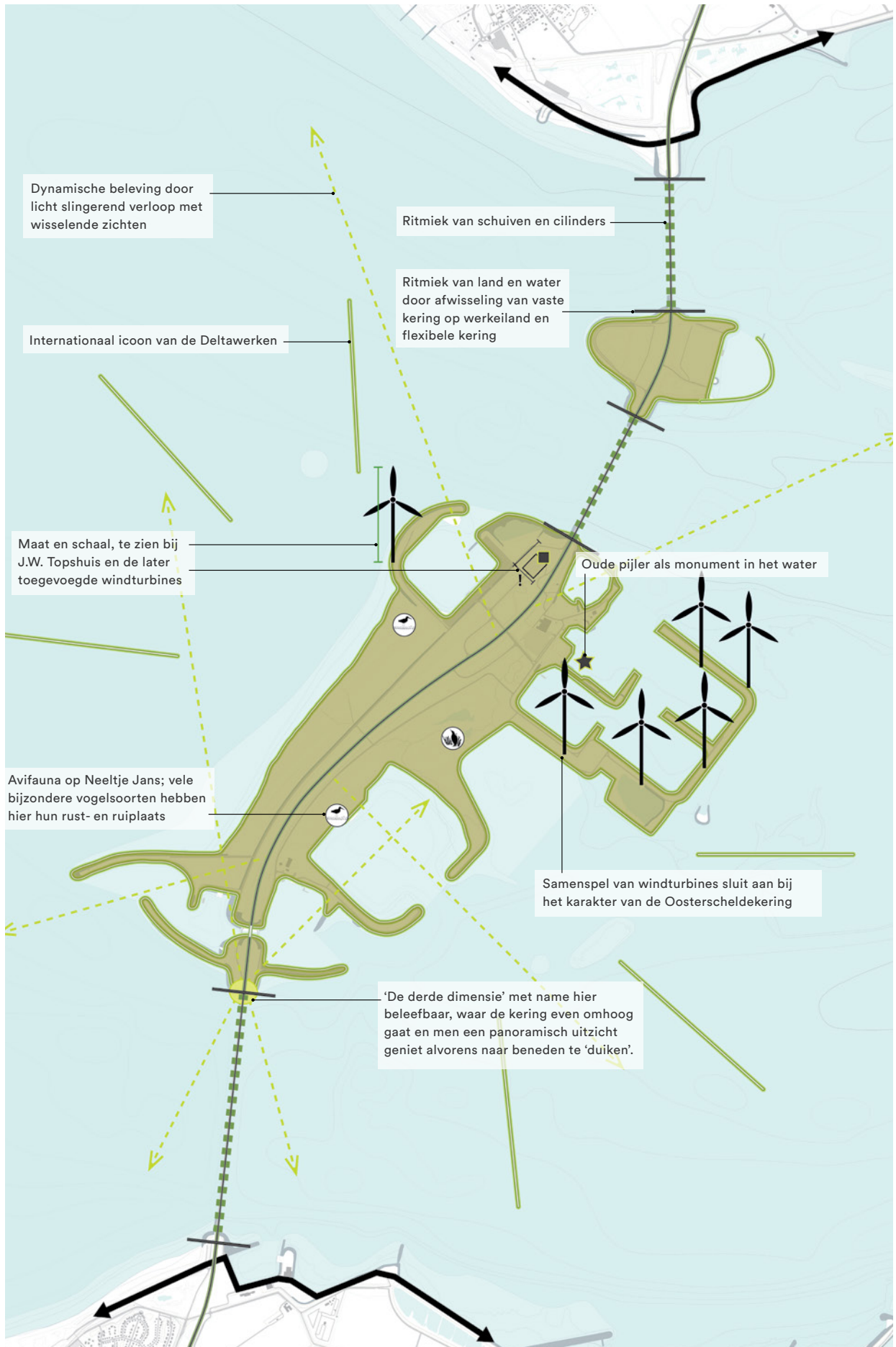

Chaos aan borden zorgt voor druk en onrustig wegbeeld

Om al het recreatief gebruik in goede banen te leiden is een veelheid aan borden, schrikhekken en varkensruggen aangebracht. Dit resulteert in een buitengewoon rommelig beeld.

4.7 OOSTERSCHELDEKERING KWALITEITEN

Internationaal icoon van de deltawerken

De Oosterscheldekering is het internationaal icoon van de deltawerken, staat symbool voor een vernuftig combineren van waterveiligheid en ecologie, voor innovatief denken

Ritmiek van land en water

De Oosterscheldekering is één kering met daarin onderscheid tussen vaste keringen, flexibele keringen en werkeilanden. Daardoor beleeft men op de kering een terugkerend onderscheid tussen land en water.

Ritmiek van schuiven en cilinders

Een schaalniveau lager ervaart men de ritmiek van schuiven en cilinders, die een eigenzinnige en unieke architectonische articulatie aan de dam toevoegen. Bijkomende kwaliteit is dat zij ook bijdragen aan de leesbaarheid van het onderliggend natuurlijk systeem, aan de hoogte van de cilinders kan men de diepte van de geul aflezen.

Dynamische beleving

De Oosterscheldekering kent een licht slingerend verloop waardoor men tijdens de tocht over de kering wisselende panorama's geniet.

De derde dimensie

De Oosterscheldekering verbindt de kop van Noord-Beveland, over de voormalige werkeilanden, met de zuidpunt van Schouwen. De kering ligt niet helemaal op één niveau, het hoogteverschil bij de Roompotsluis brengt een groot effect op de ruimtelijke beleving teweeg. Vanaf de hoger gelegen brug over de Roompotsluis 'duikt' men als het ware op de lager gelegen pijlerdam waarbij men een panoramisch overzicht over het ritmisch stelsel van schuiven en cilinders geniet.

Maat en schaal

De Oosterscheldekering is een 'reuzenwerk'. Van oorsprong is alles op en aan de Oosterscheldekering van een imponerende maat en schaal. De pijlers en cilinders zijn indrukwekkend van afmeting. Het J.W. Topshuis is een monolithisch gebouw dat zich kan meten met de maat en schaal van de omgeving. De stenen kathedraal van Marinus Boezem is van een robuustheid die past bij de Oosterscheldekering en ook de later toegevoegde windturbines verhouden zich zowel in maat en schaal als in innovatief karakter tot de kering.

Avifauna

De Oosterscheldering is als rust- en rustplaats voor tal van vogelsoorten van betekenis. Broedkolonies van zilver- en mantelmeeuwen en daaromheen kustvogels als scholeksters en bergeenden brengen er hier hun jongen groot. Ook zeldzaamheden als dwergstern en bontbekplevier broeden regelmatig op Neeltje Jans. Tientallen soorten water- en wadvogels hebben het natuurgebied op Neeltje Jans als rustgebied ontdekt. Het gebied ligt in de vogeltrekroutes en wordt daardoor ook aangedaan door soorten als roodborst en goudhaantje.

Samenspel met windturbines

De ranke windturbines sluiten in maat en schaal en in hun technische uitstraling goed aan bij het karakter van de Oosterscheldekering. Zij versterken het beeld van een innovatieve kering, waarbij op ingenieuze wijze een vernieuwende samenwerking is aangegaan met de kracht van de natuur.

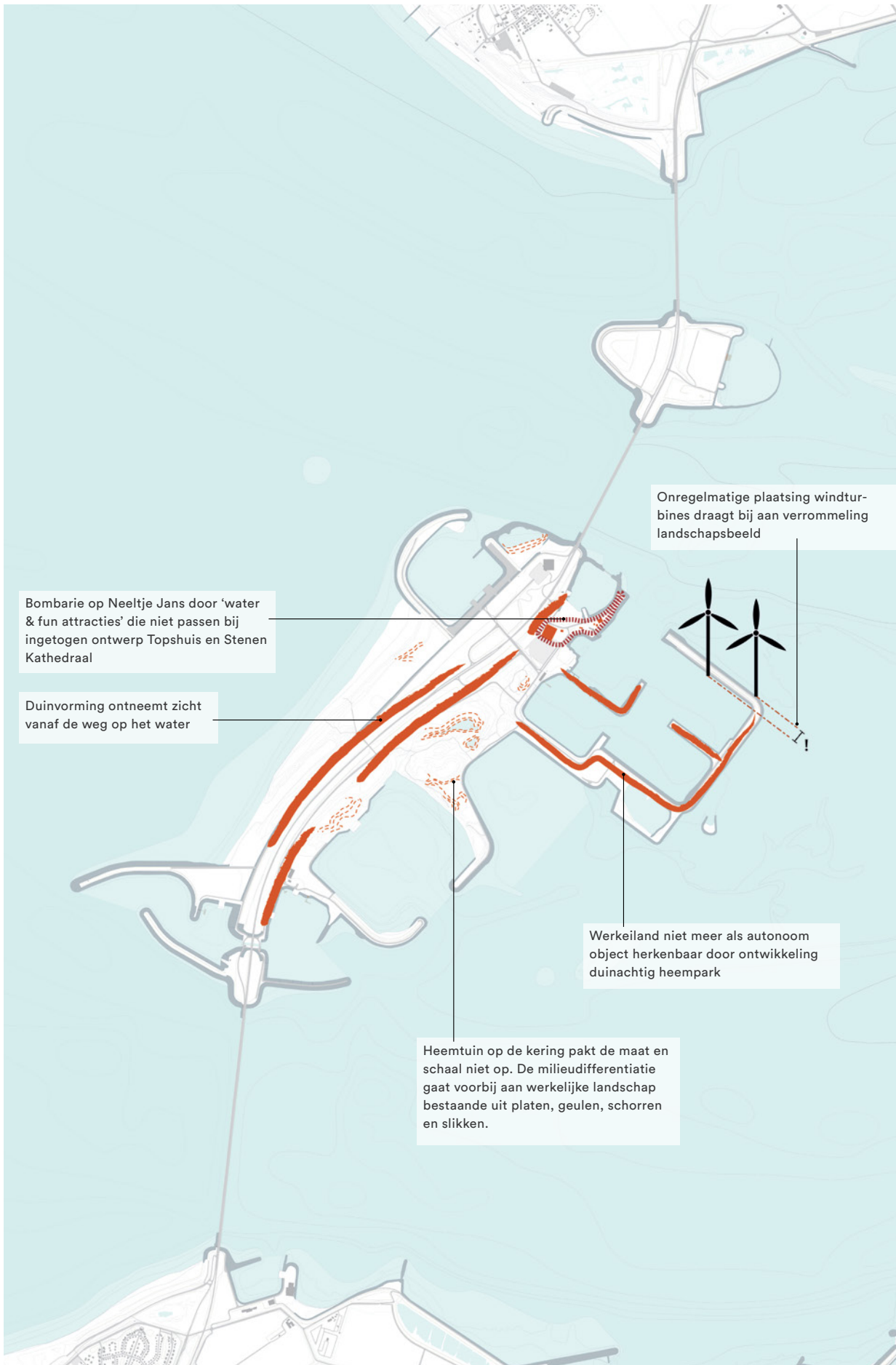

Innovatieve economie

De Oosterscheldekering is niet alleen innovatief als waterkering, ook op het gebied van de lokale economie geeft het innovatieve ontwikkelingen een impuls. Voorbeelden hiervan zijn Seafarm en naastgelegen bedrijven op Noord-Beveland en 'Proef Zeeland' op Neeltje Jans.

4.8 OOSTERSCHELDEKERING KNELPUNTEN

Onrust op Neeltje Jans

De Neeltje Jans heeft een deels cultureel-educatief programma, dat aanvankelijk vanuit een hoge architectonische ambitie is ontwikkeld, denk aan het J.W. Topshuis van Quist, de stenen kathedraal van Marinus Boezem of het Waterpaviljoen van Spuybroek en Oosterhuis.

Geleidelijk aan is de ingetogenheid overvleugeld door wat de exploitanten zelf aanduiden als 'water & fun attracties'; zeeleeuwen en zeehondenshows, een orkaanmachine, een kakelbonte waterspeelplaats en een zogeheten aquasplash.

Werkeilanden

De kern van de Neeltje Jans wordt gevormd door drie werkeilanden. In 1986 heeft het Zeeuwse Landschap het initiatief genomen Neeltje Jans om te vormen tot een duinachtig heempark. Daarmee zijn de werkeilanden minder als autonome objecten herkenbaar en is vanaf de hoofdroute het contact met de Oosterschelde sterk ingeperkt.

Heemtuin op kering pakt maat en schaal niet op

De milieudifferentiatie op en aan de Oosterscheldekering (natte duinvalleities, sluffer, vogeleiland, paraboolduintjes, inlaagpolder) is van een maat en schaal die ten opzichte van de biotopen van de Delta te minimaal is. Zij gaan voorbij aan het werkelijke landschap van de Oosterschelde met haar platen, geulen, schorren en slikken en ontnemen ook het zicht op dat landschap. Zowel de elementen zelf als de schaal waarop deze zijn toegepast doen afbreuk aan de beleving van de Oosterschelde en haar kering.

Inpassing innovatieve bedrijvigheid

De landschappelijke inpassing van de onder 4.7 gememoreerde innovatieve bedrijvigheid laat soms te wensen over. Dat kan hem deels zitten in de situering, met de ontwikkeling van de bedrijvigheid zijn markante zichtlijnen op het water dichtgezet, deels in de verrommeling die aan deze ontwikkeling verbonden is en die afbreuk doet aan de helderheid en zorgvuldigheid waarmee dit reuzenwerk bij aanvang is uitgewerkt

5. Opgaven tot 2040

5. Opgaven tot 2040

Steeds past de samenleving zijn omgeving aan aan de veranderende maatschappelijke wensen en/of de technische en financiële mogelijkheden van dat moment. Dat is voor de Deltadammen niet anders. Ook zij behoeven continu aanpassing, niet alleen aan de veranderende maatschappelijke eisen en wensen maar ook aan de veranderende fysieke omstandigheden.

De toenemende recreatieve druk, de opdracht de energiehuishouding te verduurzamen, de hernieuwde aandacht voor de natuurkwaliteit leiden tot nieuwe vragen ten aanzien van inrichting en gebruik van de dammen en hun directe omgeving. Op termijn nopen ook de stijgende zeespiegel en de oplopende stormintensiteit tot aanpassingen aan de kunstwerken. Aanpassingen die van directe invloed zijn op de ruimtelijke kwaliteit van de dammen en hun omgeving. Dit hoofdstuk brengt de ontwikkelingen die tot 2040 worden verwacht in beeld.

Waterveiligheid

Vanuit de waterveiligheid zijn er tot 2040 geen andere opgaven dan het regulier beheer en onderhoud om de keringen op kracht te houden. Voorbeeld hiervan is de geplande zandsuppletie voor de oostelijke helft van de Veerse Gatdam in 2022/2023 van circa 300.000 m³ om de basiskustlijn daar op orde te houden.

De verwachting is dat in de toekomst vaker zand zal worden ingezet om de veiligheidsdoelen te behalen. Daarbij dient de inzet van zand meer dan alleen het realiseren van een robuuste veiligheid. Het biedt ook kansen voor de ontwikkeling van procesnatuur en, deels andere, vormen van recreatief gebruik als kitesurfen en strandzeilen.

De ambitie is om de keringen, binnen de harde hoofdfunctie waterveiligheid, meer multifunctioneel te maken.

Sedert de aanleg van de Deltadammen zijn de klimatologische condities aan verandering onderhevig. Dit uit zich in de zeespiegelstijging, een andere neerslagverdeling (en daarmee ook in een gewijzigd rivierregime) en in een toename in stormfrequentie, -duur en -intensiteit.

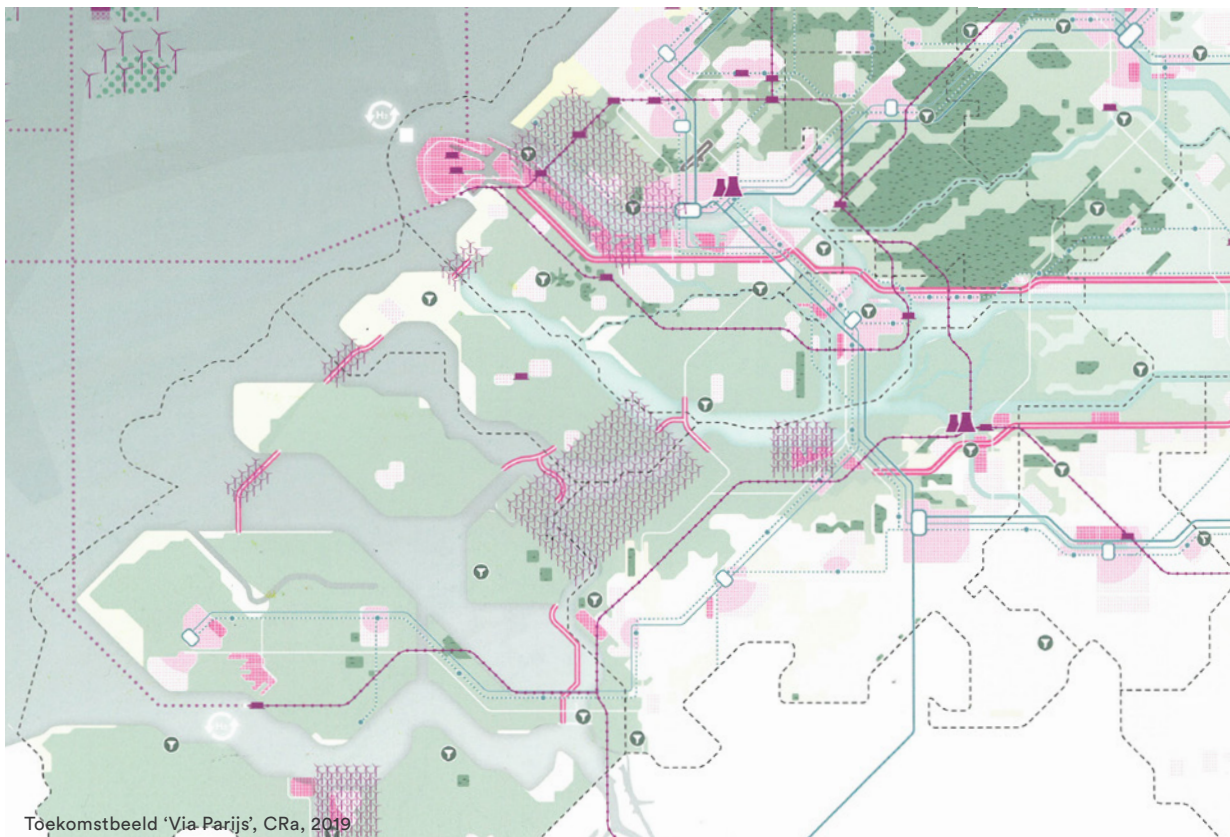
Dit maakt dat de keringen mogelijk eerder dan in de modellen voorzien niet meer aan de normen van waaruit zij zijn ontwikkeld voldoen en in dat geval eerder dan verwacht aan de gewijzigde condities moeten worden aangepast. In de periode tot 2040

leidt dit niet tot een nieuwe veiligheidsopgave, maar op termijn gaat dit wel spelen.

De zeespiegelstijging is voor alle keringen, maar in het bijzonder voor de Oosterscheldekering, een heikel punt. Aanvankelijk was gerekend met een levensduur tot 2070. Mocht de zeespiegelstijging de komende decennia versnellen dan kan dat er toe leiden dat de schuiven mogelijk eerder worden verlengd. Maar dat is niet het enige probleem. De versnelde zeespiegelstijging maakt ook dat de maatgevend hoogwaterstand van +3.00 m NAP eerder en vaker zal worden bereikt. Gecombineerd met de toename in stormfrequentie, -duur en -intensiteit maakt dit dat de kering naar verwachting veel vaker en langduriger moet worden gesloten. Zo vaak en zo lang dat het de vraag is of daarmee de oorspronkelijke ecologische doelstellingen nog wel kunnen worden behaald. Een langdurige sluiting heeft ook zijn doorwerking op het waterpeil in het achterliggend bekken en in beperkte mate zelfs op het waterpeil van de rivieren die voor hun afvoer mede zijn aangewezen op de doorvoer in de Oosterscheldekering.

Natuur

De aanleg van de Zeeuwse Deltadammen heeft een grote impact gehad op de ecologische kwaliteit van de achtergelegen deltawateren: het Veerse

Toekomstbeeld 'Via-Parijs', CRa, 2019

Meer, het Grevelingen en de Oosterschelde. In het Veerse Meer leiden het gebrek aan circulatie en zuurstof tot een verminderde waterkwaliteit. De Grevelingen kampt met een gebrek aan doorstroming en derhalve met een gebrek aan zuurstof. Hierdoor is in de diepere geulen nauwelijks meer sprake van bodemleven. Ook om die redenen worden de mogelijkheden van het aanbrengen van een doorlaatmiddel in de dam voor extra verversing, mogelijk met een getijdencentrale, onderzocht. De Oosterschelde kampt als gevolg van de afgenomen getijdeslag met zandhonger en eroderende zandplaten.

Een internationaal belangrijke opgave is het behoud van de natuurkwaliteit in de Natura 2000 gebieden, waar aan de instandhoudingsdoelen moet worden voldaan. Ook het Programma Aanpak Grote Wateren zet zich in op herstel van de ecologische kwaliteit.

Naast hun primaire functie als waterkering combineren de deltdammen doelen op het gebied van recreatie, natuur en energieopwekking. Afstemming van het natuurbelang met andere belangen als recreatie en energietransitie vergt een slimme zonering.

De biodiversiteit staat onder druk. Er is niet alleen sprake van een reductie aan soorten maar ook van een verschuiving in soorten. Met de klimaatverandering stromen van het zuiden nieuwe soorten in, terwijl andere soorten vanuit de Zuidwestelijke Delta naar meer noordelijke streken uitwijken. De klimaatverandering en het verlies aan intergetijdengebieden maakt dat op termijn de natuurdoelen niet langer kunnen worden gerealiseerd. Een verschuiving in natuurdoeltypen lijkt onvermijdelijk.

Energietransitie

De verduurzaming van de energiehuishouding is een van de grote opgaven tot 2050. Dat heeft betrekking op het geheel van opwek, opslag, distributie en gebruik van energie. Voor de periode tot 2030 worden thans de Regionale Energiestrategieën 1.0 ontwikkeld. Deze focussen vooralsnog op de opwek van energie uit zon en wind. Voor de periode na 2030 komen ook andere energievormen in beeld, denk aan geothermie en energie uit water. Mogelijk gaat dan ook waterstof als energiedrager een rol spelen, en komt ook water als opslag van warmte in het vizier. Dan zal ook werk worden gemaakt van de ontwikkeling van een robuust en toekomstbestendige energie-infrastructuur.

De ontwerpverkenning van het College van Rijksadviseurs naar een klimaatneutraal Nederland (Via Parijs) toont een toekomstbeeld waarbij de Oosterscheldkering, Brouwersdam en Haringvliet worden ingezet als concentratiegebied 'wind op land' met 4 MW windturbines. Ofschoon deze ontwerpverkenning geen vastgesteld beleid betreft is deze wel illustratief voor de potenties die menig energie ontwikkelende partij hier meent te herkennen. Naast 'wind op land' worden de mogelijkheden van 'wind op zee' onderzocht.

Panorama Nederland (2018) van het College van Rijksadviseurs en het Signalenrapport 'Zorg om landschap' van het Planbureau voor de Leefomgeving (2019) benadrukken beiden de noodzaak van de aanleg van grote windparken op zee.

De opdracht van Rijkswaterstaat om in 2040 energieneutraal te zijn zal leiden tot een verhoogde inzet van energie uit zon, wind en getijden.

Verblijfsrecreatie

De deltidammen hebben een grote recreatieve aantrekkingskracht. Daarin, en dan met name in de ontwikkeling van de verblijfsrecreatie, schuilt een verdienpotentie. De afgelopen decennia zijn tal van plannen ontwikkeld voor de bouw van hotels, jachthavens en huisjesterreinen. Ofschoon de

Zeeuwse kustvisie helder is - geen nieuwe bebouwing op en aan de dammen - zal de druk dit toch te doen aanwezig blijven. Daarnaast is de opgave tot een kwalitatieve verbetering van de gedateerde verblijfsrecreatieve complexen te komen.

Dagrecreatie

Veel van de dagrecreatieve voorzieningen zijn slecht onderhouden, gedateerd en/of spelen niet in op het karakter, de maat en schaal van de omgeving. Hier is de opgave om de kwaliteit van de dagrecreatieve voorzieningen in balans te brengen met de kwaliteit van hun omgeving.

Mentale opgave: naar een gezamenlijk beeld

Bovengenoemde opgaven zijn programmatisch. Een minstens zo grote opgave is van mentale aard. De complexe governance heeft mede geleid tot een houding van 'ik ga er niet over, ik ben er niet van'. Dat heeft de integraliteit geen goed gedaan. De belangrijkste opgave is wellicht om vanuit de vraag 'wat vinden we er van' te komen tot het ontwikkelen van een antwoord op de vraag 'wat willen we er mee?'.

6. Tien gouden regels

6. Tien gouden regels

Deze studie leert dat de dammen en al hetgeen daaraan verbonden vanuit een grote zorgvuldigheid zijn ontworpen. Tegelijkertijd toont deze studie aan dat de dammen en al hetgeen daaraan verbonden een meer dynamische omgeving zijn dan men op het eerste gezicht wellicht zou vermoeden. De dammen en hun omgeving zijn continu onderhevig aan verandering.

Ontwikkelingen zijn inherent aan een levend landschap. Ontwikkelingen moet men niet proberen te stoppen, dat is een strijd die men op voorhand verliest. De opgave is de ontwikkelingen zodanig te geleiden dat kwaliteiten behouden blijven, knelpunten tot een oplossing worden gebracht en waar mogelijk nieuwe kwaliteit wordt toegevoegd, en dat alles zodanig dat het landschap 'zijn verhaal kan blijven vertellen'.

‘Ruimtelijke kwaliteit is altijd de uitkomst van een gesprek’

- deelnemer workshop

Dit hoofdstuk presenteert '10 gouden regels'. Deze dienen als handvatten om ontwikkelingen aan, op en rond de dammen te beoordelen en zo nodig richting mee te geven. Daarmee zijn deze regels een prima hulpmiddel om kwaliteit te herstellen of te versterken. Maar tegelijkertijd zijn zij niet meer dan een hulpmiddel. Tijdens de workshops die aan de opstelling van deze visie mede ten grondslag liggen, zei een van de deelnemers "ruimtelijke kwaliteit is altijd de uitkomst van een gesprek". Laat de regels dan het hulpmiddel zijn om met elkaar het gesprek aan te gaan.

Niet alles laat zich in regels vatten. Daarbij komt dat de regels zijn opgesteld vanuit het huidige inzicht van wat we aan ontwikkelingen menen te kunnen verwachten. Maar op enig moment komen er ongetwijfeld ook ontwikkelingen aan de orde die niemand had voorzien. En dan kunnen de regels wel eens onvoldoende houvast bieden. Voor een goed schilderij van Van Gogh is in ieder interieur wel ruimte. Wanneer echte topkwaliteit op je pad komt moet je daar niet snel 'nee' tegen zeggen, ook niet wanneer deze niet voor de volle 100 % aan deze tien 'gouden regels' voldoet.

DE TIEN GOUDEN REGELS

- 1 Iedere ontwikkeling moet kwaliteit toevoegen
- 2 Koester de grootschalige leegte
- 3 De dammen zijn het hoofdmoment
- 4 Bewaak de openbaarheid van de oevers
- 5 Speel in op de herhaling/ ritmiek van land en water
 - a. Wees scherp op de overgang naar het land
 - b. Voorkom dat keringen 'verlanden'
 - c. Koester het contact met het water
- 6 Versterk het onderscheid tussen buiten- en binnenzijde
- 7 Respecteer maat en robuustheid
- 8 Versterk het karakter van de dammen, speel in op de verscheidenheid binnen eenheid
- 9 Sluit aan op het basic kustkarakter
- 10 Zoneer

#1

Iedere ontwikkeling moet kwaliteit toevoegen

De deltawerken zijn ons nationaal erfgoed, ons nationaal icoon, staan voor hoe Nederland leeft met het water en de wateropgaven vanuit een collectieve houding benadert. Bij deze status past een respectvolle omgang met de gerealiseerde kwaliteiten. Dat betekent niet dat de huidige situatie moet worden bevroren. Condities wijzigen en maatschappelijke wensen veranderen. Dat noopt tot aanpassingen aan de keringen en hetgeen daaraan is verbonden. Die aanpassingen zijn ook nodig om de keringen 'bij de tijd' te houden. Dat betekent wel dat bij iedere verandering moet worden onderzocht hoe deze aansluit op de bestaande kwaliteiten en hoe deze nieuwe kwaliteit aan de kering kan worden toegevoegd.

Nieuwe ontwikkelingen moeten voortbouwen op de unieke kwaliteiten van de dammen en hun omgeving en daar kwaliteit aan toevoegen. Wanneer een ontwikkeling er niet toe bijdraagt dat de ruimtelijke kwaliteit van de dammen en hetgeen daarmee verbonden is beter wordt, dan moet men deze ontwikkeling niet wensen.

#2

Koester de grootschalige leegte

Een tocht over de dammen is een tocht door de leegte, en in de nachtelijke uren een tocht door de donkerte. Leegte en donkerte zijn kwetsbare kwaliteiten die je gemakkelijk als zand door de vingers glippen. Vaak worden ze pas gemist op het moment dat je ze al kwijt bent. Geef je rekenschap van het effect van de ontwikkeling op leegte en donkerte, op het onderscheid tussen reuring en dynamiek. Bedenk ook wat de voorgestelde ontwikkeling aan andere ontwikkelingen aantrekt. Wanneer de ontwikkeling de leegte of de donkerte aantast moet je het niet willen, wanneer de ontwikkeling een aanzuigende werking heeft op andere verdichtende ontwikkelingen moet je het evenmin willen.

Concreet betekent dit dat op en direct aan de dammen uitbreiding van zowel tijdelijke als permanente voorzieningen in beginsel ongewenst is. Waar bestaande bebouwing hinderlijk is kan deze worden vervangen door meer passende bebouwing of worden verplaatst naar een beter passende locatie. Seizoensgebonden voorzieningen kunnen als mobiele eenheden worden toegestaan, denk aan de ontwikkeling van foodtrucks. Voor de stranden is het maximum aan toegestane permanente bebouwing bereikt.

#3

De dammen zijn het hoofdmoment

Als onder 1 aangegeven zijn de dammen ons nationaal icoon. Nieuwe ontwikkelingen mogen de beeldkracht van de dammen niet naar de kroon steken, moeten niet de concurrentie met de dam aangaan. De dammen zelf moeten het onbetwist hoofdmoment blijven. Dit impliceert dat het toevoegen van nieuwe landmarks ongewenst is.

#4

Bewaak de openbaarheid van de oevers

De Deltadammen vormen een uniek onderdeel in onze nationale collectie aan bijzondere structuren. Als zodanig vertegenwoordigen zij een collectief goed, een publiek werk. In de beleving zijn ze ‘van ons allemaal’. Voor de dammen, de aanhechtingen op de eilanden en voor de werkeilanden geldt de openbaarheid van de oever als een te koesteren kwaliteit.

Daar ervaar je het samenspel van mens en water optimaal.

#5

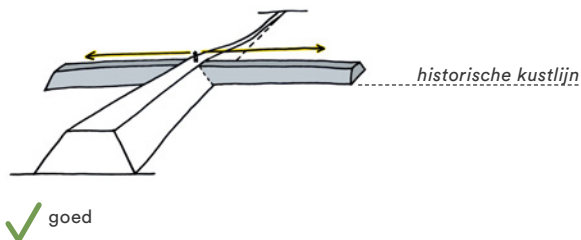
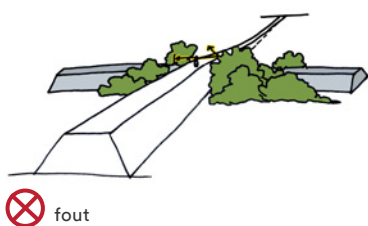
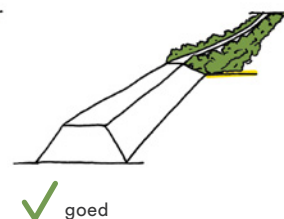
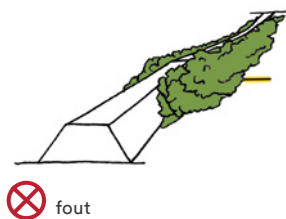
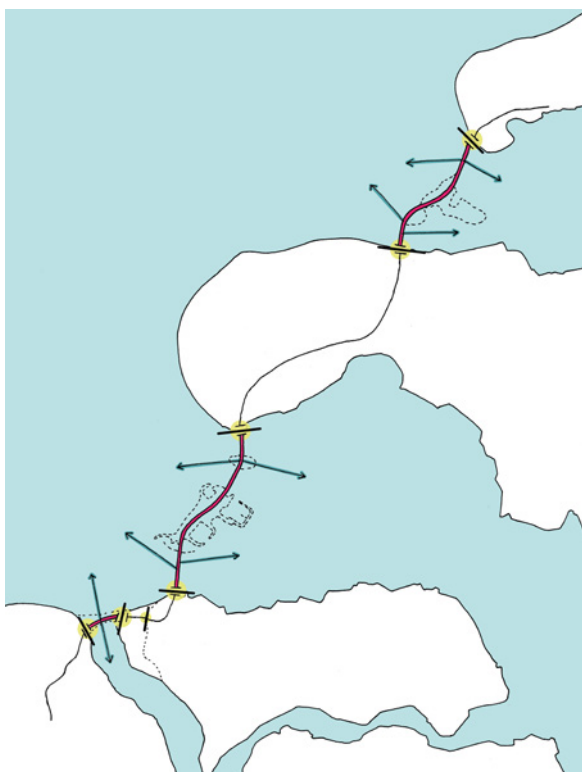
Speel in op de herhaling/ ritmiek van land en water

a. Wees scherp op de overgang naar het land

De keringen verbinden landhoofden met elkaar. Zij maken zich los van het land, voeren vervolgens als een scherpe lijn door het water om aan de overzijde weer op het land aan te takken.

Het onderscheid tussen eilandkop en kering is in de beleving essentieel. De wijze waarop de aantakking ruimtelijk is uitgewerkt verschilt per eilandkop. In vrijwel alle gevallen is deze aantakking in den beginne ontwerpmatig loepzuiver uitgewerkt, maar heeft de situatie in de loop der tijd aan helderheid ingeboet. Accentueer het onderscheid tussen eilandkop en dam door de aantakking van de dam op het land ruimtelijk opnieuw loepzuiver uit te werken.

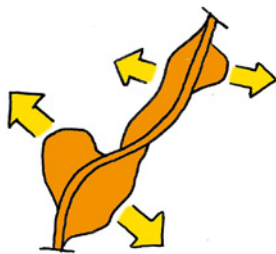
De Veerse Gatdam kent in de aansluiting op Noord-Beveland een complexe situatie. Hier voert de dam eerst nog een kilometer over de van oorsprong buitendijkse Schotsman en Ruitersplaat, alvorens op de oude kustlijn aan te takken. Hierdoor zijn er twee overgangen, die van het oude eiland naar de buitendijks gelegen platen, en de overgang van de deels beboste platen naar het water. Beiden verdienen ruimtelijke accentuering.

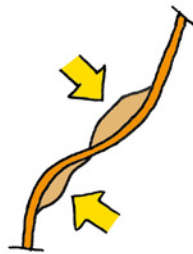
b. Voorkom dat keringen ‘verlanden’

De keringen behoren ruimtelijk en functioneel tot het domein van het water. Zij snijden als een scherpe lijn door een leeg, laag en donker watervlak.

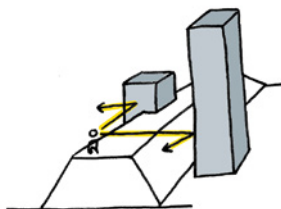
Koester het helder onderscheid tussen land en water. Respecteer de openheid, de horizontaliteit en het nachtelijk duister. Voorkom dat de keringen de kenmerken van het land aannemen, op het land gaat lijken, door er nieuwe ontwikkelingen of kenmerken aan te verbinden die traditioneel aan het land zijn verbonden. Ofschoon er in beginsel geen ruimte is voor uitbreiding van bebouwing op, aan of voor de dammen is er wel ruimte voor een kwalitatieve verbetering van bestaande bebouwing, waarbij herstel van zichtrelaties een belangrijk aandachtspunt is.

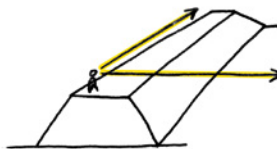
⊗ fout

✓ goed

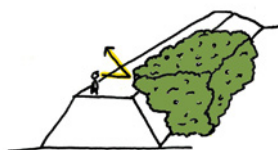
⊗ fout

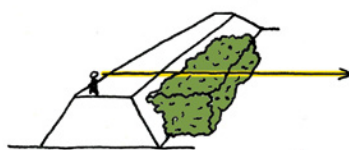
✓ goed

c. Koester het contact met het water

De tocht over de keringen biedt de ultieme reis door het water. Zij voeren als gestolde verbindingen door het water. Koester het contact met het water, het zicht op het water, het panorama op de delta. Voorkom dat het contact met water verloren gaat en versterk waar mogelijk het zicht op het water en de iconen aan het water.

⊗ fout

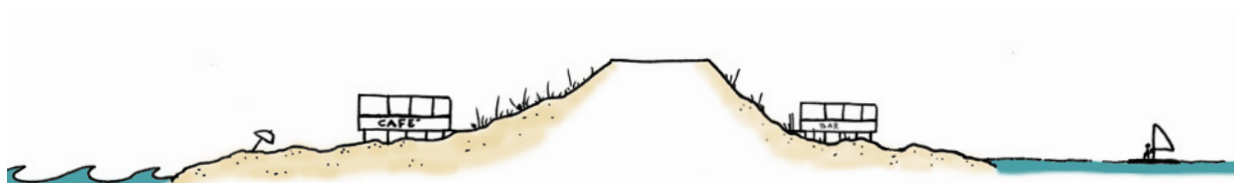
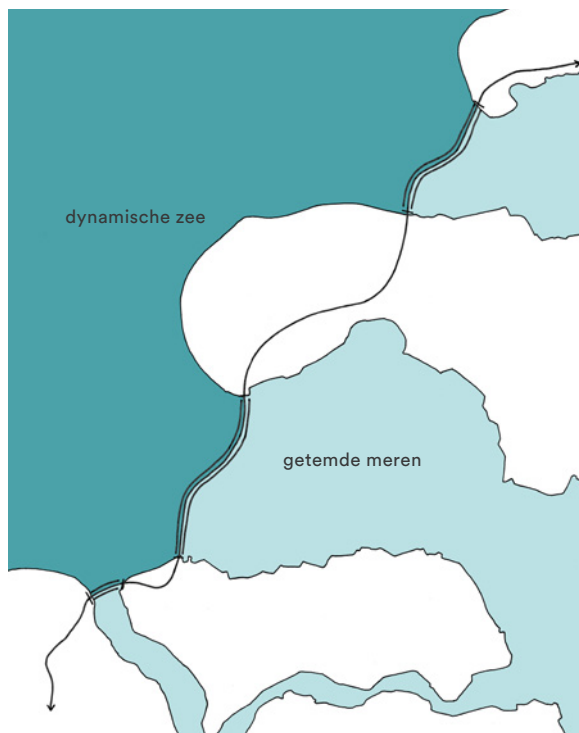
✓ goed

#6

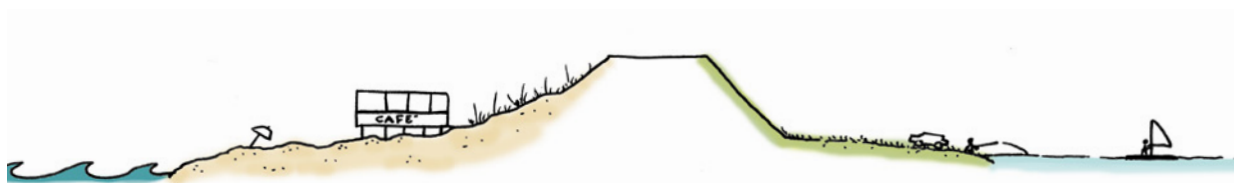
Versterk het onderscheid tussen buiten- en binnenzijde

De keringen vormen scheidslijnen tussen de dynamische zee en de getemde meren. Zij kennen een meer robuuste buitenkant die 'de klappen opvangt' versus een zachtere, luwe binnenzijde.

Koester het onderscheid tussen 'harde buitenkant' en 'zacht binnenwerk'. Voorkom dat de luwe binnenzijde, met geschoren gazons aan het meer, het karakter gaat aannemen van de ruwe buitenzijde, waar strand en zee de boventoon voeren en de invloed van elementen veel sterker voelbaar is.

✗ fout

✓ goed

#7

Respecteer maat en robuustheid

Van oorsprong heeft alles op en aan de keringen maat, zelfs overmaat.

Respecteer de maatvoering. Aan de kering is ruimte voor detaillering, voor verbijzondering, maar waak hierbij voor gefruitsel.

De keringen zijn stoer en robuust, ogen onverwoestbaar en onverslijtbaar. Kunnen niet alleen het tij maar ook de tijd trotseren. Speel met de materiaalkeuzen in op het stoere, robuuste en onverwoestbare karakter van de keringen.

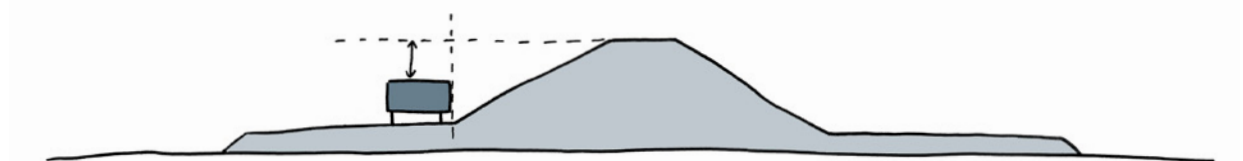

Referentie: robuuste maatvoering op Tweede Maasvlakte

fout

Onsamenhangend gefruitsel van elementen op en aan de kering

goed

Respecteer de maatvoering van de kering

#8

Versterk het karakter van de dammen, speel in op de verscheidenheid binnen eenheid

Vormen de drie deltadammen op het hoogste schaalniveau een sterke eenheid, een schaalniveau lager blijkt binnen die eenheid sprake van een interessante verscheidenheid.

De drie keringen vertegenwoordigen drie karakters.

- De inviterende recreatiedam
- De innovatieve en educatieve kering
- De duindam

Speel met toekomstige ontwikkelingen in op het specifieke karakter van de betreffende dam, zet met de ontwikkeling de aanwezige karakteristiek zwaarder aan. Het gaat hierbij vooral om het gebruik en het imago van de dam en minder om de inrichtingselementen die aan het tracé staan.

Voor [de Brouwersdam](#) biedt meer samenhang in het gebruik, waaronder de algehele inpassing van het recreatief fietsverkeer, kansen tot verbetering.

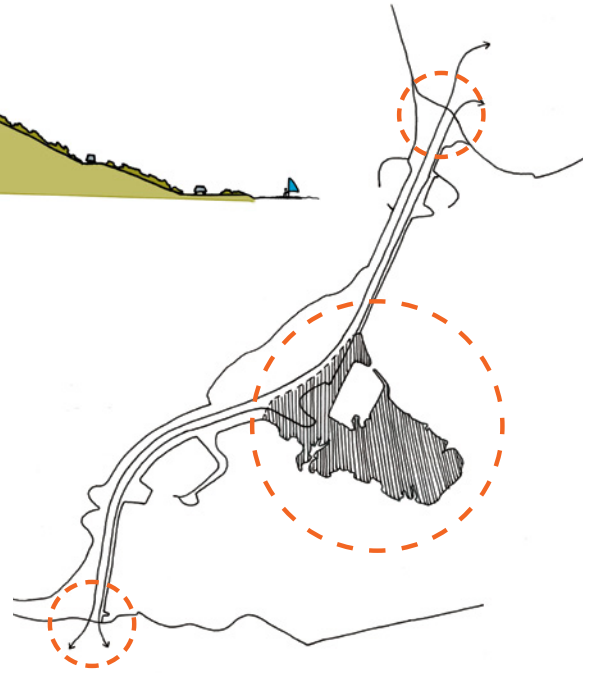
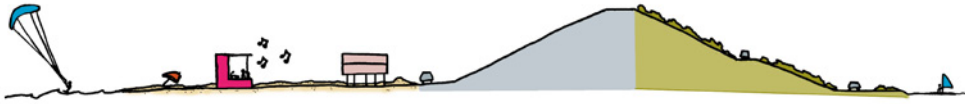
Het opstellen van een algehele visie voor de Kabellaarsbank kan leiden tot een verbeterde balans tussen zowel natuur en recreatie als tussen private ontwikkeling en collectieve kwaliteit. Ook hier kan de overgang van dam naar land scherper en beter beleefbaar worden gemaakt. Het contact met het water vergt een goed beheer en onderhoud van de bosschages en de geschoren haag.

[De Oosterscheldekering](#) kan als internationaal icoon van een innovatieve omgang met het water versterkt kracht worden bijgezet. Eerdere studies geven aan dat er voor Neeltje Jans mogelijkheden zijn om cultuur, natuur en deltatoerisme en -educatie sterker met elkaar te verbinden door:

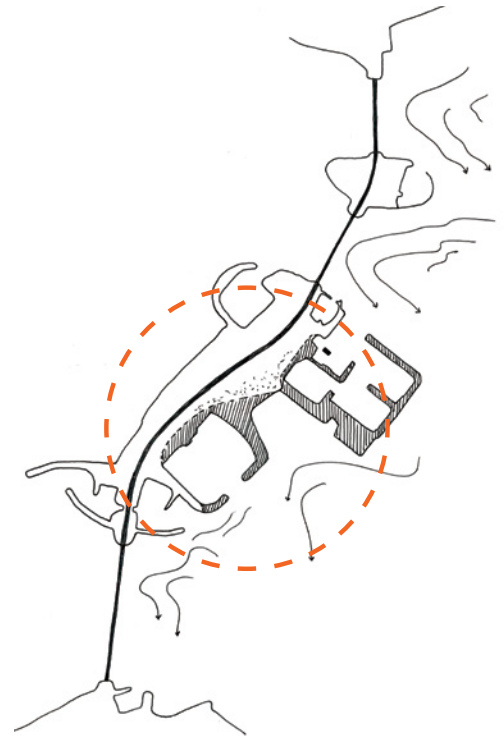
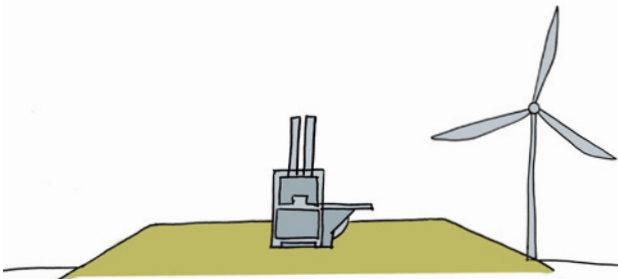
- de kering en de bijbehorende werkeilanden sterker als kunstwerken voor het voetlicht te brengen;
- het zicht vanaf de weg over de Neeltje Jans op de Oosterschelde te versterken;
- nieuwe getijdennatuur op de overgangen van kunstwerken naar Oosterschelde te ontwikkelen;
- één van de werkhavens in te polderen waarbij de pijler in zijn volle omvang en monumentaliteit zichtbaar wordt, waardoor men ook de omvang van dit reuzenwerk weer ervaart.

[De Veerse Gatdam](#) kan als 'duindam' worden versterkt door een reductie van het verhard oppervlak en een betere inpassing van het parkeren. De overgangen van 'dam' naar 'land' kunnen scherper worden gemaakt door het verwijderen van natuurlijke opslag (aan de zijde van Noord-Beveland) of door het beter zichtbaar maken van de oude kustlijn (aan de kant van Walcheren).

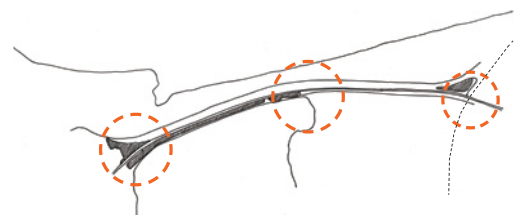
Brouwersdam - de inviterende recreatiedam

Oosterscheldekering - de innovatieve en educatieve kering

Veerse Gatdam - de duindam

#9

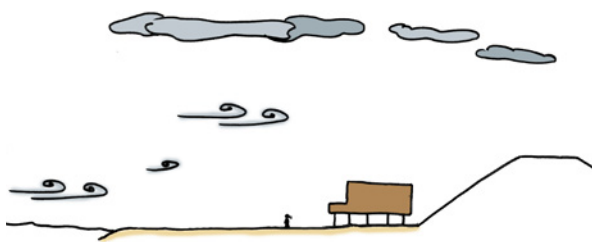
Sluit aan op het basic kustkarakter

De keringen en hun omgeving vormen een specifiek onderdeel van het Zeeuwse kustlandschap en genieten daarmee een grote recreatieve aantrekkingskracht. Kenmerkend voor kustrecreatie zijn het informele, 'basic' en deels temporele karakter van de voorzieningen (veel voorzieningen zijn van 1 maart tot 1 november aanwezig).

Idealiter is de recreatie als eb en vloed, manifest aanwezig wanneer het er is, en volstrekt afwezig zodra het vertrokken is. Zoals de vloed zich terugtrekt zonder zijn sporen bij eb achter te laten, zo moet ook de recreatie zich buiten het seizoen zo minimaal mogelijk tonen. Opdat men buiten het seizoen niet een verlaten recreatielandschap doch een trots kustlandschap treft.

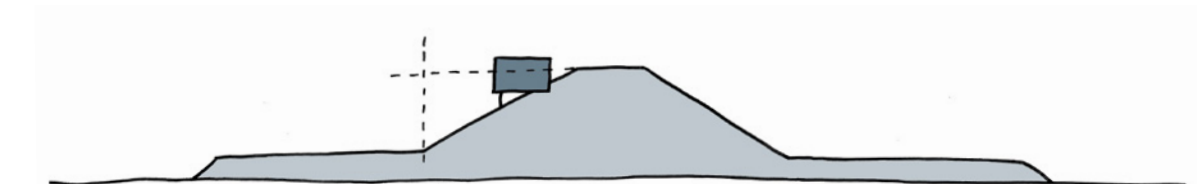

Zomerbeeld; voorzieningen op de dammen met een temporeel karakter die qua uitstraling passen bij Zeeuwse kustlandschap. Een enkele permanente strandtent is zorgvuldig ontworpen en ingepast zodat het kwaliteit toevoegt.

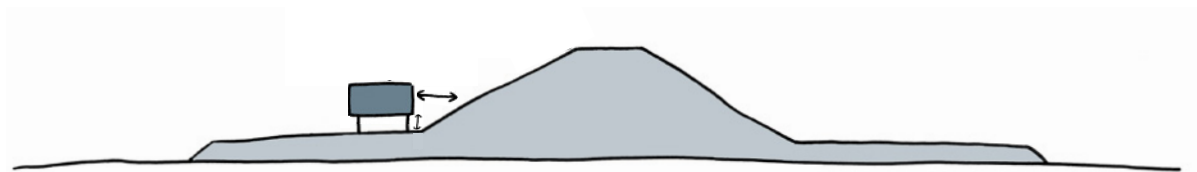
Winterbeeld; temporele elementen zoals strandhuisjes, eetkraampjes, etc. zijn verdwenen, men geniet van rust en leegte van het kustlandschap. Het aantal permanente strandtenten is minimaal, maar deze zijn wel jaarrond open om winterrecreanten te bedienen en een spookbeeld te voorkomen.

Voorwaarden voor (temporele of gerenoveerde) bebouwing

fout

(Tijdelijke) bebouwing bevindt zich binnen de primaire zone van de kering en doet daarmee af aan het autonome karakter van de kering

goed

maat en vorm herkenbaar zijn

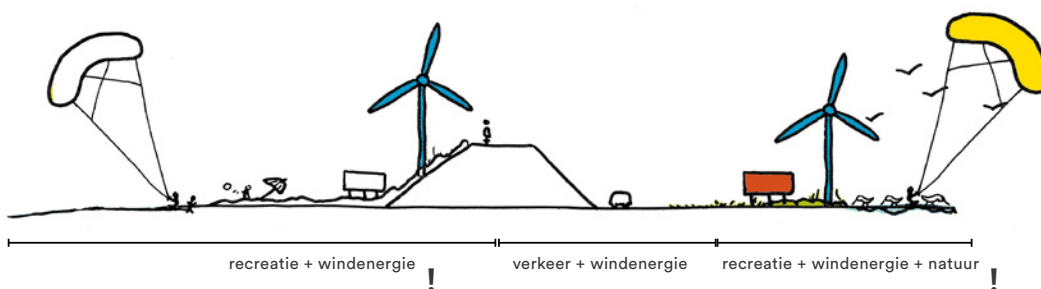
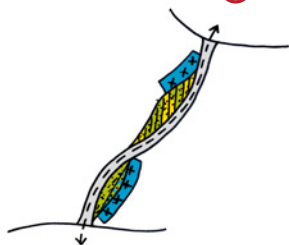
#10

Zoneer

Aangelegd als waterkering vervullen de dammen vandaag de dag binnen deze hoofdfunctie, een veelheid aan functies. Ze zijn tevens natuurgebied, recreatieomgeving, energieboulevard. In de toekomst zullen de keringen zich, binnen de harde hoofdfunctie waterveiligheid, versterkt multifunctioneel ontwikkelen. Niet alle functies zijn even goed verenigbaar. Om ook de van nature kwetsbare functies een ontwikkelperspectief te kunnen bieden is een daarop afgestemde zonering nodig, die de verschillende karakters van de keringen respecteert en daarop inspeelt. Dit sluit aan op de Kustvisie en de Beleidslijn Kust. De Kustvisie benadrukt het belang van de balans tussen bescherming en ontwikkeling en komt van daaruit tot een zonering van waterveiligheid, natuurontwikkeling en recreatieve ontwikkeling. Een dergelijke zonering is ook op de dammen en de wereld die daaraan annex is van toepassing.

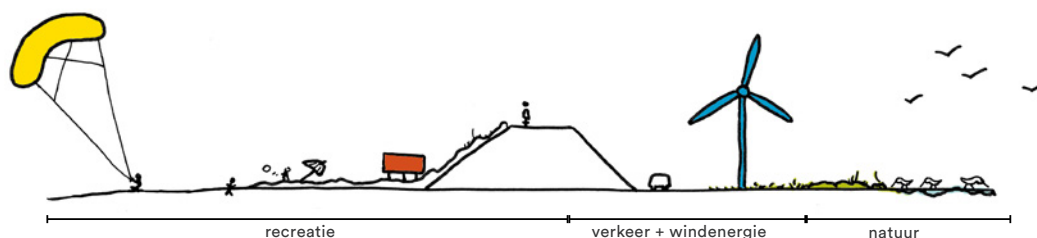
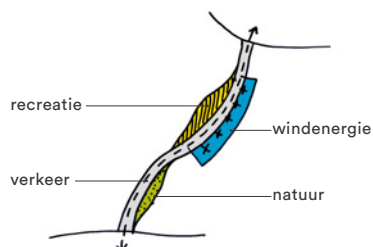
mengen van functies

✘ fout

zoneren van functies

✔ goed

7. Vervolg

‘Laat de visie een
hulpmiddel zijn om samen
over de ontwikkelingen op,
aan en rond de dammen te
praten en samen verder te
praten’

- deelnemer derde workshop

7. Het vervolg

Versterk het bewustzijn

Alles start met bewustzijn. Men moet de waarde herkennen om te kunnen koesteren. De provincies Zuid-Holland en Zeeland moeten de kracht van dit reuzenwerk opnieuw onder de aandacht brengen, opdat men met een hernieuwde trots en fascinatie naar deze dammen gaat kijken en ze vanuit die trots en fascinatie met een vernieuwd respect gaat bejegenen.

Onderdeel van een versterkt bewustzijn zou het organiseren van een tweejaarlijks 'congres van de deltadammen' kunnen zijn, waarin de ontwikkelingen van de afgelopen twee jaar tegen het licht worden gehouden en men gezamenlijk beziet wat nodig is om te zorgen dat de dammen ook in de toekomst voldoen aan de maatschappelijke wensen en klimatologische tendensen.

Afficheer de dammenweg als 'scenic route van de lage landen'

Om trots én bewustzijn te versterken roepen we op om de dammenweg, van Veerse Gatdam tot Maeslantkering, daadwerkelijk internationaal te gaan afficheren als de enige echte 'scenic-route van de lage landen'. Een scenic route niet alleen voor de automobilist, maar ook voor de fietser en lange afstandswandelaar.

De deltadammen liggen als klare lijnen vloeiend in het deltalandschap. Tezamen met de verbindende wegstukken van de N57 vormen zij de 'dammenweg'. Deze is in potentie de enige echte 'scenic route' van de lage landen. Een route die de weggebruiker een inzicht biedt in hoe men in de Zuidwestelijke Delta leeft met het water.

In de actuele situatie wordt de dammenweg nauwelijks als 'scenic route' ervaren. Dit komt op de eerste plaats doordat de correlatie tussen wegstukken en dammen zwak is. Met name de

verbinding tussen Brouwersdam en Oosterschelde is te complex en te gefragmenteerd om de onderlinge samenhang tussen beide dammen te laten spreken.

Om de dammenroute daadwerkelijk als 'scenic route' en als uithangbord van de Zuidwestelijke delta te laten werken is nader onderzoek wenselijk naar een ruimtelijke optimalisatie van het volledige tracé wenselijk. Dit kan samengaan met een verbetering van de verkeersveiligheid. Op dit moment wordt al gewerkt aan een veiliger tracé van de N57 waar deze over Schouwen voert, hetgeen in een meer vloeiend verloop resulteert.

Aanvullend is het wenselijk voor de dammen en de tussengelegen weggedelen een verbindende huisstijl te ontwikkelen die recht doet aan de monumentaliteit van zowel de route als de keringen, denk aan een repertoire van trappen, sanitaire voorzieningen, inrichting parkeergelegenheid, bebording, fietstunnels, barriers, verlichting en afvalbakken. Hierbij is onderscheid tussen inrichtingselementen die zijn verbonden aan het wegtracé / de verkeersfunctie (zoals vangrails, barriers, borden, verlichting, paaltjes) en inrichtingselementen die behoren tot het verblijfsdeel; de taluds, stranden, oevers. Bij dat laatste gaat het meer om de afvalbakken, sanitaire voorzieningen, vlaggen, trappen, inrichting parkeergelegenheid, etc.

Deze huisstijl die betrekking heeft op het wegtracé, het doorgaand verkeer, heeft als doel de herkenbaarheid van de route als een samenhangende eenheid te versterken. De huisstijl voor de verblijfsgebieden maakt 'verscheidenheid binnen eenheid' mogelijk. Dat biedt de ruimte om het specifieke karakter van de betreffende dam sterker voor het voetlicht te brengen.

Opening Oosterscheldekering 1988

Trek de visie door

Onderhavige visie beperkt zich tot het Zeeuwse deel van de primaire deltidammen. Het omvat daarmee slechts een deel van het stelsel aan zeeweringen. Haringvlietdam en Maeslantkering maken evenzeer deel van dit systeem. Door de visie door te trekken tot aan de Nieuwe Waterweg kan deze ‘scenic route’ sterker als ‘grande parade van de deltawerken’ naar voren komen.

Ontwikkel een gezamenlijk geweten

Ontwikkel een gezamenlijk geweten door, op basis van deze landschapsvisie, met alle betrokken overheden en relevante maatschappelijke organisaties elk plan voor de ontwikkeling te bespreken en te beoordelen, alsook door zelf acties op te pakken om de ruimtelijke kwaliteit in gezamenlijkheid te versterken.

Organiseer een regulier overleg waarin, tweemaal per jaar, acties met elkaar worden besproken en vervolgafspraken worden gemaakt. Aanvullend kan worden overwogen een onafhankelijk Q-team in te stellen, zoals dat ook voor de Afsluitdijk is gedaan.

Uitwerken van de zonering

De in de kustvisie bepleite zonering van beschermen, versterken en beleven van bestaande kwaliteiten moet nog verder worden uitgewerkt.

Koppeling met de Zeeuwse omgevingsvisie en gemeentelijke omgevingsvisies

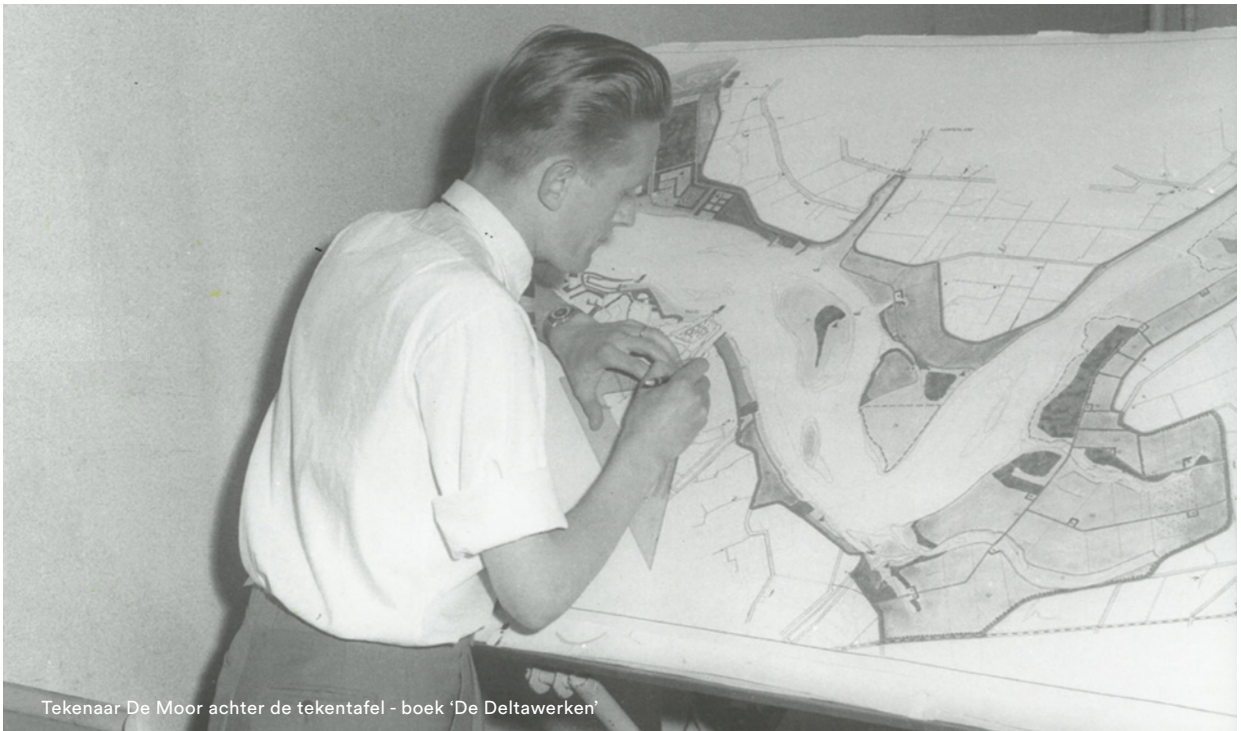
De ruimtelijke kwaliteit van Deltadammen en hun directe omgeving behoeft zowel op provinciaal niveau als op gemeentelijk niveau continue aandacht. Om dit te borgen is het wenselijk dat de aanbevelingen uit deze studie worden meegenomen in het proces van het opstellen van zowel de Zeeuwse omgevingsvisie als van de gemeentelijke omgevingsvisies. Een schaalniveau lager is de koppeling met de Veerse Meer visie, Oosterscheldevisie en Grevelingenvisie gewenst.

Stel een uitvoeringsprogramma op

Op korte termijn is ruimtelijk winst te behalen door alle elementen op te ruimen die in de loop der tijd hun betekenis hebben verloren of het contact met het water belemmeren.

Stel een opschoonlijst vast. Inventariseer waar afrasteringen of borden hun functie hebben verloren of waar beplantingen het zicht op het water ontnemen en voer die opschoonactie in de komende twee jaar uit.

Inventariseer ook de elementen die vanuit hun functie niet kunnen worden opgeruimd, maar die een uitvoering behoeven die meer recht doet aan de omgeving, denk aan de betonnen blokken die nu moeten verhinderen dat men de berm oprijdt, aan de dixies die aan de keringen zijn geplaatst, aan de fietsklemmen op de Veerse Gatdam.

Tekenaar De Moor achter de tekentafel - boek 'De Deltawerken'

Benoem de ontwerpogaven

In de beleving zijn de aansluitingen van de ker-
ringen op de eilandkoppen essentieel. Als in de
analyse aangegeven is hier ruimtelijk substantieel
winst te behalen. Dit geldt in het bijzonder voor
de aansluitingen van de Veerse Gatdam, maar ook
voor Brouwersdam en Oosterscheldekering is er
ruimtelijk mogelijk meer verbetering te behalen
dan men op het eerste gezicht zou verwachten.
Om dit te achterhalen is aanvullend ontwerp
onderzoek noodzakelijk.

Naast de landaansluitingen springt een aantal
ontwerpogaven in het oog:

- De brede omgeving van de horecavoorzienin-
gen nabij Vrouwenpolder;
- De uitwerking van het parkeren langs de oever
van het Veerse Meer;
- De inrichting van Neeltje Jans;
- Een integrale visie op de ontwikkeling van de
Kabbelaarsbank.

Energietransitie

De verduurzaming van de energiehuishouding
is een opgave die ook op en aan de dammen zal
gaan 'landen'. Op dit moment worden ook voor
Zeeland en Zuid-Holland de Regionale Energie
Strategieën opgesteld. Hierin wordt aangegeven
waar mogelijkheden zijn voor uitbreiding van
zon- en windenergie. Deze opgave is meer dan een
technische opgave en kwantitatieve, het is ook een
ruimtelijke opgave. Met name de mogelijkheden
voor inpassing van zonne-energie vergt aanvullend
ontwerp onderzoek.

Bosch Slabbers

© Dit werk is auteursrechtelijk beschermd.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd en/of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever en BoschSlabbers Tuin- en Landschapsarchitecten B.V. (hierna: "BoschSlabbers").

BoschSlabbers heeft bij haar werkzaamheden de zorgvuldigheid in acht genomen die van haar kan worden verwacht. Aan de getoonde informatie in deze publicatie kunnen geen rechten worden ontleend. Op onze werkzaamheden zijn de voorwaarden van toepassing zoals vastgelegd in De Nieuwe Regeling 2005 (DNR 2005).

BoschSlabbers heeft met zorgvuldigheid de beelden in deze publicatie geselecteerd. Het kan voorkomen dat niet alle rechthebbenden van de gebruikte beelden zijn achterhaald. Belanghebbenden worden verzocht contact op te nemen met BoschSlabbers.

Bosch Slabbers

Den Haag

1e Sweelinckstraat 30
2517 GD Den Haag
T 070 3554407
denhaag@bsla.nl

Middelburg

Oude Vlissingseweg 1
4336 AA Middelburg
T 0118 592288
middelburg@bsla.nl

Maarn

Landgoed Plattenberg – Het Koetshuis
Amersfoortseweg 38
3951 LC Maarn
T 0118 592288